

469

DE

PÉLISSON

40563 C

18.00

1-257

516202G

BIBLIOTECA „MINERVEI“

No. 141

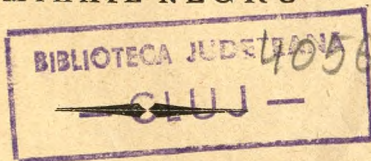
469

EDMOND HARAUCOURT

PÉLISSON

TRADUCERE DE

MIHAIL NEGRU

516.202

BUCUREȘTI

«MINERVA». — Institut de Arte
Grafice și Editură. — B-dul Aca-
demiei 3, — Str. Edgard Quinet, 4

1913

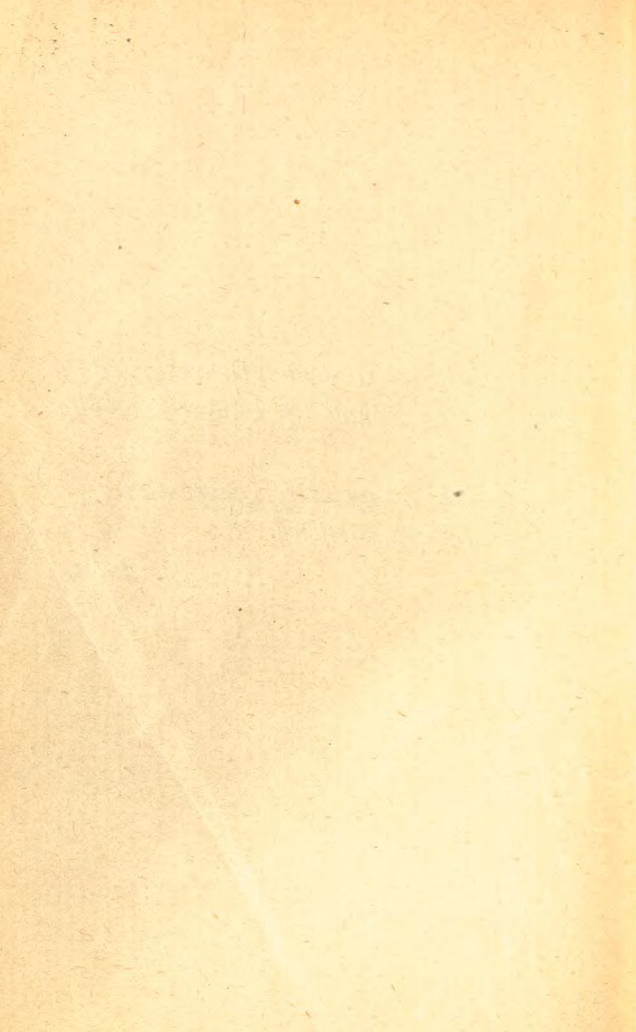
*EDITURA INSTITUTULUI DE
ARTE GRAFICE «MINERVA»*

REPRODUCEREA OPRITĂ

*Prietenului meu de demult Henri Lavedan.
In dragoste comună a trecutului și a relic-
velor lui.*

*Salutul lui Cluny către Loubressac.
Dedic această cărticică.*

E. H.

D.R.

Domnului

Anastase Simu

îchină această lucrare

Traducătorul.

Domnul Nicolae Pélisson, născut la Bellac, în anul o mie opt sute patru zeci și nouă, fusese zămislit într'o vreme plină de turburări; cu toate acestea, domnia-sa nu avea nici o înclinare către ideile revoluționare. Era un om foarte domol și mărunțel de tot la statură; Eulalia, nevasta sa, era o femeie foarte zdravănă; locuiau în arondismentul Poitiers, într'o reședință de canton, unde de trei ani de zile, domnul Pélisson avea modesta slujbă de perceptor de contribuții indirecte.

Cu toate că îndatoririle administrative ale domniei-sale nu erau de loc niște îndatoriri cari să-l facă să se bucure de bunăvoința concetățenilor, era totuși stimat în despărțirea lui și ar fi putut să se creadă chiar iubit, bine înțeles atâta cât poate fi iubit de către consumatori: un adunător al dărilor de consumațiune; oamenii îi erau bine-voitori; când calul său galben și trăsurica cu coșul de piele se zăreau pe strada Mare, oamenii se iveau în prag și-i dedeau bună ziua, în trecere; debitantii, de câte ori intra la ei, îi strângeau mâna, iar când se cobora în pivniță, îi luminau calea nevrând să-l vadă căzând și rupându-și gâtul.

Domnul Pélisson merita să se poarte lumea așa de bine cu el: nici odată nu avea gândiri vrăjmășești; nu era nici cel puțin rău; cu toate că-și făcea datoria cu o cinste desăvârșită și care

nu îngăduia nici o fraudă, cu toate că era cu ochii în patru la toate şmecheniile şi greu l-ar fi putut înşela cineva, — el încheia procese-verbale puţine şi lucrurile nu mergeau mai rău. Omuleţul ăsta, fără să ştie, avea în el ştofa unui om mare şi încolţiri de geniu; fireşte că era cu desăvârşire neştiutor de folosul a ceea ce se chiamă analiză psihologică şi nici prin minte nu-i trecea să se gândească la așa ceva; firea, însă, îl înzestrase cu un simţ care-l făcea să cunoască valoarea morală a oamenilor şi capacităţile lor intelectuale; totdeauna ghicea destul de bine cât de dibaciu sau de nepriceput e cutare sau cutare contrabandist; pe urmă, ştia să socotească nevoile consumaţiei, ştia să controleze cifrele prin socoteli de probabilitate, ştia să prevadă combinaţiile meşteşugite ale contrabandiştilor cari căutau să scape de supravegherea sa; din toate noţiunile acestea laolaltă el avea darul să scoată încheieri cari mai niciodată nu-l înşelau; astfel, cunoscător al vicleniilor cu putinţă, el le arăta singur celor cari ar fi fost contrabandişti, şi cari, văzând așa ceva, își schimbau gândul; asta era o bucurie a lui Pélişson, o bucurie cam răutăcioasă, de a prevedea răul şi a-l împiedica, în loc să-l pedepsească după ce se săvârşea. El se purta așa, nu ca să fie iubit de oameni, ci numai din dorinţa de a nu face rău altuia; domnului Pélişson îi era groază să pricinuiască cuiva vre-un rău, ori cât de mic, şi când trebuia să pedepsească pe vre-unul, apoi el era cu adevărat mai măhnit decât însuși vinovatul.

— Bine, frate nu ți-am spus să nu faci așa?.. Ei! drăcia dracului! Dar cum ți-a trăznit prin cap, măi omule, să faci așa ceva, când știai bine că eu sunt dator să dau în vileag contrabanda, ori de câte ori o descoper, — și știi bine că eu totdeauna o descoper! Acuma, iacă, o să-ți meargă bine; o să-ți scormonești punga frumos, de o să-ți minte cine știe cât... Auzi d-ta, ce fire sucită de om, să-și caute singur răul cu lumânarea! Iac'asa-ți trebuie!..

Cu o asemenea purtare, el nu se bucura de stima justițiabililor mai mult decât de aceea a șefilor săi; stăpânirile tin la puterea lor și bucuroase o întrebuintează mai mult decât ar trebui; pentru ele, un om care are dreptul să țină bățul în mână și care în loc să lovească cu el, se mulțumește doar să arate oamenilor drumul del drept, e un zămatec care n'are să se preocosească niciodată. Cei de prin birouri nu se învoiau de fel de cinstea domnului Pélișson, vorba e însă că, băgându-se de seamă puțin pe osândim pe cari el le obținuse ca și nesfârșita lui îngăduință, îi fusese sortită o carieră de mijloc, pe care o și ați: nimeni n'ar îi găsi cu cale să i se încredințeze o ștafă mai înălțată, o în sarcină mai înaltă, și îi rămăsese ceea ce era, un subaltern, înaintând la răstimpuri cu câte o clasă și schimbând din când în când despărțirea; — rămase un om cum-secade și puțin considerat.

Starea lui îi era de ajuns; nu era ambițios, fiindcă nu visase nici mărire și nici averi, neavând altă grijă decât de sănătatea calului său; nu dorea pentru dânsul decât linștea și pacea, cu câteva zâmbete, cât de puțin, pe cari să le simtă împrejurul său.

În această din urmă privință soarta nu-i prea avusese de grijă. Tovarăsa sa de viață nu era o ființă prea plăcută: și nu-i plăcea — cum îi plăcea lui — fărmecele zâmbetului și nici nu-l prea întrebuinta; ea privea viața cu un ochiu aspru, cu sprâncenele încrunțate, și sufletul îi era nemulțumit. Avea omul scriza că o cunoscuse prea puțin, înainte de a o lua de nevastă; căsătoria fusese pusă la cale de către prietenii comuni, când el avea douăzeci și opt de ani iar domnișoara Eulalia Bassote spunea că are douăzeci și șase. Fiică de cultivatori avuți și aducând ea zestre șase ani și șase sute de lei, — numărați în mână, — bani cari pe vremea aceea aduceau două sute nouăzeci și trei de lei venit, ea primise fără vre-o mare aprindere pe acest funcționar al Regiei, fiindcă e lucru de cinste să te căsătorești

cu un funcționar; vorbind la drept, viitorul era cam slăbuț și prea mărunțel, prea domol, prea „lasă-mă să te las“, dar în sfârșit nu era de arăncat, fiindcă statura lui mărunță și purtarea lui arătau că e un om care poate fi lesne stăpânit. După nuntă, la câțeva vreme, nepotrivirea dintre firile celor doi inși se făcu mai mare, se băgă de seamă mai bine, — ca și cum prin deprinderea sa de a se supune soțul s'ar fi făcut și mai mărunțel decât era, iar soția, prin abuzul de putere, s'ar fi făcut și mai namilă decât era. Această mulțimească voinică, cu umerii colțurați, cu pieptul patrat, drept, tăiat ca din topor, fără șolduri, și oacheșe, purta părul lins pe cap, avea pe buza de sus o mijire de mustață, avea un nas ascuțit, ochii căpriei și era de o mare asprime în casă; uneori, dimineata, când își lua bărbatul și se ducea cu el la biserică, ai fi zis că-i o căpă care-și plimbă mânzul după ea; pentru zile mari avea o rochie de culoare cafenie-închisă și o pălărie cu panglică trandafirii care făceau ca chipul să-i pară și mai oacheș iar ochii să-i fie și mai tăioși; la umbra acestei stăpâne, bărbatul călca mărunț, îmbrăcat într'o redingotă de postav negru, lucios, cu o cravată de saten negru; de câte ori ieșeau de la slujba de Duminică, femeile credincioșilor, care se cercetau cu privirea una pe alta, se uita la nepotrivirea acestei perechi și priveleştea aceasta pricina înțepături în fiecare săptămână, lucru pentru care cucoana Eulalia avea pică pe domnul Nicolae, care saluta pe oameni, nesimțind nici plăcere nici neplăcere.

Cerul nu le bine-cuvântase legătura: copiii întârzi-au de a veni și lipsa aceasta de odrasle — care, dreptul lui Dumnezeu, n'o supăra pe doamna Pélișson nicidecum, — era pentru dânsa o nouă dovadă de inferioritate socială și o pricină de îmbufnare; de treisprezece ori pe an ea mustra pe domnul Pélișson din pricina acestei nerodnicii și apoi numaidecât trecea la altă pricină de nemulțumire, fiindcă în lumea asta atât

de păcătoasă ea găsea așa de multe lipsuri și așa de multe lucruri prost făcute încât niciunu nu avea cinstea să fie obiectul unei îndelungate înfruntări din partea sa.

Omulețul nostru înghițea și tăcea: el își făcuse o socoteală, protivnică celei a soției sale și gândindu-se că nimeni și nimic nu-i făr' de păcat pe lumea asta, se îndeletnicea cu privirea la părțile cele bune ale oamenilor și ale vieții pe care o trăia. Și așa izbutea să fie liniștit și împăcat; când cucoanei nu-i erau toți boii acasă, și îi tot tuna și fulgera, lui i se părea o adevărată mântuire cerească îndatorirea serviciului său care-i dădea dreptul să-și înhame căluțul galben la trăsurică și s'o pornească; mai pe urmă, când se întorcea din drumurie astea îndepărtate ale lui, ud până la piele, omul nostru se simțea plin de bucurie gândindu-se la focul bun la care are să-și usuce hainele și la supa gustoasă din care se ridică aburi: — iacă, așa-i dreptatea cea sta-tomnică, mulțămită căreia un bărbat cum-se-cade, în tovărășia unei zgripturoaice poate să simtă bucurii pe care zgripturoaica nu le simte în tovărășia unui bărbat cum-se-cade.

II.

Această liniște casnică dăinui șapte ani, de zile, când soțul primi din cer un ajutor cu adevărat neașteptat: în ziua aceea el n'avea habar că ține în buzunarul paltonului fericirea vieții sale întregi!

Această fericire pătrunse în casă sub înfățișarea înșelătoare a unui dar pe care Nicolae voia să-l facă soției sale.

Era un Christ de bronz, ori de aramă, ciocănit, cizelat sau turnat, — cine putea să ghicească, — gol pe dinăuntru și înegrit de zgură; de cine știe câți ani, sau poate de secole, acest Christ își pierduse crucea pe care fusese bătut, și întindea în gol două brațe slabe terminate cu

câte o palmă lată, străbătută de câte un piron; picioarele îi erau și mai turtite, și chipul, turtit și el, n'avea nas; pieptul, nu mai puțin turtit, părea un butoiu desfundaț sau chiar un zid vechi, cu coastele lui paralele, cu stomacul tras înăuntru ca ușa unui pătul; tot corpul acesta prăpădit părea că se prăbușește sub greutatea unei coroane, din cale afară de mare, o coroană prea largă pentru capul lui, prea grea pentru cel ce sta să-și dea duhul; pe lângă asta ea nu era nici o coroană de spini cum se cuvenea Mântuitorului, ci o coroană de rege, înaltă cum erau pe vremuri pălăriile primarilor de la sate. Vrând să facă să nu se prea vadă însușirile pe care le arătarăm, domnul Pélișson șocoti că n'ar fi rău ca întâi să-l spele pe acest mic Dumnezeu și apoi să-i ofere cucoanei Eulalia. Se duse pe furis și-l frecă o bucată bună de vreme cu săpun, sub robinetul cișmelei; atunci băgă de seamă un fel de cămașe lungă albastră care atârna din dreptul soldurilor cam până până la mijlocul țurloaelor și care parcă mai înveselea puțin mica figură: mai frecând însă cu o periută, se iviră deodată — și se vedeau bine — doi ochișori de sticlă neagră, strălucitori, ștregărești, pârând doi ochi ai unui șoricel.

Domnul Pélișson nu mai putea de bucurie văzând că după o singură spălătură crucifixul lui se făcuse atât de frumos, schimbându-se așa de mult; bunul soț își închipuia cât de mult are să se bucure credincioasa sa nevastă, când i s'o arăta față cu el așa pe neașteptate; el intră pe ascuns în camera de dormit și, cu ajutorul a trei cuie înțepeni statueta în părete, la căpătâiul patului, spre partea unde dormea femeea, la o înălțime de vre-o cincizeci de centimetri deasupra măștei de noapte.

Câtă grije avusese omul să bată încetșor, doamna Pélișson tot auzi loviturile ciocanului și numai ce se ivi de odată în ușe:

— Da' ce faci acolo?

Nu era chip să ascundă un fapt asıpra căruia

era prins; domnul Pélișson lucrase fără să fi cerut încuviințarea nevestei sale și inițiativa alcătuirii o mare vină. Răspunse cu blândețe:

— Ți-am adus un mic dar, dragă Laliu.. un dar.. pe neașteptate..

Doamna Pélișson veni aproape de perete și se îndură să-și plece corpul zdravăn. De odată se porni pe țipete.

— Tii!.. Ia uite colo ce grozăvie!..

— Drept e că de frumos nu prea e frumos..

— Să nu cumva să-ți inchipui c'o să stea așa aici!

— Cum? nu vrei..

— E o lipsă de evlavie asta! Și e păcat!.. Auzi d-ta! Să-l faci pe „Domnul nostru Isus Cristos“ așa de urât!.. Auzi d-ta. Dar din respect pentru bunul Dumnezeu, frate dragă, n'ar trebui să se dea voie să se vândă asemenea lucruri!

— Apoi să vezi, dragă Laliu, că nu l-am cum-părat..

— Atâta-ți mai trebuia!

— L'am găsit într'un hambar. L'am văzut acolo, i l'am cerut unuia și mi l'a dat.

— Vre-un debitant, aș putea să fac prinsoare.

— Nu; mi l'a dat un funcționar din biroul de la..

— Mă rog, mie să nu-mi spui tainele d-tale: să-ți le păstrezi și să faci bine să ieși așa de aici, că altfel, zău, visez cine știe ce la moapte.

Domnul Nicolae, fără să mai stea pe gânduri, se supuse și scoase cuiele; când isprăvi, stăpâna casei care supraveghia împlinirea pe loc a poruncilor sale, binevoi să nu facă altceva de cât să zidice un umăr:

— Iacă, numai de neghiobii te tii; făcuși pri-copseală bătând cuiele acolo, mai îmi făcuși trei găuri în perete.

Nicolae luă în palmă pe Dumnezeu cel alungat și-l privi cu bunăvoință; din clipa când femeia sa s'a arătat așa de dușmănoasă cu omulețu-asta de bronz, avea mai multă dragoste pentru dânsul, poate voind să dreagă ceia ce i se părea

că e o nedreptate, sau poate numai dintr'o vechie deprindere de a avea fiecare o părere protivnică.

— Lalia exagerează.. Nu-i eh tocmai așa de urât.

Fiindcă i se respingea darul, ei, ca un om cuminte, se hotărî să-l păstreze pentru sine și-l bătu din nou într'un perete al altei camere, în colțul hotărât pentru maldărul de hârtii administrative.

Desfăcându-și brațele, ca două aripi, printre florile tapetului pictat, crucificatul fără de cruce părea că se coboară din cer, într'o ploaie de liliac și de trandafini, și plutea blagoslovind masa. Când lucra, Nicolae își ridică ochii din când în când și totdeauna avea înaintea sa această înfățișare prietenoasă cu haina albăstră, cu brațele chinuite, cu fruntea pe care coroana da să-i cadă în jos pe umăr; și cu cât vedea mai des această mică figură agățată acolo, cu atât găsea în ea un farmec mai ciudat și mai neînțeles, care, făcându-l oare cum să râdă, îl făcea totdeauna și visător.

La ce visa el oare? Greu de spus; la oameni, la vremuri, la un întreg trecut care nu seamănă cu prezentul.

— Știi, Lalia, trebuie să fie vechiu de tot...

— Păi se și vede după cât e de urât!

— Știi, ar putea să fie de pe vremea mucenicilor, ori dinainte de revoluție...

Domnul Pélișson nu prea era cine știe ce mare cunoscător în ale istoriei, fiindcă din clasele primare nu-i rămăseseră decât foarte nelămurite amintiri; pe urmă nici nu era cine știe ce credincios, ca să zici că-l lega vre-o evlavie de Dumnezeușorul pe care îl adoptase; însă pe zi ce trecea el se obișnuia tot mai mult cu dânsul și adeseori când se uita la el nu se mai uita din întâmplare. Tot văzând mereu așa, înaintea lui, pe această ființă încremenită într'o dureroasă nemișcare, o ființă care nu-l muștra nici odată și care nu-l dăcălea, ajunsese să prindă

dragoste pentru acest martor al vieții sale posomorâte.

După ce trecea cu ochii peste o întreagă pagină de cifre, când ajungea să facă jos totalul adunării își înălța privirea și întâlnind ochii cei mici de sticlă lucitori, întârzia în această stare; contemplarea aceasta se sfârșia printr'o clipire din ochi, clipire de înțelegere; omul de bronz îl încuraja pe cel de carne, care-și relia lucrul.

După puțină vreme se cunoscură bine de tot: nu mai era un singur amănunt al pieptului ori al capului, un singur amănunt al vestmântului sau al membrelor, nu mai era un singur grăunte de zgură sau o singură lovitură de daltă, nu mai rămăsesse măcar o calitate sau un păcat al omului de bronz pe care cel de carne să nu îl știe; tot așa de cunoscut se simția acesta din urmă de către ochișorii aceia lucitori cari citiseră în ochii săi toate ideile, toate amarurile și toate grijile; apropierea dintre ei se făcea pe zi ce trecea mai adâncă, mai prietenoasă și aproape mișcătoare.

Când Nicolae avea vre-o grije ori vreun gând, când avea să-i facă vre-o destăinuire, metalul se însuflețea ca să-l asculte, și-i răspundea; ei gândeau amândoi și ședeau de vorbă. Acest Dumnezeu și agentul Regiei fură tovarăși egali și îndatoritori unul față de altul, tovarăși cari nu-și lrau unul înaintea celuilalt aere de superioritate, de ocrotire, ori de îngâmfare.

Părea că fiecare are conștiință de norocul pe care l'au avut amândoi de s'au întâlnit; unul era regulat scuturat de praf și scăpase de ciocan celalt scăpase de singurătate și de urât. Se purtau amândoi cum-se-cade, își mulțumiau și se iubeau mult. Nicolae râdea acum mai cu voioșie, căci amarurile lui țineau mai puțin de când avea un prieten, un frățior și mai mic decât el și mai părăsit, un omuleț așa de mâhnit și așa de sigur, care n'avea măcar o cruce de care să-si sprijinească rănile.

— Știu că nu-i merge bine nici lui, zău așa! Nicolae se gândea că odinioară, pe alte vremuri și în alte orașe, tovarășul său cel mărunței de-o șchioapă fusese sărbătorit, venerat, adorat, că menumărate rugăciuni se înălțaseră spre el și că dureri foarte adânci se destăinuiseră durerii lui.

— Acuma s'a isprăvit cu el... s'a isprăvit!

Iacă, așa trec toate pe lumea asta; din nourii de tămâie ajungi în praful drumurilor, din slava altarului în grajd..

În tovarășia Dumnezeului acesta căzut din slava lui, domnul Pélisson se făcea filosof; i se nășteau în minte idei noi, concepea silogisme nelămurite, și de pe acum medita.

Hotărât, el nu mai era singur și viața i se făcea mai bună...

— Ce-are aface!... Nu mai are el capelă și altar, dar n'are biuroul meu? I-al meu. Suntem amândoi, nu-i așa?...

— Suntem amândoi, răspundea Mântuitorul.

— Atunci să ne-apucăm de adunările astea nu?

III.

Ah! pe lumea asta nici-o fericire nu rămâne neturburată; chiar atunci când te păzești de atingerea cu oamenii și te mulțumești cu atingerea, mai așezată, a animalelor, al plantelor ori a lucrurilor nemișcătoare, tot vine o pricină care, măcar pentru o vreme, îți turbură seninătatea acestor legături.

În sufletul lui Pélisson răsărea o neliniște; ea fu la 'nceput foarte melămurită și mestatornică, așa că omul mai mult o simțea de cât o pricepea; se trudi mult până s'o poată 'nfățișa în vorbe de înțeles și cu toate astea ea îl murea până 'ntr'atât că-i pricinuia o strâmtorare, o suferință.

— Ce o fi asta la mine?... Eu singur nu înțeleg...

Ii lipsea ceva, dar nu știa ce; simțea, par'că, înăuntru său o muștrare și iarăși mai pe urmă această muștrare părea că-i vine din afară; la răstimpuri, când își îndrepta privirile spre omulețul de bronz îl surprindea privindul cu ochii măhniți și chiar plini de supărare.

— Atunci de ce nu vrei să-mi dai o mână de ajutor?

— Dă-ți singur ajutor, răspundea Dumnezeuul.

— Păi, nu știi cum s'o fac...

— Tocmai, ai dreptate; nu știi cum să faci așa ceva.

Așa că Nicolae sfânși priia a descoperi în sine păcatul neștiinței și înțelese ce trebuință adâncă îl muncise atâtea săptămâni în șir: trebuința de a cunoaște la rândul său viața tovarășului care o cunoștea așa de bine pe a sa.

— Ei drace, vezi, nu știi... Și-ar trebui să știi!

Avu conștiința deplină că până atunci a nesocotit datorită prieteniei și că s'a arătat necinstit, nerecunoscător, egoist. Micul tovarăș îl privea de astădată cu ochiul răutăcios:

— Ei vezi, asta e!.. Bine c'ai băgat de seamă.

Și pe amândoi îi cuprinse bucuria care-i cuprinde pe doi prieteni când cad la învoială asupra unei chestiuni în care nu se înțelegeau.

— Când o fi fost făcut? în ce vreme? Și în ce țară?

Dorința de a ști fu așa de puternică în el în cât percepătorul trebui să înceapă de trei ori a-dunarea coloanelor de cifre.

O fi de pe-aici... ori o fi venind din cine știe ce depărtări?... Dar pe ce vreme or fi trăit credincioșii lui? Și cum or fi trăit ei pe vremile-acelea?...

Nu mai avu răbdare și dete fuga să cerceteze.

Intrebând pe preot, acesta-i răspunse:

— Oho! ăsta e din vremea veche!

Institutorul fu ceva mai lămurit:

— E tocmai de pe timpurile barbarilor.

Stăpân pe aceste două amănunte, el căuta să mai afle și altele. Intrebă rând pe rând pe ins-

pectorul academiei pe care-l văzu trecând, întrebă pe profesorul de desen de la colegiul din acea despărțire, de la cel dintâiu află că acest bronz data, probabil, de pe vremea războaielor religioase, ori de pe vremea persecuțiilor religioase, pe când erau regi Carol IX-lea sau Ludovic XIV; celalt îi pomeni de Carol-cel-Mare.

Foarte nesigur de aceste lămuriri care nu se potriveau între ele, domnul Pélisson își luă curajul odată și se înfățișe la un mobil care avea cărți vechi și hrisoave de familie.

— E de pe vremea cruciadelor, îi răspunse acesta.

Omul nostru fu din ce în ce mai zăpăcit: nesiguranța și începutul de suferință de care aceasta e însoțită se aveau în chip firesc, din pricină că nu putea pune una lângă alta atâtea lămuriri ce nu se potriveau. Se zbuciuma în zădărnici și dorința îl chinuia, în așa chip încât starea sufletească a funcționarului, care era acum om copt, și care nu dorise nimic cu patimă, semăna tocmai cu aceea a unui tânăr chinuit de cele dintâi îniguri ale dragostei; cel dintâiu vis al său clocea în el, nebănuit de dânsul și o sumedenie de gânduri ștense și fără rost, se trudeau să iasă din mintea lui spre a căta să zboare spre o lume străină de lucrurile de toate zilele. De pe acum se simțea că nu mai e același om: un suflet aproape întraripat se mișca în crisalida sa, nerăbdător să se nască și să pomească, să comunice cu cineva sau cu ceva, să se înfăptuiască, să trăiască.

Cu bună-voință și fără încetare el se întorcea mereu, spre enigma sa, o suceea și o răsucea în zgomotul roților pe șosea, în sfârșitul mașinei de gătit a Eulaliei: când își înfunda capul adânc în pernă, înainte de a adormi, își ascundea visul în adâncul ființei, cu căldură, la adăpost, spre a-l regăsi la deșteptare.

În fiecare dimineață se deștepta mai curios, mai neliniștit, stăpănit mai mult, pradă a unei nebunii care îi era plăcută; urma să creadă că

a dat peste o jucărie, pe câtă vreme el era jucăria unei patimi și nimic altceva.

În cele din urmă patima vorbi în el cu hotărâre, poruncitoare: „Trebue“.

Auzise spunându-se că abatele Ribert din Poitiers, e un canonic care se poate mumi cu drept cuvânt și învățat, cel mai mare învățat din lume în ce privește lucrurile vremii vechi.

— Care? Predicatorul?...

— Chiar el!

— Auzi dumneata!

El îl cunoștea pe abatele Ribert; odată, în postul Paștilor, îl auzi predicând; iacă, trecuse de atânci atâta amar de vreme, atâția ani în șir, cu toate astea amintirea predicei acesteia îi rămăsese încă în minte, atât de mult îl umpluse de admirație, cloventa vorbitorului; el nu-și închipuisese că vre-un om pe lume poate să vorbească așa de frumos; și când se gândea la o ființă așa de aleasă și apoi se rîta la el, i se părea că vede ca un dobitoc sau cam așa ceva.

— Ei și? Puțin îmi pasă!

Își luă redingota, și puse pălăria cu fundul înalt, îmbracă mănușile pe cari le avea de la nuntă, își luă prietenul de bronz apoi, sub cuvânt că are treabă la Direcție, se duse la Poitiers și întrebă de casa canonicului. Cu o îndrăzneală care l'ar fi făcut să rămână cu gura căscată dacă ar fi văzut-o în purtarea altuia se duse de-adreptul la acest personaj measemănat de mare și trase de clopotul de la poartă; sunetul se auzi hotărâtor.

— Am tras prea tare, prea repede, frate dragă...

Vru s'o rupă de fugă, dar cineva ieșise și-l poftea înăuntru: cine-o fi deschis poarta? Vre-o servitoare, de sigur; fiindcă el cu putu să-și aducă aminte nici-odată cine deschisese poarta. Acum se găsea într'o odaie ai cărei pereți erau plini de sculpturi în piatră, de statuete, alături de cărți ce stau îngrămădite.

— Domne slinte! Ce să mă fac eu aci?

Glasul tare al oratorului începu să-i răsune în amintire; mintea sa cerceta, vrând să găsească o pricină ca să fugă, dar deodată se deschise o ușă și se ivi canonicul.

Péllisson îl găsi mai mărunț decât cum și-l închipuisse: această constatare îi dădu o oarecare îndrăzneală în clipa când el era gata să-și piardă cea mai de pe urmă scânteie de stăpânire de sine; el uită totul, uită cuvântarea cea frumoasă, uită depărtarea care era între ei, își uită sfiala și ca un om care sare pe fereastră ca să scape de foc, se repezi înfățișând în fugă respectele sale, spunându-și iute numele, cerându-și iertare pentru chipul în care se înfățișa și, așa de-odată, scoase crucifixul și îl întinse.

— Domnule abate, aș vrea să știu ce-i asta...

— E un crucifix, domnule.

— Da, dar... e vechiu, nu?

Nicolae Péllisson aștepta răspunsul cu acea tremurare lăuntrică pe care ne-o dau clipele în care se hotărăște soarta noastră; privirea lui rămăsese întită, limba i se uscască și inima, bătându-i, i se ridica până la gât; se uita la gura aceea care vorbea așa de bine și aștepta ca ea să se rostească asupra propriei sale soarte. Aștepta puțin; buzele se mișcară depărtându-se, apoi cuvintele hotărâtoare se auziră deșind:

— Da, domnule, foarte vechi: veacul al XII-lea smalt reliefat.

O bucurie mare, luminoasă, umplu sufletul lui Nicolae; se păru că lumina soarelui i l'a năpădit de-odată: nu știa ce însemnează astea veacul al XII-lea, și smaltul, și reliefatul, despre care abatele îi pomenise, dar vorbele erau magice și cu atât mai însemnate cu cât ele cuprindeau înțelesuri tainice, pline de necunoscut; prin însași faptul acesta ele vorbeau despre o lume deosebită și ascunsă până atunci, dar care de pe acum se întredeschidea și se arăta populată de forme ciudate, de personaje îmbrăcate ciudat, fantasmagoria unei lumi moarte și care se pregătea acum să învieze, dincolo de vremi.

Pentru acest rob al vieții de față aceasta însemna ieșirea în afară de realitate și de mizerie, însemna paradisul, o reîmprospătare a praterilor ascunse ale vieții, înflorirea visurilor în putere: el nu-și dădea seamă nici de fenomenul care se petrecea în adâncul său, nici de pricinile normale ale bucuriei sale, — simțea însă frământându-se și trezindu-se și făcând zgomot în sine o aprindere domoală, liniștită și dulce cu totul asemănătoare clipei în care o frumoasă dimineață de primăvară se luminează înveselindu-se sub deschiderea tuturor mugurilor deodată.

După un răstimp de tăcere, preotul adăogă:

— Licitură de Limoges.

Această a doua declarație fu pentru Nicolae al nostru o nouă pricină de bucurie: de vreme ce dumnezeușorul lui era legat de istoria ținutului său de naștere, și venea de la niște strămoși, era în adevăr firesc ca aceasta să i-l facă și mai prețios și mai intim: pe neașteptate, el devenea o amintire a familiei, lăsată ca moștenire.

— Iacă de ce țineam atâta la el!

Ciudățenia neașteptată a acestei taine creștea prin aceea că i se adăoga o emoție naivă care pe neașteptate îi lămuria ideea de patrie identificând-o cu ideile mai mărginite ale familiei și moștenirii. Până acum Nicolae nu s'a gândit nici odată că studiul istoriei poate fi un act de fiască dragoste: în clipa aceasta, pe negândite, întrevăzu că, fără acest act patriotismul e un simțimânt vag, lipsit de orice temeii și își zise că ignoranța e o nerecunoștință.

Să nu știi pentru ce te găsești aci și cine sunt părinții tăi, să nu întrebi, să nu vrei să afli, as tea toate i se pămură, de-odată, lucruri monstruoase; se poate oare să nu sufere oamenii din pricina asta, cum ar suferi de o boală? Si se poate ca lipsindu-le aceste cunoștinți să li se pară că nu le lipsește nimic?

Pretutîndeni, prin cafenele, prin ziare se face politică, se vorbește, adică despre astăzi și des-

pre mâine; dar cum poate cineva să-l cunoască pe *astăzi* și pe *mâine*, dacă nu cunoaște pe *eri*? Cum se poate ca cineva să îmbrățișeze cu privire toată calea și să judece drumul pe care-l mai are de făcut, dacă nu cunoaște drumul pe care l'a străbătut? Vrei să mergi înainte, vrei să călăuzești pe alți chiar, fără să știi de unde vii: dar cum să ghicești încotro mergi?

Aceste gânduri nelămurite și cu totul noi a lergau ca un vârtej prin capul lui Nicolae, care rămăsese aiurit, sub privirea părintească a canonicului. Se roși și simțimântul nimicniciei lui îl cuprinsese din nou, odată cu teama că va trebui să-și mărturisască ignoranța: în acelaș timp își aduse aminte că abatele era un orator minunat, pe câtă vreme el, el ce era decât un nătâng, bărbatul Eulaliei, un perceptor necunoscut: se simți foarte ne-la-locul său și nu dori altoeva decât să o șteargă numai decât.

Auzea bine că clericul urma să vorbească, dar abia pîndea sunetul acestui glas celebru și aproape supărător care părea că e un tovarăș al cuvântării și mai poruncitoare a propriilor sa'e idei.

Se ridică să plece și făcu un pas, nu fără stângăcie, mulțumind, salutând și întinzând sfios mâna către preot care era tot cu crucifixul în mână.

— N'ai vrea să-mi vinzi mie obiectul acesta? întrebă archeologul.

Brațul domnului Pélisson se deschise ca un arc; degetele sale strânse, încordate pe neașteptate, apucară sculptura care din mâna abatelui trecu pe pieptul lui Nicolae; ochii lui scânteiau aruncând flacări de mânie și înfățișarea sa era aceea a unui erou cioplit în piatră, care, în vârful coloanei sale, nu voește să se predea.

— N'avea grije, zise preotul zâmbind, nu vreau să ți-l fur.

Domnul Pélisson îngână:

— Să... să iertați..

Pomindu-se țar pe plecăciuni, se dete spre

ușe, prin care o rupse de fugă ca un copil care a scăpat de cine știe ce mare primejdie.

Pe scară, repeta în gând, ca să nu uite: „veacul al XII-lea al XII...” Și, printr'o obișnuință a meseriei sale, socotea în gând: „douăsprezece din douăsprezece, rămân șapte, șapte sute de ani”.

Când fu pe stradă era cu totul alt om decât fusese până acum; și lată că și strada se schimbă: casele bătrâne de adineauri luaseră o înfățișare venerabilă; însăși vechimea lor le înfrumusețea dându-le o nouă însușire de merit; ele văzuseră lucruri pe care el ar fi voit să le poată vedea: între zidurile lor măcinate și pe dușmelele tocite de frecarea pașilor, chiar aci, Francii trecuseră pe rând, îmbrăcați în costume ca din basme, cu vesminte strânse pe ei și cu cisme, cu armure de fier și cu penaje la cap: la **răspântiile** uliților și întinde el evoca cete îmbrăcate în culori vii, cu gesturi ciudate, cu obiceiuri necunoscute: trebuința de a ști și de a înțelege îl cuprinse turburându-l cu frigurile sale.

— Douăsprezece din douăsprezece, rămân șapte... Care va să zică a trăit șapte sute de ani. De șapte sute de ani se tot uită la noi.

Prăvălia unui librar îi răsări înainte și i se păru o porțiță deschisă spre a-i îngădui să pătrundă în acest trecut, și intră în ea aproape în fugă: trebui să stea să răsuflă înainte de a lua o *Istorie a Franței*, groasă și cu ilustrații: lucrarea în două volume legate în roșu și cu litere de aur, costa patruzeci de lei; domnul Pélișson își simți pe frunte sudoarea rece pe care o simte omul care face o nebunie dându-și seama de ea și plăți; apoi fugi cu comoara sa.

Ce-are să zică Eulalia, așa rea cum e ea, când o arzi de această cheltuială, pe cât de mare pe atât de nefolositoare? Domnul Nicolae fără nici o șovăire înțelese că nu-i chip să-i mărturisească lucrul așa cum s'a petrecut și, fără nici o rușine, recunoscă nevoia unei minciuni:

— O să-i spun că... O să zic că am trecut pe dinaintea unui librar care a dat faliment; se vindeau lucrurile la mezat, pe lucru de nimic... am dat pe cărțile astea șase lei și cincizeci...

Dar el auzea de mai înainte răspunsul doamnei Pélisson:

— Cum?... Asta la tine se numește că nu-i nimic?

Răspunsul doamnei Pélisson era de meînăturat, omul scăzu prețul la cinci lei, apoi la patru, la trei; însfârșit se opri la suma de doi lei și șaptezeci de bani: suma asta avea, nu știu cum, o înfățișare cinstită și veridică.

— Doi lei și șaptezeci.

Cât de mică fu suma la care scăzu el prețul, tot nu scăpă de furtuna pe care o prevăzuse. Liniștit, omul își plecă tăcut capul sub ploaia de sudălmii pe care o vărsa glasul soției sale, vorbind despre prețul lucrurilor, despre greutatea vieții din ziua de azi, despre leafa care nu ajunge la nimic, despre nemernicia funcționarului care singur era pricina, despre zestrea ei care slujea la toate trebuințele! Ea vorbi, mult, fără să izbutească să-l turbure cu toate acestea: el aștepta să isprăvească și nici n'auzea cuvintele ce i se spuneau, gândindu-se numai la ceasul fericit când, singur fiind, își va citi cartea, va citi într'ansa o sumedenie de lucruri, toate lucrurile pe care voia să le știe.

După cină el se vâri în colțul lui și, în vreme ce cucoana se suia în patul conjugal, Nicolae întorcea cu dragoste foile frumoasei cărți, una după alta; ceasuri întregi văzu trecându-i dinaintea regi și bătălii.

După ce o răsfoi toată, se întoarse la veacul al XII-lea în care trăise scumpul lui tovarăș de bronz; rând pe rând se uita la figurina agățată în perete și apoi la figurile contemporane, la cruciați și la templieri, la regele Franței care cu buzduganul în mână punea la locul lor pe nesuprușii din regat, la regina Eleonora așezată pe tron, la Abeillard care lămurește și la sfântul

Bernard care propovăduiește, la Suger care pomncește, la Filip-August care jefuia pe evrei spre a pava Parisul.

— Care va să zică tu ai văzut astea toate, hai? întrebă el pe prietenul din părete.

Dumnezeușorul, nemișcat și cu brațele desfăcute 'n lături, sta cu capul aplecat în jos, de-ai fi zis că vrea să vadă bine.

Atunci Pélișson cercetă camera cu o aruncătură de ochi spre a se încredința că nu-l spionează nimeni și, ridicând cartea la înălțimea pieptului său, îi arată o întâmplare de pe vremea lui:

— Ti-aduci aminte de ea?

Pélișson băgă de seamă că ridicase cartea între lampă și statuă, așa că pagina nu era bine luminată; el ridică *abat-jour-ul* schimbă lampa din loc și când scena istorică fu luminată pe deplin, el rămase cu coatele sprijinite de masă, ținând cartea sus spre a-i face amicului său poimana unei aduceri-aminte sau a unei învieri.

— E mult de-atunci, nu?...

Aplecat puțin spre dreapta, spre a vedea bine statueta, el mândea să vadă ivindu-se o mișcare pe fața metalică ai cărei amândoi ochi de sticlă străluceau reflectând flacăra lămpii. Pélișson, ascuns în umbră, zâmbea și, pentru întâia oară în viața lui, simțea o bucurie adâncă: fiindcă așa e pe lumea asta tristă: spre a fi fericit, trebuie să fii întru câțva nebun și înaintea ta să ai chimera, care să te ajute să porți povara realității.

IV.

Cucoana Eulalia era nemulțumită și nu-și ascundea de loc nemulțumirea.

Nu cumva neghiobul de bărbatu-său are de gând să ajungă cine știe ce învățat?... Auzi, la vremea asta, la vârsta de treizeci și cinci de ani, învață istoria Franței, așa fără pic de rușine, și în toate seriile cum a isprăvit cu ajutorul

pe care i l'a dat ei de a rânduit vasele, citește ceasuri întregi, totdeauna aceeaș carte, în loc să se ducă să se culce sau să lucreze pentru administrația unde era și în care, zău, era așa de rău notat!

— Frumos ar fi să te vază într'o zi inspectorul și să știe cu ce-ți treci d-ta vremea...

— Dar, vezi Lelio dragă, mă instruesc...

De șase luni de zile, bietul, se tot zbatea printre regi și printre date chinându-și memoria nesupusă, amestecând într'una suveranii, înfrângerile, victoriile, amestecând pe Englezi cu Brabanțoni, familia Bouvine cu Azincourt, zăpăcit de amănunte, tot luând mereu însemnări, alcătuiind tabele cronologice și ne izbutind să scoată nici spiritul nici înlănțuirea epocelor, uitând ce învăța, învățând din nou ceea ce uita, mai des-nădăjduit acum de zăpăceala-i decât era înainte vreme de neștiința-i desăvârșită.

— E greu...

Incrunta sprincenele, strângea ochii spre a-și aduce aminte datele și une-ori ridica privirea spre bătrânul său prieten de bronz, spre a-i cere ajutor: acest pufeten însă, privindu-l cu ochii răutăcioși, părea că-i spune în față că i se pare prea prost, și Nicolae își perdea curagiul.

Il mai amăra încă un lucru: istoria Franței pe care o cumpăraseră el, deși avea marginile aurite, vorbea numai de bătălii și nu pomenea nimic de Emailuri Reliefate; zadarnic se tot străduise el căutând vorba asta prin toate ortografiile cu puțință: nicăeri n'o găsi. Nu se pomenea nimic despre ea în „Noul vocabular al limbii franceze, extras din dicționarul Academiei și din cei mai buni autori“ carte care de altfel era destul de groasă de vreme ce avea opt sute șazeci și două de pagini și care cuprindea „toate vorbele întrebuintate, cele ale artei și al științei, definițiile lor, deosebitele înțelesuri și pronunția lor figurată“. Aflase el de acolo că emailul e „o compoziție de sticlă și de metale, care se aplică pe aur, pe argint, etc.“ Dar cu

reliefatul" cum rămânea? Era sigur că a auzit spunându-se cuvântul acesta, tocmai așa cum îl spune el acum: reliefate. Poate c'o fi vre-un termen religios cum e acela de: blagoslovit, de: consacrat, ori de: liturghie? Cîmbe știe... Canonical Robert spuse limpede: reliefat. Mai spusese el și alte lucruri dar Nicolae nu înțelese nimic din ele; acuma își dedia seama omul nostru și se muștra că n'a știut să asculte, că n'a fost în stare să se aleagă cu nici un câștig, ci ca un neghiob s'a pierdut în contemplarea sa însăși și a ignoranței sale, în loc să se fi instruit atunci când a avut un așa de frumos prilej.

— Ce-ar fi oare dacă m'aș mai duce odată?

Se împotrivi gândului acesta vreme de o săptămână, de două săptămâni, de patru săptămâni.

— Iac'așa! Știu că de mâncat n'o să mă mănânce.

Micul prieten, din înălțimea peretelui pe care ședea, îl privea clipind din ochi.

— Firește, îi zicea el, dă-te!

— O să-i spun că am venit așa, să-i mulțumesc, și de astădată o să fiu cu cea mai mare luare aminte. Mă duc!

Pe dată ce luă această hotărâre se simți par'că scăpat de o mare greutate și o porni la drum. Făcu șapte leghe în trapul vesel al călățului său galben; ajunsese tocmai în clipa când arheologul voia să plece.

— Iacă ce moroc! se gândi Nicolae.

Salută cu smerenie și preotul îl recunoscu.

— Vii să mă vezi, nu?.. Imi pare nespus de rău.

— Și mie, domnule abate... Și m'e-mi pare rău.. Adică, știți, venisem să vă mulțumesc.. și apoi voiam să vă cer iertare...

— Și de ce?

— Rândul trecut, vedeți, eram așa turburat, nu știu cum... am plecat cam repede..

Celebrul predicator care până atunci păstrase o fățișare cam rece, zâmbi deodată cu bunătate și zise:

— Aşa? Ți fusese frică de mine?

— Frică? de ce frică, domnule abate?

— Ți s'o fi spus că colecționarii au o mână apucătoare și ți-a fost teamă că rămâi fără crucifix?

— Oh! domnule abate...

— Lasă, prietene, lasă nu te mai desvinovăți: e bine să iubești cu adevărat ceea ce iubești; dar'ar Dumnezeu ca iubirea asta a dumitale plină de teamă să slujească drept pildă altora cari au nevoie de ea. Tocmai acum mă pregăteam să mă duc într'un loc unde am să fiu față la un sacrilegiu...

— Un sacrilegiu?

— Chiar așa! Cunoști Rocherolles? E la cinci kilometri de aci o locuință seniorială în cel mai curat stil, cu o capelă domnule, care se poate numi cu drept cuvânt un giuvaer! Proprietarul o face bucăți-bucăți și o vinde. Mă duc să-mi iau rămas bun de la ele.

El vorbea cu tristețe stăpânită și pe neașteptate zise cu glas tare:

— Le vinde, domnule, le vinde în străinătate!.. Iacă așa suntem noi!

Abatele făcu un pas spre Pélisson privindul în adâncul ochilor cu o așa de tare expresie de mânie încât bietul om se dădu înapoi dinaintea unei muștrări adresată unuia care nu era de față.

— Mi se pare că vă stânjenesc, domnule abate; am să mai vin eu altădată, dar aş îndrăzni să...

— Spune-mi despre ce e vorba.

— V'as oferi să vă duc cu trăsurica mea, dar nu prea e frumoasă.

— *Jesuita, jesuita, Jesus non ibat ita!* Primesc bucuros. Să mergem așa dar la Rocherolles și pe drum vom vorbi.

Foarte mișcat de cinstea ce îi se făcea, Nicolae se făcu roșu-roșu în vreme ce batista cu care șterse repede perna de piele se făcu neagră.

Canonicul se sui, se așeză, și receptorul luă hățurile 'n mână; el străbătu orașul plin de mân

drie și totuși foarte rușinat, de oarece trăsurica huruia grozav pe pavaj. Când intră pe șoseaua județeană. Nicolae își luă inima în dinți și în treabă ce sunt alea emailuri reliefate; cu bunăvoință, abatele îi lămuri etimologia cuvântului, a cărui obârșie, cu totul franceză, arăta că e o creațiune națională; el îi lămuri deosebirea între cele bătute și între cele a căror suprafață e reliefată, adică are adâncituri și ridicături, între cele pictate; îi vorbi de procedurile Bizanțului sau ale Extremului-Orient, de cele ale Galiei sau din Limoges, de cele ale Renașterii; în linii generale, el îi expuse evoluția și decăderea unei arte pe care francezii o cultivaseră mai mult de douăzeci de veacuri. În sfârșit se apucă să spună povestea seniorilor de Rocheroles și arată cum cel din urmă dintre aceștia, spre a-și creaa venituri (cari să-i îngăduie să-și țină locul convenit în societate, își vindea străbrunii.

— Neguțător al trecutului, a deschis prăvălia în care-și vinde strămoșii și le risipește avutul. Întâi a vândut pe femeile în dantele Ludovic al XV-lea care aveau întăetate pe piață, apoi fotografiile Ludovic al XIV-lea, apoi galioanele Ludovic XIII-lea, în urmă tapițeriile Ludovic XII-lea; armurile veniră numai decât la rând, și plecară și ele, închise în cutii mari, ca și cum ar fi fost transportate pentru a doua oară cosciugele castelanilor morți.

— Auzi, auzi...

— Și era ceva funebru, domnule, crede-mă, a-ceastă defilare a unor baroni pironiți în lăzi cari erau scoși de la ei, alungați, într'un mare zgomot de fierărie, sub supraveghierea moștenitorului care le pretinde numele.

— Auzi...

— Și acum, după cosciuge, e rândul mormintelor. Domnul conte scoate acum pe oamenii de marmură cari domneau în capelă, deslipește pe sfinți din locurile în cari ședeau în picioare și vinde, domnule, pâă și cazanul în care două-

zeci de generații au trecut rând pe rând, botezându-se, înainte de a fi fost zămislit acesta care azi îi scoate la mezat cu grămada! Am auzit că are de gând până și capela dor s'o ridice și s'o trimeată în America.

— Vai, Vai!

— Nu sunt decât un plebeu; dar dacă aş avea cinstea să port numele locului în care m'am născut și prin el aş întrupa astfel o părticică din patrie, ah! pe cuvântul meu! aş fi mai bucuros să mor de foame sub relicvele meamului meu decât să-l trădez nispind gloria lui spre a câștiga eu gologani!

Nicolae asculta și se simțea parcă strâmtorat că un om mare se ostenea să vorbească așa de frumos numai pentru el singur; nu îndrăznea să răspundă nimic și nici măcar să-l încuviințeze cu un *da* ori cu un *ba*, cu toate că sinceritatea clericului îl câștigase numai decât și îndată primise din toată inima părerile abatelui, păveri la care e drept că până acum nu se gândise niciodată; el întorcea capul în lături de rușinea emoției ce-l încinsese și primise biciul în mână ca să-i mai vie puțin curaj.

— Hi, măi căluțule, măi, hi! Uite acum ajungem, domnule abate.

Pe deasupra vânfurilor stejarilor și a fagurilor se vedeau acoperișurile albastrii.

— Dumneavoastră predicați în toate Dumini-cile, domnule abate?

— De ce mă întrebi?

— Mi-aduc aminte că odată, când eram copil, v'am auzit predicând; de-atunci nu v'am mai uitat.

Pe o bucată de drum de două sute de metri, trăsura, alengă aproape alunecând și se opri înaintea grilajului parcului. Omul din popor, care era Nicolae, se simțea bucuros să intre înăuntri, dar știa că buna-cuviință cere ca mai întâi să nu primești un lucru pe care-l nădăjduiești și care ți se oferă; se împotrivi deci câtăva vreme, apoi își legă mârtoaga de trunchiul alb al unui

mesteacăn și-l urmă pe abate sub boltile aleei lungi.

Atunci, îndrăzneala sa îl sperie: mergea puțin în urmă și tăcând, cu noțiunea foarte limpede că el calcă acum pe un pământ sfânt și poate cu teama să nu cumva să șteargă de pe el augustele urme lăsate de alții sau să nu strivească sub tălpile ghetelor lui iarba răsărită dintr'un pământ aristocratic.

Se gândia, cu capul în jos, stăpânit de o amintire a lui Ludovic XIV întâmpinând pe La Vallière, sub un stejar, și aleea se populase, pentru el, cu persoane care însuflau teamă și cari se uitau la el ca la un străin: nu îndrăznea să-și ridice privirile, din pricina lor, și de pe acum începuse să le-audă glasurile și zgomotul pașilor.

— Ah! ah! zise canonicul, dacă pe meșterii aceea înăuntru!

Péligsson îndrăzni să arunce o privire neliniștită și văzu mai mulți lucrători numai în cămași. Din capelă se auzea venind sumetele loviturilor de ciocan prin ușa care era lang' deschisă.

— Smintiții lucrează...

Proprietarul, în veston și cu mânruși ceaușii, stând în picioare pe cea dintâiu treaptă a altarului, dădea porunci oamenilor săi, în mijlocul unei sumedenii de cutii și de fringhii; o pulbere de moloz se risipise peste tot pe podea, o tețghea drulgherească era așezată tocmai în mijlocul capelei, un cavaler de marmoră albă sta culcat pe un pat alcătuit din trei scânduri, în vreme ce un lungan de om îmbrăcat cu o bluză albastră îl tot măsură rumegându-și țigara stinsă. Lucrătorul strigă:

— Doui metri și douăzeci!

— Doui metri și douăzeci de glorie, zise preotul intrând.

— Și de frumusețe, adăogă coritele.

Elegant, bălan, subțirel și palid oarecum din pricina nopților albe, parisianul înaintă spre cei doi provinciali, cu chipul binevoitor.

— Ai sosit la vreme, domnule canonic, fiindcă uite eroul întins acolo e admirabil: zău așa, era o crimă să-l las acolo în colțul acela plin de întuneric! Bună-ziuă. Ce mai faci?

Péllisson îi fu înfățișat: acesta salută prin înclinări repetate ale capului și ale spatelui, ca acul unui metronom; nobilul care dintr'o aruncătură de ochi îl și cântărise și înțeleșese cu cine are aface, de pe acum nu se mai uită la el și-i vorbește iar archeologului:

— Uite-te numai la micrimea asta! Ce zici? E tocmai de pe la mijlocul veacului al XV-lea. E o naivitate încă vremea aceea, și cu toate astea nu vezi ce malițiositate, nu vezi cât de plină de viclenie e, cât de franțuzească! Zău, că oamenii ăștia știau meșteșugul de a avea spirit și deasupra mormântului, și izbuteau să aibă, și încă ce mai spirit! Tare-mi plac, domnule canonic îți spun drept, mă nebunesc după ele! E nămerit pentru un mort, nu? Inchipuiește-ți că mai adineaori unul din păcătoșii ăștia i-au rupt un deget, cu negliobia lor.

Și scoase din buzunar degetul arătător al străbunului său, adăogând liniștit:

— Nu mai pot de neșaz.

Apoi, plecându-se asupra cavalerului de marmoră, se apucă să-i arate toate eleganțele artistice, într'un chip care arăta că se pricepe în adevăr în asemenenea lucruri și că le gustă farmecul. Nicolae, tras puțin înapoi, cum se cuvenea unui om fără înseminătate ca el, asculta cuvintele de om învățat ale vorbitorului și se silea să câștige din această împrejurare așa de nouă și de fericită, în care putea privi de aproape spatele și profilul piendut al ului conte adevărat; el cerceta cu mesaj pe acest om de un neam deosebit de al lui și se miră când băgă de seamă că pielea gâtului aceluia nu prea se deosebea de a sa; se folosi de aceasta, spre a se apropia și a cerceta și mai bine chipul seniorului în viață și de a-l compara cu chipul seniorului răposat, nădăjduind să găsească între ei

vre-o asemănare de familie, dar nu găsi nici-una.

În vremea aceasta d. de Rocherolles povestea fel de fel de întâmplări de ale lui pe la negustori, cita prețuri, râdea aducându-și aminte de un megristor evreu pe care îl jucase, se lănda cu o sabie de conetabil cedată lui Kensington, cu o Fecioară expediată la Berlin, cu ofertele pe cari i le făcea un miliardar american în vederea cumpărării capelei (care, desfăcută cu grije, piatră cu piatră, avea să fie dusă cu totul peste Atlantic).

— Și d-ta nu primești?

— Nu me înțelegem asupra prețului.

— Dar în principiu?

— O! în principiu stau bucurosi de vorbă, dar (în isă nu mi se dea așa un lucru de nimic: vrea s'o ia, mare decât să dea cât îi cer. Nu-i așa că am dreptate?

— Ba da, și ești mai câștigat decât dacă ai vinde o provincie.

Contele se uită la preot, care nu prea avea obiceiul să facă glume și care spunea aceste cuvinte cu un glas aspru și fără nici o veselie: apoi se uită la perceptor care, din politețe, încercă să râdă; apoi fu o strâmtoare și gentilomul telal se apucă să cerceteze degetul antic de marmoră, pe care-l puse în palma sa, în vreme ce abatele se apucase să urmărească sub boltă ușoarele întorsături ale nervurilor.

— D-le Péliison, știi d-ta ce-i un cap de operă? Ridică-ți capul și stai tare în călcâie și uită-te, uită-te bine la aceasta, înainte ca ea să fi perit sau să se fi dus de aci.

Ca o floare mare și rară, așa a eșit ca din pământ, domnule Péliison, ca o floare răsărită din fulbere și din inimile moastre. Pietrele acestea, domnule Péliison, sunt ale istoriei vecinice, sunt flora lapidară a veacurilor, formula generațiilor (care-și pietrifică gândirea, pentru ca noi să le păstrăm amintirea...

Glasul arheologului avea o tremurătură ciu-

dată și lui Nicolăe și se păru că înțelege că vorbele astea, pe cari el abia le pricepea, erau spuse pentru altcineva.

— Domnule Pélișson, d-ta trebuie să înțelegi bine că arta nu e o jucărie, cum cred unii oameni; anumite creațiuni ale artei nu sunt, precum se crede, produsul unei mâini sau al unui creier, ci al unei întregi epoci; ea înfățișează geniul și aspirațiile acestei epoci, idealul său, credința, durerile și nădejdiile sale, viața sa! E un cap de operă, domnule Pélișson, e viața acumulată!

(Ea s'a înfăptuit în urma unei sfortări așa de vii încât a fost însoțită de durere; e făcută numai din sânge și din srufler, și drumețul habar n'are de această. Operele nu sunt frumoase și nu supraviețuiesc decât în măsura vieții pe care le-a insuflat-o, le-a împrumutat-o acela care le-a creat, rupând din propria lui viață. Un cap de operă e sfințit, domnule Pélișson, prin aceea că e punctul cel mai înalt la care se poate ridica mizeria noastră omenească, înălțată prin sfortare și devenită măreață prin ea; e o metempsihoză sublimă și venerabilă, aceea a frumuseții stând alături de suferință!)

— Totdeauna elocvent, domnule abate...

— Domnule conte, lămuresc, și d-voastră îngăduiți, lămuresc acestui om cum-se-cade, că energia creatoare nu rezidă în artist decât ca o rezultantă a puterilor rând pe rând combinate ale generațiilor pe care el le-a moștenit nascându-se. Opera pe care o clădește individul, domnule Pélișson, e un bun al lui, dar nu e numai a lui singur: condensator al geniului neperitor, el ne tâlmăcește visul neamului său. Nici o faptură nu se naște din ea însăși, domnule Pélișson; viitorul, ca și prezentul, se sprijină pe trecut și posibilitățile de mâine sunt ereditățile de ieri. Sruflerul unui popor e unul și omogen, ca și acela al unui om; și în viața unei națiuni întâmplările alcătuiesc un lanț ce nu se poate rupe, ea zilele ce se leagă alcătuind existența

unei ființe : fiecare epocă se leagă de cea dinaintea sa, tatăl trăește în fiu, un capitol îl continuă pe celalt, politica își are obârșia în istorie și frazele istoriei noastre alcătuiesc romanul patriei!

— Foarte drept, zise contele.

— Domnule Pélișson, emoțiile succesive ale acestui roman, un popor și le exprimă numai și numai printre lucrările de artă; istoricul ne povestește faptele cari sunt ca lovituri căzute asupra omului, dar lucrarea de artă ne șoptește arătându-ne răsunetul acestor lovituri în adâncul sufletelor; ea e acela căreia i se destănuiesc tainele ce nu se îngroapă; arta e destănuirea neamurilor; arta e păstrătoarea, relievelor lungi mucemicii a popoarelor ce se alcătuiesc. Vin aproape și pune mâna pe aceste pietre: în ele e ascuns îngropat un suflet, al dumatăle, al familiei dumatăle și al obârșiei d-tale!

Pipăe-le, domnule Pélișson, și spune-mi dacă nu simți, dacă nu regăsești umezeala mâinilor care nu mai sunt, dar care au fost propriile d-tale mâini într'o vreme în care d-ta nu ființai.

— Te aprob din toată inima, zise telalul-conte: trebuie să vorbim despre venerație acelora cari nu o au, pentru că învățându-i s'o cunoască, nu numai că îi vom face să iubească lucrul de artă, dar îi vom și împiedica de a le nimici.

— Și de a le vinde.

— Al să mă ierți: aci te opresc. Socotesc că n'ai de gând să cauți a știrbi drepturile proprie tăii°

— Domnule de Rocherolles, a plăti din bani săi, a moșteni pe un tată sau pe un bunic, e lucru de respectat și-l respect; dar ori câtă sumă se cade să avem față de proprietate, câtă să recunoaștem că ea are margini: orice proprietate se sfârșește acolo unde începe nesocotirea drepturilor concetățenilor mei.

— De aceiaș părere.

— Fără greutate, domnule conte, puteți să vă închipuiți cazuri în cari proprietatea nu e decât

un depozit, cu atât mai plin de răspundere cu cât el este sfințit, constituind o misiune și alcătuind o sarcină, fiind o cinste, — cazuri în care posesiunea devine un sacerdoțiu, și nu ca o întâmplare, ci ca o îndatorire!

— De minune! Care va să zică, dacă eu, din întâmplare sau din fericire, primesc ceea ce d-ta numești o frumusețe națională, trebuie să mă socotesc numai și numai ca un om însărcinat cu...

— Cinstea de a apăra această frumusețe:

— Cam greu, cinstea asta a d-tale...

— Ca oricare alta, și înaintașii d-tale ți-au lăsat-o și pe aceea a blazonului, scumpul meu conte, ți le-au lăsat pe amândouă cu încredere, pentru ca în numele lor d-ta să păzești și să ocrotești ceea ce nu trebuie să sufere nici o atingere.

— Scumpul meu abate, d-ta amesteci lucrurile deosebite, căci, după cât înțeleg, în ochii d-tale bietul proprietar nu prea e mult deosebit de un uzufructuar, nu e mai mult decât custodele unui muzău, decât îngrijitorul cântărilor bunuri, decât un tutor...

— Un tutor răspunzător, fiindcă e vorba de religia comună!

— Sau comunistă? Nu?... d-ta mergi mai departe decât legea.

— Legea o aștept și o cer; dar ceea ce ea nu impune încă, mie mi-o strigă conștiința.

Trebuie să bagi de seamă, d-le conte; d-ta ajungi internaționalist.

— Înstreimând un lucru care-i al mei?

— Expatriind ceea ce a fost patria, și aceasta nu poate fi pentru nimeni un drept, cu nici un titlu. Ceea ce moștenim cu toții de pe urma străduinței geniului național, nu e oare un usufruct care aparține tuturor? — și când moștenesc obiectul material, pot oare să pretind că moștenesc singur și sufletul pe care un popor l'a în-suflat acestui lucru și care suflet încă vibrează în el?

Această clipă de omenire pe care o țin acum în mână, am eu oare dreptul moral de a face ca ea să nu mai flințeze, ori să nu mai fie aci, am eu dreptul de a face să nu mai rămână nimic din ea? Nu e oare o crimă de a face să se înstrăineze această emanație a patriei, căreia nici odată nri-i va mai fi dat s'o vadă?

— Crimă! crimă! hei, dar știi că îmi place cum vorbești!

— Dacă aș lăsa o provincie întreagă pe mâna străinului, fie că aș fi dobândit-o prin cumpărare sau prin moștenire, fapta mea ar fi trădare, infamie! A înstreina un moment al artei naționale e neîngăduit! De ce? și în urma cărei judecăți? Monumentul ce se înalță și pământul ce se întinde nu sunt amândouă deopotrivă Patria? Sufletul oare are mai mult loc în înălțime decât în suprafață? A mășora moștenirea morală și intelectuală a țării mele sau a-i micșora teritoriul e tot una.

— Exagerezi.

— Niciodată nu se exagerează drepturile patriei; ea întinde o servitute asupra câmpiei mele și câmpia mea e la frontieră; ea întinde o servitute asupra compurilor moastre, chemându-ne sub drapel; de ce n'ar face acest lucru și asupra relicvelor trecutului? Când e primejduită viața tuturor sau bunul tuturor, dreptul fiecăruia nu se mai numește decât datorie!

— Ar fi de dorit să se ia măsură de către Cameră ca aceste frimoase cuvinte să fie afișate; ele sunt în gustul vremii noastre; complimentele mele, domnule abate.

— Le primesc, domnule conte, cu cugetul împăcat.

— Ești un om cum se cade, și țiri la d-ta, d-le abate.

Domnul de Rocherolles, cu mâna sa înmănușată, îl bătu de trei ori pe umăr pe abatele Ribert, și zâmbi gândindu-se că o mare inteligență nu e totdeauna de ajuns spre a împlini toate lipsurile educației.

— Iată un cleric cum-se-cade, și plin de merite, dar care e lipsit de creștere și vine aci tocmai ca să facă negliobia de a spune ceea ce ar trebui să tacă.

Mulțumindu-și conștiința în acest chip, vorbindu-și pe șoptite, el urmă apoi cu glas tare:

— Domnilor, vă rog să vă plimbați fără gazdă și să-mi îngăduiți să mă duc să supraveghez pe oamenii aceia, căci tare mi-e teamă să nu mai îmi facă iar vreuna.

Se întorsese spre cei cari împachetau și se plecă să se încredințeze dacă strămoșul său era bine și sdravăn strâns între straturile de fân cari-l înconjurau.

Vreme de două ceasuri, abatele îl plimbă pe Pélișson printre minunile capelei străvechi; înaintea fiecăreia se oprea lămurindu-i frumusețea și vârsta, în vreme ce împrejurul lor lucrătorii tăiau capace de scânduri cu fierăstrae și băteau cuie în capace de cutii.

Trebuiră în sfârșit să se despartă. În clipa când să se sue în trăsură, preotul se întoarse spre capelă, clătină din cap și zise cu mâhnire:

— S'a isprăvit cu castelul, dar trecutul nu moare. Pe fiecare clipă un lucru se stinge și altul răsare; nu e un singur leagăn care să nu fi fost făcut deasupra unei gropi, și nu e o singură groapă din care să nu fi răsărit un leagăn; iată, lanțul acesta de viață și de moarte face în decursul vremurilor omogenitatea patriei.

În drum spre casă, ei vorbiră puțin; ziua se sfârșia în clipa când perceptorul oprea și canonicul se dedea jos înaintea casei ale; apoi Nicolae pornea singur, în crepusculul aurit.

Atâtea lucruri noi pe care le auzise și pe care nu le pricepuse pe deplin i se grămădeau în minte și i se alungau în cap. Se silea să judece, dar nu izbutea să-și stăpânească spiritul; această neputință a sa, însă, n'avea într'ânsa nimic dureros: el simția, dimpotrivă, că se mărește cu o întregire ciudată și mulțumită; râsufla adânc și aerul i se părea mai bun, i se părea

foarte dulcea, plin de parfumuri tainice care poate că erau amintiri; se simțea aproape ca un marinar care se întoarce în satul său, după călătorii foarte lungi și care aspiră cu voluptate aceste parfumuri de nedescris, parfumuri pe care numai lipsa ne face să le simțim de departe.

El mergea astfel în singurătatea serii ce se așternea; câmpiile piereau din ce în ce împrejurul lui; boii se auzeau răgînd în depărtări; silueta dealurilor liliachii se ridica pe fundul închis al cerului, cu nuanțe de smalțuri; trapul calului răsuna în această tăcere; la dreapta și la stînga drumului trunchiuri de arbori defilau, mînduiți într'un șir fără de sfârșit, semănînd cu niște coloane; crăcile împreunîndu-se de-asupra capului său, alcătuiau un fel de boltă cu incrustări întunecoase, prin care se iveau stelele mare; i se păru că lunecă pe sub boltile nesfârșite ale unei biserici, în care mirosul reavăn al pămîntului se ridica asemenea unei tămăi.

Mirosul acesta îl cunoștea el bine, dar acum pentru întâia oară i se părea un miros sfințit; nu mai era doar aburul câmpiei sau al livezii, nu mai era numai adierea ce venea din spre marginea pădurei sau din șanțul din marginea șoselei, ci era emanațiunea gânditoare a unui lucru pe care l'au făcut mii de alte lucruri în decursul a mii de ani, o adiere ce venea din trecutul îndepărtat, era conștiința pămîntului! Povești, legende și simboluri, o întregă lume de gânduri în alergare tremura, vibra împrejurul lui, intra în el, și, fără să-și dea seama, se ruga, simția o dorință să plîngă, privind cum i se desfășoară înaintea ochilor peisajii pe cari ochii atâtor generații stinse le mîngăiaseră înaintea ochilor lui.

Ajunse acasă tîrziu; spre a nu-și deștepta nevasta și a nu-i mai auzi mustrările și spre a nu fi nevoit să schimbe cu ea vorbe cari i-ar fi amintit prea dureros ticăloșiile vieții, vrînd să rămîna tot singur, mergea în vârful picioarelor prin întunerecul cunoscut. Se duse drept la biu-

roul său, aprinse lumânarea și, ridicând-o lângă perete, vreme îndelungată rămăse nemișcat, cu ochii țintă la crucifixul strămoșilor.

— Trecutul nu moare...

Tot așa de cu grije se duse apoi în bucătărie unde mănca niște mâncare al cărei sos se sleise în farfurie; la drept vorbind nu era decât o ră-mășiță, o lingură de mâncare; totuși când Nicolae se culcă i se păru că-i beat, așa de greu își simțea capul plin de gânduri nelămurite.

Din clipea aceea el fu în adevăr un alt om de cât cel de până atunci.

V.

— Zău așa, ăsta înebunește! astfel se gândea coana Eulalia uitându-se la bărbatul său.

Băgase ea de seamă boala asta de la început fiindcă nu-i o boală pe care să n'o vezi, dar se mulțumise să ridice doar din umeri, căci nu i se păruse că merită mai mult trăznăile lui.

— Uită-te la el, par'că-i un copil de opt ani!

E vorba însă că, încetul cu încetul, răul se mărise în așa chip în cât acuma ajunsese o adevărată manie, și Nicolae, cum fac toți copiii pe cari nu-i ții de scurt așa cum se cuvine, prea se trecea cu firea!

— Auzi colo! Da' cine crede el că sunt eu? A-dică până când să-i rabd toate nebuniile astea?

Nebuniile acestea erau într'adevăr de luat în seamă: în fiecare săptămână, ba uneori chiar de mai multe ori pe săptămână, întorcându-se de prin sate, domnul Pélișson aducea niște grozăvii de nespūs, aducea o sumedenie de lucruri sfărâmate sau ciopârțite, mai totdeauna semănând între ele, toate de aramă, cu rămășițe de văpsea prin scobituri, dar urâte, urâte toate și mai murdare decât rămășițele de metal cari nu slujesc la nimic!

— Știi Laliu, astea sunt vechi de tot...

— E nebun, s'a isprăvit!

— Le zice emailuri reliefate de Limoges; mi-a

spus chiar canonicul din Poitiers, și înțelegi bine că n'avea omul de ce să mintă.

El își agăța lucrșoarele în perete, sau și le băga în sertar.

— Bine, omule, se poate să faci tu așa ceva? La vârsta asta! I-e milă omului să se cuite la tine!

— Bine, Lallio dragă, dar nu fac nimănui nici un rău cu asta..

— Nu faci rău nimănui?.. Îți faci ție. Tu te gândești poate că oamenii au să te respecte când vor vedea că umbli cu fiarele alea prin buzunare? Cum întorci fața, își bat joc de tine. Ai ajuns răsul lumei! Ce crezi că nu bag eu de seamă cum se uită oamenii și ce zic când mă văd pe drum. „Uite, zic, asta e nevasta dobitocului ălia“. Frumos e pentru o femeie ca mine?

El asculta fără să crâcnească, fără să clipească măcar, și a doua zi scotea din buzunar altă drăcie; această năpădire de lucruri de asvârlit o supăra pe coana Eulalia din zi în zi mai mult.

Pe urmă unde pui că asta trebuie să le ia cu parale?.. Da, desigur că el plătește toate lucrurile astea.

— Risipește banii, el care n'a adus o parăchioară, când s'a însurat! De altfel e o lume întreagă care știe că Pélișsonii n'aveau nici de unele și că au fost fericiți găsimdu-mă pe mine cu zestrea pe care o aveam. Pe fata lor, Justina, de ce n'au putut s'o mărite? Pentru că n'a avut să-i dea nimic și de-ăia n'a luat-o nimeni!

Ah! Maică a Dommului! dacă bietul tata — Dumnezeu să-l odihnească — ar ști pentru ce s'a trudit el toată viața, dacă ar ști că banii adunați de el cu atâta amar și trudă îi aruncă pe fereastră un nemernic, pe câtă vreme eu trăiesc ca vai de capul meu! Vai, vai! nu e dreptate pe lumea asta, nu mai e dreptate și am s'o strig în gura mare!

Gândind astfel, ea era de bună-credință, mai ales că, în calitate de femeie care adusese zestre, ea luase asupra-și administrarea întreagă a averii, a defii și a veniturilor. Tot ce lua, Nicolae

aducea și-i dedia ei în mână, neoprinđ decât suma hotărâtă de 5 lei pe fiecare lună, pentru cheltreliile lui mărunte.

— Te încă prea destul cinci franci!

Ce-am ajunge dacă v-aș lăsa mai mult? De altfel el de pe acum s'a apucat să-și rădă de casele mele.

Un micuț apartament de trei odăi era pentru ea „casele mele“ și un lucru care nri plăcea era o „bătae de joc a caselor mele“. Biata femeie n'avea măcar mângâierea de a-și vărsa focul și de a-și potoli amarul destăinuindu-se unui suflet apropiat, fiindcă era singură cuc în acest ținut blestemat, departe de ai ei, departe de rude, și rușinile ce le întâmpinai în familie nu se spun străinilor. Nu-l avea decât pe el, la îndemână, și nu se sfia de loc să-i arate cât de nemernic e, cel puțin la fiecare două zile, după ce avea totdeauna grije să închidă fereastra din pricina „vecinilorăștia, cari toată ziua trag cu urechia și cu ochiul în casa ta“. Când Nicolae al nostru o vedea că vine iar lângă fereastră și o închide apăsând tare pe mâner, înțelegea celășteaptă:

— Hai! iar se infierbântă!

Atunci se așeza frimos pe un scaun, și ca și cum n'ar fi fost de față, în tot timpul cătținea **potopul de sudălm**, el se gândea la Filip-August pentru care avea o slăbiciune sau la Carol cel îndrăzneț pe care nri-l iubea și pe care, nu știa cum, dar el și-l înfățișa totdeauna sub chipul Eulaliei; alte dăți repeta în minte deaturile, așteptând sfârșitul furtunei.

— Uite cum stă, că parcă e de cârpă!

Nepăsarea asta „îți încă sângele la cap“ ca o insultă nespus de mare; strașnica muiere, stând în picioare înapoia scaunului pe care ședea bărbatul, înebunea de necaz, și, nemaț găsind vorbe pe cari să i le spună, îl măsură de sus cu o privire încruntată și îndelungă; uneori se gândea ce mare plăcere ar simți să-l înșele cu cineva, să-i pună coarne acestui nerecunoscător, ca să-l

pedepsească „să-l învețe ea minte“. Da, asta i-ar face o mare plăcere, ori cât de supărător ar fi lucrul, pentru că bărbații ăștia sunt desgustaători și nu e unul mai breaz ca altul! De obicei, sfârșia trântindu-și pumnul pe unul din acești doi umeri foarte supuși și resemnați, și sguindu-și bustul soțului său cum ai zgudui un sac cu nuci seci. Apoi pleca, fiindcă „nu voia să facă o nenorocire“. Se infunda în bucătărie și se apuca să spele vasele apăsând pe ele, cu o putere mai mare decât ar fi trebuit, sau își freca crătițile vorbind cu el. Dacă bărbatul venea voind să-i dea ajutor, ea striga la el:

— Pleacă d'aici! Să mă lași în pace!

Peste un ceas când trecea din nou prin sală, îl regăsea scuturându-și sau mângâindu-și arămurile murdare, cu o înfățișare de fericire și eșea afară trântind ușa în urma ei, fără ca privirile-i tăioase și pline de dușmănie să fi întinat lucrurile sau serinătatea omului.

În zilele când ducându-se la biserică era mai liniștită, când se apropia de Sfânta Marie, îl implora pe Mântuitor să aducă oare care rugă și judecată în capul nenorocitului de care se legase prin legătura tainei căsătoriei, și i cerea ertare lui Dumnezeu pentru păcatul pe care-l face, din slăbiciune și bună-vointă, ținând în casă crucifixul acela demn de un păgân, care adusesese în urma lui o sumedenie de lucruri la fel.

— Nu ne-a adus nici o fericire, vechitura aia a lui cu ochii de șoarece și cu rochie femeiască.

Rugăciunile-i însă nu erau mai de folos decât funiile: Pélișson începea din nou fără să aibă de gând să isprăvească. Când se întâmpla să găsească iar ceva, ea băga de seamă numai decât, nu după altceva ci numai după înfățișarea aceea de izbândă cu care venea și pe care nu încerca de loc s'o ascundă.

— Uite, Lelio, ce am căpătat astăzi!

— Minci! Ai cumpărat-o și pe asta!

— Îți jur că am căpătat-o... El nu mințea tot-

de-auma: cele mai multe din fleacurile astea, cari nu aveau nici o însemnătate dar cari lui îi plăceau și-l mișcau, erau daruri pe cari i le făcea un funcționar dintr'un birou sau un coleg: când însă ele îi erau înfățișate de un contribuabil, Nicolae le respingea cu eroismul funcționarului integru: el le plătea atunci, cu câțiva gologani, după greutatea aramei; și chipul acesta de plată era mulțumitor pentru toți.

Aceste mărunțișuri, de altfel, nu erau rare în ținutul acesta în care odinioară se fabricaseră în așa de mare număr încât umpluseră lumea creștină vreme de trei secole: obiecte ale cultului, ieșite din întrebuițare, ele se găseau acum prin vre-un hambar al casei preotului, prin vre-o ladă aflătoare în casa paraclisului, pe căminul vre-unui preot, în atelierul vre-unui potcovar; de-acum încolo, care pe unde le găsea, le puneă bine după dorința perceptorului; debitanții de băuturi le adunau ca să-i mulțumească mania; erau oameni care le aduceau negustorilor asemenea lucruri în schimbul unui pahar de rachiu sau al unui litru de vin; Péliesson le primea bucuros și din schimbul acesta negustorii mai câștigau câțiva gologani, lăsând la o parte folosul cel mare pe care-l aveau și anume că trăiau în bună pace cu stăpânirea.

VI.

Colecția sporea din ce în ce: la fiecare trei sau patru ani, după cum e obiceiul administrativ Nicolae își schimba postul, dar fără să parăsească vre-odată ținutul Limousin sau Poitou, așa că putea să cerceteze toate cantoanele, unul după altul.

Ajunsese să aibă mai bine de șapte-zeci de bucăți, cruci, Criști, plăci decorate cu ornamente și cu chipuri de persoane, medalioane, lădițe pe care strălucirea roșcată a poleiei se amesteca cu albăstriul smaltului, artofore, potire, cuțite cu înfățișarea unui turn mărunț și ascuțit la

vârf, altele care semănau cu niște famfurioare, altele având forma unui porumbiel ale cărui aripi se desfăceau ca un îndoit acoperământ, apoi picioare de sfeșnice pe care circau niște șopârle ciudate...

O bucată îl atrăgea mai mult ca toate și ea era o placă mare de bronz, înfățișând o odăie cu pereții decorați cu niște romburi albastre și roșii, odăie în care se vedea stând un rege și o regină, înconjurați de patru episcopi cu mitrele pe cap, toți stând la rând înapoia unei mese încărcată cu o sumedenie de argintării și aurării foarte ciudate și mâncând în picioare; dinaintea mesei bălțate niște servitori mici, mărunței de tot și parcă plini de sânge în hainele lor roșii și strimte, aduceau farfurii, tăiau cărnuri; în colțul drept al acestui tablou, niște războinici suiau o scară spre o înăritură apărută de alți războinici.

Fără îndoială însă că bucată cea mai de seamă din colecție era o casetă mare și ciudată, asemanătoare în totul unei case de păpuși, cu căpriorii ei, cu acoperișul împodobit cu o creastă, cu uși și ferestre arcuite cum se văd pe la catedrale, cu pereții împodobiți peste tot cu flori și cu sfinți, cu sfinte, zugrăviți toți și numai cu capetele ieșind în afară din perete, prinse fiind acestea cu câte un cuiu; era cam hazlie priveștiștea asta a unor oameni bătrâni și înalți cât casa în care ședeau, dar era așa de frumos văpșită, era un amestec așa de frumos de aur și de albastru aproape liliachiu... Nicolae se sluzea de caseta aceasta spre a-și ține în ea creioanele și condeele, gradul cu care măsură tăria spiritului și tubul de tinichea, călimara portativă și toate cele trebuincioase în slujba sa.

Când a intrat în casă cutia asta mare cât toate zilele, coana Eulalia a făcut un scandal și o gălăgie nemai pomenită, nevrând să creadă că un asemenea lucru, socotit numai după greutatea aramei, s'ar putea să coste numai un franc și cinci-zeci de ani; dreptul era că ea nu se înșela;

domnul Pélisson o plătise cu nu mai puțin de trei-zeci de lei, împrumutați de un prieten neînsurat; asta era o nebumie curată, și perceptorul nostru înțelegea bine, dar două luni de zile se tot împotrivise ispitei.

De altfel, bietul, a și fost pedepsit.

— Trebuie să se isprăvească odată, și numai-decât!

Coana Eulalia înțelese deodată că împotriva unei bodi mari trebuie să lupte cu leacuri puternice. Și luă o hotărâre strașnică.

A doua zi, zarzavagii, brutarii, toți o văzură călcând mai apăsat și o auziră cerând prazul și pâinea mai artăgoasă ca altă dată.

— Să știți că iar s'a întâmplat ceva la vecinii noștri, la Pélisson, ziseră oamenii din împrejurimi.

În adevăr, seara când perceptorul se întoarse acasă, nu și mai găsi arămurile; ele pieriseră de peste tot, din pereți, din sertar.

El întrebă cu supunere:

— Unde sunt, Lalió?

— Caută-le!

Căută peste tot, și nu găsi nimic.

— Spune-mi, Lalió, unde le-ai ascuns?

Buzele ei se mișcă în tăcere aruncându-i un crivânt pe care fetele bine crescute și respectuoase nu-l pronunță niciodată.

— Asta nu e un răspuns.

Ea îi întoarse spatele. După minuțioase cercetări, el îndrăzni să deschidă sertare în care nu se amestecă mâini bărbătești și începu să ridice nufărje strânsă framos; spîda se ivi numaidecât înapoia lui și cu o mână zdravănă îl apucă trăgându-l deoparte, în vreme ce mâna cealaltă se ridică în sus, desfăcută și mișcându-se ca o lovită de bătut.

— Eulalió, uite, eu nu vreau să mă amestec în lucrurile tale dar trebuie să-mi spui unde sunt.

— Unde sunt!... Auzi ce mă întrebă el! Unde sunt!

— Da, te'ntreb..

- Unde sunt?...
 — Da... doar nu le-ai aruncat!
 — Ba da! le-am aruncat!
 — Cum? Unde?
 — Unde-am avut poftă!
 — Unde?
 — Unde? In latrină!

Nicolae încercă să râdă ca s'arate că nu crede ce aude, dar nu izbuti să aducă pe fața sa decât o strâmbătură plină de meliniste, fiindcă știa bine că Eulalia niciodată nu spunea ceva să glumească. Simți că-i vine leșin și nu se mai mișcă. Namila de femei se întoarse spre el și într'un strigăt în care gura îi se căscă arătându-i toți dinții, urlă:

— In latrină!

Fără să răspundă, el luă o lumânare și amândouă mâinile-i tremurau așa de tare încât se căzni de trei ori până să isbutească s'o aprindă.

— Așa-ți trebuie! Idiotule! Nemernicule!

El n'auzea. Se coborâ în grădină.

Acolo, la capătul zidului, era o gheretă de scânduri care slujea tuturor locuitorilor casei, cu un scaun de lemn și o gaură mare rotundă deasupra unei haznale săpate în pământ..

Ajunse acolo: îi era frică să privească.

Repetă în gura mare:

— Doamne sfinte! Doamne!

Se aplecă puțin și se uită.

Ah! spusese adevărul, ticăloasa și îndrăcita!

Departe, în fundul întunecimilor, vedea scântei puncte de aur: cu brațul drept întins spre adâncimea căscată el plimba lumânarea împrejurul umbrei și reflexele luminei creșteau în colțurile lucrurilor de metal.

Cu capul plecat spre deschizătură, Nicolae plângea în tăcere și din vârful nasului său, lacrămile mari ce-i suruiaru din ochi, cădeau în noapte.

La fiecare clipă trebuia să-și retragă brațul spre a face să pătrundă aer la flacăra lumânării, care trăgea să moară. In sfârșit, se duse în grădiniță și se așeză pe o piatră, gândindu-se

că acolo va putea să plângă în liniște și să chibzuiască.

La fiecare sfert de ceas venea la hazna, apoi iar se ducea și se așeza pe piatră.

Un chiriaș trecu pe lângă el; cu toate că se certaseră împreună, din pușcina nevestelor lor, Nicolae vnu să întindă spre prietenul său amândouă mâinile rugător, ca să-l împedice de a săvârși un sacrilegiu, dar nu îndrăzni să zică nimic.

Rămase acolo toată noaptea; răzvrătirile cari-l cuprindeau îl înecau apăsându-i pieptul, alternând cu desnădejdea care-l zdrobea.

Dimineata, aduse oameni cari goliră haznara, și fără să-i pese de meastă-sa, de proprietar sau de vecinii cari priveau, fără să se gândească la abaterea ce o săvârșea, neducându-se să-și vadă de serviciu, fără să aibă habar de caraghioslăcul la care se expunea, el rămase aproape de hazna atâta timp cât ținu golirea, supraveghind și sfătuind pe lucrători, cercetând gălețile și, fără scârbă, scoțând unul câte unul lucrurile cari alcătuiau comoara lui.

Trei din acestea nu se pritu găsi; ele însă erau dintre cele mai puțin însemnate.

Péliston spăla la cișmea, scumpele relicve, una după alta. Vecinii râdeau pe la geamuri; oarecari prieteni, făcându-se că au ceva treabă la el, veniră să-l vadă la cișmea ca să aibă de ce râde. Lui puțin îi păsa.

Eudalia se dete jos să-l ocărăască, dar Niccol se întoarce încet, și, fără să spună o vorbă, porni împotriva ei; avea niște ochi pe cari femeea nu i-i mai văzuse niciodată până acum și cari o făcură să se dea napoi; pas cu pas, el o duse până la perete, își cufundă privirea adânc în ochii ei și în această atitudine rămase memișcat; matahala de femeie, lipită de perete și mimată de ea se vedea acolo, nu se mișca și nici nu clipea măcar. Atunci, printre ochii lor trecu ceva turbure, așternându-se așa ca o ceață, și gândul morții tremurătoare acolo vreme de două-zeci de clipe. Însfârșit

— 111 —

bărbatul se întoarse cu spatele spre ea, fără să fi rostit o singură vorbă, și namila de femeie rămase tot lipită de perete, zăpăcită. Fânăca înțelegea că fusese iertată și că era gata-gata să moară.

Când se isprăvi tot, Nicolae luă pe lucrătorii sus și încăperea se umplu de miros; Eulalia însă nu îndrăzni să se plângă.

El zise:

— Trei pahare de vin.

Eulalia le turnă.

Când se goliră paharele, el spuse:

— Trei-spre-zece franci. Plătește.

Ea își aduse punga în care erau șaisprezece lei. Și zise:

— Ce fac pâină la capătul lunei?

El răspunse:

— O să mâncăm pâine goală.

Lucrătorii plecară; cei doi soți se găseau din nou sfinguri, față în față: atunci bărbatul zise, cu glas rece

— Ai înțeleș, nu-i așa? Dacă mai încerci o singură dată, te omor!

Alpoi cu mii și mii de griji, și cuprins de o dragoste plină de căldură și de feticie, își prise din nou lucrurile, — comoara, — în locurile de mai înainte.

De-atunci, doamna Pélișson se făcea că nu mai vede emailurile: o singură dată în viața ei îi fusese frică și de-atunci se învățase mîinte; de altfel, ea n'ar fi mărturisit nici pernei pe care dormea și nici duhovnicului, că se făcea că nu le vede numai din pricină că-i era teamă sau că era îngrijată; își zicea că purtarea asta se datorește numai virtuților ei creștinești care o făceau îndurătoare cu cei cari nu sunt în toate mințile; trăind în mijlocul acestor vechituri ea se compara cu o soră îngrijitoare care printre borcane cu doctorii, își trece viața închinată îngrijirii nebulilor, oferind lui Dumnezeu abnegația ei. Când bărbatul venea iar cu vre-o vechitură de

aramă, ea întorcea capul și-și înălța sufletul spre cer.

VII.

Vreme de șaptesprezece ani dăinui această viață.

Pélisson își cubea arămurile din ce în ce mai mult; tot iubindu-le mereu, el descoperea în aceste farmece nebănuite la început, fiindcă lucrurile, mult mai mult decât femeile, vor să fie iubite înainte de a se da cu totul, și nu-ți încredințează taina lor decât în schimbul dragostei tale.

Mai mult decât dragoste era ceea ce simțea Nicolae pentru lucrurile lui: un fel de respect plin de recunoștință; când degetele lui le mângâiau liniștit într'o mângâiere religioasă, i se părea că simte înăuntru lor acea adiere a vieții străvechi, despre care îi vorbise canonicul și pe care acum o cunoștea.

Spre a avea cu ce face cumpărături, făcea economie de tutun sau când avea de făcut vre-un drum de o zi întregă mânca pâine cu brânză și bea apă limpede; avu afară de asta, morocul de a putea păstra pentru el, pe ascuns, de două ori, nepoleonul de aur pe care la Anoul nou ministrul îl dădea ca gratificație.

Veni vremea când Pélisson fu numit controlor în marele oraș Poitiers.

Primindu-și numirea, el se gândi numaidecât la abatele Ribert, care era așa de îndatoritor și care vorbea atât de frumos.

— Cine știe, poate că a murit... E atâta vreme de atunci...

Bătrânul cleric tot mai trăia; acum era canonic onorar și era aproape surd. Controlorul veni de-l văzu, îi aduse aminte întâia lor întrevedere, — care fusese acum un sfert de vac, — și vizita lor la Rocherolles; întrebă dacă domnul canonic bine-voiește a veni cu dânsul „acasă“ să-i vadă

emailuțile și totodată să-i lămurească întrebun-
tarea a anumite obiecte.

— O colecție?... Nu-mi aduc aminte.

— Mi-ați spus că sunt emailuri.... reliefate...
din Limoges...

— Al da! Și aveți multe?

— Del așa și-așa. Am la o sută.

— Câte?

... Pe număr sunt o sută nouă bucăți.

— I-auzi!...

Arheologul veni acasă la Pélișson și se mi-
nună.

— Frumoasă serie, domnule; te felicit.

— Nu-i așa, domnule canonic?

Nicolae nu-și mai încăpea în piele de bucurie,
în cea dintâiu pomire de orgoliu pe care o avea
în viața lui: degetele îi tremurau, ochii îi stră-
luceau; ar fi vrut să-l îmbrățișeze pe canonic,
spre a arăta cuiva bucuria pe care o simțea, și
în entuziasm de recunoștință frățească îl apro-
pia, îl lega de omul acesta bătrân care odinioară
îl inițiase în cultul trecutului și care acum, mâ-
nuind străvechile arămuri, avea gesturi ca cele
de la sfânta masă din altar.

— Și asta, domnule canonic! Ce ziceți?... Și
celalt de dincolo!

Înainte de a le așeza la locul lor, Nicolae le
sufla pe deasupra, sub cuvânt că gonește praful
de pe ele, dar suflarea aceasta nu era decât o
sărutare de departe.

— Ce ziceți, e frumos?

— E măreț!

— Nu-i așa?

Vizita canonicului ținu două ceasuri.

— Cum de-ai putut să aduni așa de multe?

— Mi-a trebuit destulă vreme.

— Ai aci tipuri cari sunt bune și foarte rare:
ar fi o danie frumoasă de făcut muzeului ora-
șului!

— Eh! cât mai târziu cu putință, domnule
canonic.

Doamna Eulalia Pélișson, ascunsă inapoia u-

nei uși, asculta și o cam prindea mirarea; cum era însă deprinsă ca totdeauna ea să aibă dreptate, trecu peste respectul cuvenit Bisericii și se gândi că „un nebun bătrân s'a întâlnit cu un alt nebun și mai bătrân“.

Canonicul îi propuse controlorului să-i arate și el colecția ce o avea. Eșiră împreună. Pe stradă, lui Nicolae i se părea că zboară, nu altceva.

— Care va să zică, domnule abate, v'au plăcut emailurile mele?..

La archeolog avu mulțumirea să vadă lucruri care nu erau așa de frumoase ca ale lui.

— Colecția mea, domnule Pélișson, e mai prejos decât a d-tale, și e ușor de înțeles! Ce vrei? Eu nu sunt bogat, și abia din când în când am putut să jertfesc o hârtie de o sută de lei..

— O hârtie de o sută?... O hârtie?..

— Apoi pe urmă a trebuit să mă opresc, căci de..

— Domnule abate, cum adică... lucrurile astea au o valoare bănească.. așa?

— Bine înțeles!

— Și, de pildă.. să coste așa... mai mult decât greutatea aramei din care-s făcute?

— Mai mult chiar decât greutatea lor în argint.

— Se poate?... Cum se poate, domnule canonic?

El luă o bucată din ornamentul unei armuri pe care o cântări în mână, și apoi întrebă cu glasul stins:

— Adică să se poată vinde una ca asta.. cu patru franci.. ori cu cinci lei?

— Se vinde cu de două ori, de trei ori atât.

— Haida-de!

— Și cu de zece ori mai mult.

— Oh!

Atunci Pélișson, cu înfățișarea foarte încurcată a unui om care-și cere iertare, adaogă:

— Uite, eu am dat patru-zeci de bani pentru una tocmai ca asta.

Canonicul se porni pe răs; dar Nicolae nu mai putea să râdă; el se gândea, scărpînându-se în cap.

— Dommule canonic, zise el însfârșit, aș fi vrut să vă fac o rugămintă..

— Anume, despre ce e vorba?

— Să nu-i repetați Eulaliei ceea ce-mi spuse-răți acum...

— Care Eulalia?

— Eulalia, nevastă-mea.. Să nu cumva să-i spuneți ce mi-ați spus mie...

— Nu cunosc pe doamna Pélișson.

— Vă spun așa, dommule abate, pentru că nevastă-mea vedeți, dacă ar ști că emailurile costă panale, m'ar sili să le vând, spunând că n'are parale.

— De altfel, nu i-ar fi greu să găsească bani pentru ele! Fiindcă lucrurile astea se vând ca pâinea caldă. Odiñoară America nu ne cerea decât tablouri și statui; acum îi trebuie de toate și fiindcă m'are istorie, o cumpără pe a noastră.

— Ah!

— Da, chiar așa! Ii trebuie trecut pe care să-l înșire la vitrine, pe cum altă dată îi trebuiau armuri să le zugrăvească pe cărâte; acestea se vând și prin urmare ea le cumpără.

— Dar vedeți eu nu mă ocup deloc de America.

— Se ocupă ea de d-ta, dragul meu, se ocupă fără să știi d-ta și ai să afli mai curând decât îți închipui.

Nicolae nu se mai simțea mândru. Cu cât abatele vorbea, cu atât îl cuprimeea pe Pélișson o neliniște mai mare, o neliniște care n'avea să-l mai părăsească.

Această neuitată zi de bucurie și de însbândă însemna pentru el începutul suferinților cari întovărășesc mărirea, și timpurile lui cele frumoase se sfârșiseră.

Mai 'nainte nu-i era teamă decât de furiile femeii sale, și furiile cari sparg lucruri sunt primejdii trecătoare, primejdii pe cari le poți înlătura, fiindcă la urma urmei, pe o zgripturoaică de femeie poți s'o pui la locul ei, ca pe

oricare alta! Dar câștigul, lăcomia de bani, e o patimă de neînvins, e o trebuință care renaște fără încetare, o primejdie împotriva căreia n'ai nici o putere, fiindcă ți-ar trebui puteri în fiecare clipă..

— Doamne sfinte, dac'ar ști ea că poate să ia parale pe ele! Doamne sfinte!

Da, da, lăcomia Eulaliei ar fi mult mai de temut ca toate năbădăile ei!

El vedea de pe acum ce lupte strașnice au să se dea între ei, lupte nesfârșite, și tremura numai gândindu-se la ele.

Cât privește să se bucure că are în sertare și pe pereții săi o avere pe care nici n'o bănuia, gândul acesta nu-i trecu deloc prin cap; ba dimpotrivă se gândi că, fără voia lui îi păgubise pe cei cari îi vânduseră lucrurile și că acești vânzători erau justițiabili, erau oameni sub ascultarea lui! Buna-credință nu-i o scuza pentru un funcționar care cumpără, și cumpărătura lui rămâne un fapt de osândit, cu toată neștiința în care a fost făcută.

Vreme de un semestru el nu mai îndrăzni să cumpere nimic. Apoi puțina câte puțin temerile lui se micșorară și patima izbucni mai cu putere. Incepu din nou să cumpere, dar căuta să nu cumpere nici odată cu preț prea mic.

Când lucrul nu i se părea însemnat, adăoga o monetă de argint pe lângă suma care i se cerea; când însă lucrul era mai însemnat, el se stăpânea cu desnădejdea 'n inimă și îi vorbea proprietarului — care-l asculta cu gura căscată, — îi lămurea că face o greșeală vânzându-l așa, făgăduia că are să se'napoieze, îl întreba cum s'a mai gândit și luni de zile își economisea banii de tutun sau de mâncare; ajunsese chiar de nu mai fuma decât în fața nevastei sale, numai ca să pară că fumează ca și mai înainte și să nu i se da dreptul la un franc pe săptămână.

De altfel, în apropierea unui oraș mare, colecționarul găsea mai puține lucruri decât în

satele cele sărăcăcioase, departe de limile drumului de fier.

— Ah! Doamne, par'că era mai bine pe vremea când eram perceptor.

El plângea după zilele unui trecut mai modest și bucuros și ar fi lipsit de rangul ce îi se dăduse.

Vai! grija cea mare a lui însă, era alta, cu totul alta, și când ședea la masă, față'n față cu Eulalia, se uita cu coada ochiului la fruntea încruntată a nevastei sale:

— Doamne! Doamne! numai să nu cum-va să ghicească!... Să nu-i dea prin gând!..

Da, vremea cea bună se dusese, se sfârșise..

VIII.

Nu în zadar ideile populează aerul dimprejurul nostru: ele sînt polenul nevăzut pe care vânturile îl risipesc ducându-l pretutindeni și pentru care fiecă suflet plămădit la fel e un pistil întins spre fecundarea lor; pe unde trec, ideile se statornicesc și incolțesc; astfel răsar și se coc iubiri și uri: — fiind lângă un semen al tău nu trebuie să te gîndești la lucrul la care ai vrea ca acesta să nu se gîndească.

Ingrijorarea lui Péliisson pătrundea în spiritul nevastei sale; o incubație ascunsă pregătea acolo, visării, curiozități, o întregă lume de concepții noi de care instinctele sale o ținuseră până atunci departe.

Până atunci, în adevăr, vreme de șaptesprezece ani, începînd din acea zi de mușine în care ea tremurase din pricina acelor fleacuri, știuse să se stăpânească, să se facă surdă și oarbă; neavînd curaj să le ia de-acolo sau să le mimicească, izbutise să se poarte ca și cum ele n'ar fi existat, nemai voind să știe de ele, cu mădejdea că mai târziu tot are să poată ea odată să le apuce și să le arunce pentru totdeauna; neghiobul de lărbatu-său nefiind acolo, n'are să le mai poată scăpa și când o veni zmîntitul, apoi cu sigu-

ranță că el are să moară înainte de a o omorî de ea....

Și iată că acum această voință în stare să stăpânească și să potolească o ură, vorbea în ea fără nici o măsură; Eulalia nu înțelegea nimic, — dar o curiozitate prostească, o toamnă copilărească o făcea să se tot uite la aceste urătenii; nu le ura acum mai puțin decât înainte, dar se uita la ele pieziș, fără voia sa, și ele îi împuneau amintirea ființării lor acolo; acest fel de înviere le dădea un suflet supărător pentru Eulalia și de pe acum plutea deasupra lor o taină.

Custodele muzeului veni la rândul lui, și, când văzu colecția d-lui Pélișson o admiră.

— Ce tot trâncănește ăla acolo? Email reliefat... Ce-or fi alea?

Și iar:

— Ce dracu să fie cu vechiturile alea?

Abatele Ribert mai veni odată și rămase o întreaga după-amiază etichetând lucrșoarele, dând fie căruia câte un nume ciudat și arătând veacul din care erau. Pélișson scria ceea ce-i dicta clericul și umplu astfel cinci foi de hârtie pe care le închise în sertarul lui.

Nici vorbă că pentru nimic în lume ei nu iar fi venit poftă să le ceară să le citească.

— Știi că zmintitul prea s'ar bucura și și-ar lua ifose!

După puțină vreme, canonicul veni aducând cu el pe un profesor de istorie, profesor la liceu, care vorbi de sfântul Ludovic.

— Sfântul Ludovic? Reliefat? Ce are aface sfântul Ludovic cu vechiturile ăstora?...

Pe urmă, altă-dată, bătrânul abate a adus pe un conte din nobleță, pe domnul de Rocherolles, care-și avea castelul în apropiere și care s'a purtat foarte distins, lăsându-și cartea de vizită, unde se citea o particulă, cu titlul său și numele domeniului său, acelaș nume pentru domn ca și pentru ținut, un adevărat conte în sfârșit.

— Să știi că e ceva cu fleacurile astea, de

vreme ce oameni serioși își piind vremea cu ele.

Apoi, în chip firesc, ideea se schimbă:

— Dacă astea or fi costând parale?....

Se mai gândi numai decât și foarte des la acest lucru, — fiindcă era drept să i se dea o despăgubire orgoliului ei de matronă fără de greș — și ridica, singură din umeri muștrându-se că se prosteste și ea ca Nicolae.

Această stare de nehotărâre, dăinui vreme de un semestru întreg...

Într'o bună dimineață, doamna Péllisson era singură acasă; își spăla vasele când zgomotul clopoțelului o făcu să tresară. Cu spălătorul în mână, stângă, dumnezei ieși bombănind.

Un domn înalt, îmbrăcat după moda Parisului, intră ca la el acasă, fără să-și ceară iertare, și nu-și luă pălăria din cap decât în sala de mâncare. Supărăcioasa cucoană, căreia îi trebuiseră câteva clipe ca să-și pună lucrurile la o parte; se pregătea să-l ia la ocări pe străin, când acesta, liniștit, îi tăie vorba și cu un accent nemțesc foarte pronunțat și aspru, recitând vorbele ca și cum ar fi fost singur în această încăpere, își spuse numele, însușirea și adresa.

— Wilfrid Baur, antiquar, la Paris, mă cunoaște toată lumea. Amicul meu, contele de Rocherolles, care lucrează cu mine, mi-a vorbit despre colecția dumneavoastră. Am venit s'o văd. Unde e?

— Antiquar?... Antiquar?

Ea nu înțelese vorba asta, dar după înfățișarea burtosului cu care vorbea și după tonul lui se vedea că e un negustor și toate ideile încurcate ale Eulaliei se ntrupară într'o singură clipă, în siguranța deplină ce se făcu în sufletul său:

— Vechiturile-alea de aramă costă parale, și a venit să de cumpere.

Numai decât, vizitatorul acesta așa de necuviincios, i se păru foarte plăcut la vedere. Ea întrebă cu multă bunăvoință.

— Da', mă rog, cine sunteți?

Omul își scoase carta de vizită și dinții gal-

beni ai cucoanei se arătară în semn de salutare de bun-venit. Ea luă cartonul pe care i-l întindea parisianul:

— Să mă scuzați, domnule, eu eram, știți, cu menajul...

— Nu face nimic, doamnă, nu vă îngrijiți.

El și cercetase sala, cu o singură aruncătură de ochi; ne găsind ceea ce căuta, fără năci-o ceremonie trecu în odaia vecină, văzu emailurile și îndreptându-se spre ele, de acum nu mai spuse o singură vorbă. Cucoana Eulalia, cam strămtorată de atâta siguranță, rămăsese și ea mută; ea venise după negustor, cu sfială, și stând în picioare alături de el, dar mai la urmă, din respect, se rita la el cum privește: străinul se apleca dându-se aproape de tot de lucruri, pe pereți, pe masa controlorului, lua arămurile în mână și le cerceta, le freca, — își scoase mânușile anume ca să le pipăie mai bine — și apoi le puneă la loc, liniștit.

— Astea sunt toate, doamnă?

— Mai sunt și aci, în sentar, dar nu e cheea la mine.

— Soțul d-voastră a plecat?

— Da, domnule.

În adevăr el nu părea că le admiră mult și văzând asta, doamna Pélisson era plină de mâhnire. Cu toate acestea, cu oarecare părere de rău par'că, străinul se opri din nou înaintea cuferășului în formă de casă, îl luă din nou în mână, îl cântări și punându-l apoi jos zise cu un glas plin de mâhnire.

— Pot să dau două sute de franci.

Gospodina noastră rămăsese cu gura căscată. Ea îngăimă:

— Două sute de franci?

Negustorul simți că femeea nu cunoaște marfa și că era vorba de un chilipir.

El adăogă numai decăt, cu glas binevoitor:

— La urmă, aș fi dispus, doamnă, chiar să mai cumpăr alte câteva lucruri, dacă aș lua pe acesta. Doamna Pélisson nu mai auzea nimic. O des-

cooperire așa de neașteptată o turburase atât de mult încât simțea că se învârteste lumea împrejurul ei.

Zăpăcită din cale afară voia să-și ia din nou farfuria de unde o pusese, dar nu izbutea.

— Douăsute de franci ! îi strigau niște glasuri lăcntrice, două sute de franci ! E nebun ăsta : trebuie să iau banii mai iute, până când nu-și ia seama.

Îrîmă ei bătea tare de bucurie și tot așa de neliniște, de teamă ca zmintitul acesta să nu-și ia seama și să plece ; bine era ca el să nu cunoască nici teama și nici bucuria ce-o cuprinseseră. Oferi negustorului un scaun.

— E de prisos, doamnă, căci mă grăbesc. Imi lăsați relicvarul ?

— Ah ! zise ea, e un relicvar ?

Înțelese mai bine cuvântul acesta când îl auzi rostit de el ; aruncă obiectului o privire de venerație și respectul de lucrurile sfinte se alătură în sufletul său la respectul pentru ban.

Dar de pe acum, meîncrederea ei de țărancă se deșteptă vorbind de parale, și ori cât de mare i se păru suma oferită, stătu la îndoială, dorind să obție alta.

— Păi, vedeți, domnule, un relicvar e un lucru sfânt și de, pentru niște oameni cari au și ei religia lor, un relicvar...

— Uite ce e, doamnă, iei douăsutecincizeci de lei ? Bani în mână, pe loc...

— Vezi, domnule, eu nu zic ba, dar bărbatul meu, Nicolae, nu știu ce-o să zică...

Negustorul scoase portmoneul din buzunar și puse pe masă trei bilete de bancă.

— Iacă, doamnă, douăsutecincizeci de lei, ti-i las. Nu cer nici-o chitanță : am încredere. Am să mă întorc. Soțul d-voastră la câte ceasuri se întearce ?

— La amiazi.

— Foarte bine ; la amiazi voi fi iar aci. Respectele mele doamnă.

Negustorul plecă.

Eulalia, nemışcată în mijlocul sălii, se uita când la cele trei bancnote de pe masă când la rușa pe unde ieșise minunea, apoi iar la hârtiile albastre — dovadă că nu visase.

Ea se apropie de bancnote și le mângâie cu vârful degetelor, neîndrăznind să facă mai mult, fiindcă ele încă nu erau bunul ei, nu erau cu totul ale ei aceste străine nou-venite; le zâmbea cu o bună-voință drăgăstoasă, ca unor oaspeți pe care ar vrea să-i facă să rămână la ea; le mângâia pipăindu-le, ca să se obișnuiască cu ele înainte de a le lua.

În cele din urmă își frecă palmele pe șolduri, ștergându-le, și degetele pe piept, de teamă să nu păteze hârtiile; apoi, cu sfială, luă cele trei hârtii, le îndoi, și din cele două mâni mari, deschise, ale sale, le făcu un leagăn în care le culcă, răsfirându-le una peste alta, spre a le vedea mai bine și pe toate trei împreună. Erau nouă, sau aproape nouă, și așa de curate, așa de frumoase! Și uite colo, atât de ușoare și totuși fac atâția bani, atâția franci, atâția saci cu cartofi și atâtea livre de carne, atâtea bunătăți, și chiar pământ, dacă ar vrea, da, pământ cu iarbă și cu pomi lui!

Ca să admire mai bine aceste hârtii, le ridică până la nas, aproape, să le respire: astfel băgă de seamă că ele au un miros cam de grăsimi, și numai atunci își aduse aminte că a uitat de grija mâncării: marea bucurie ce o cuprinsese o făcuse așa de îngăduitoare încât pregăti pentru Nicolae cotlete de berbec, mâncare pe care acesta o mânca cu multă poftă, dar pe care ea n'o putea mirosi.

Așteptându-și bărbatul, unde să ascundă comoara? această luare în stăpânire avea în ea ceva definitiv, ceva pe care d-na Pélișson îl găsi că e cam timpuriu; fu de părere să bage banii într'un dulap, unde încasarea aceasta avea să-și păstreze înfățișarea vremelnică până la amiază; îi băgă între cutele unui șervet fin, închise cu cheia și, înainte de a ieși din odale,

aruncă spre mobilă o privire care era o recomandăție să fie cu luare-aminte.

Ușa odăii fu închisă de două ori și spre a se încredința că e bine închisă, coama Eulalia o încercă izbînd-o cu umărul.

În dimineața aceea, zarzavagiul, lăptarul, toți băgară de seamă neobișnuita bună-voință pe care d-na Pélișson o arăta lumii dimprejur, salutând ea întâi, cu un surâs repede și ocrotitor.

Totuși, nu rămase prea mult în tovărășia nimănui; dimpotrivă, mergea cu un pas mai mare ca de obicei, mai hotărât, mai militărește; lumea mai băgă de seamă că'n două rînduri ea s'a uitat la ceasornicul de la biserică, să vadă cât e ceasul; la întoarcere, când fu pe culoar, sigură fiind că n'o mai vede nimeni, aproape o luă la fugă.

Ușa era tot închisă. Când intră înăuntru, cea dintâiu privire a ei fu îndreptată spre dulap, care nu se mișcase din loc. Repede, gospodina noastră se apucă de treburi și dădu repede-repede, în dorința naiva de a vedea și vremea trecînd tot așa derepede.

Niciodată, nici chiar în luna lor de miere, în cele dintâi zile, ea nu-l așteptase pe Niculăița cu atîta nerăbdare ca acum. Cotletele erau foarte frumoase. Eulalia vorbea cu ele, luându-le ca martore:

— Să vedeți care să întârzie azi...

Însfârșit cheia se auzi în broască.

— Tu ești, Nicolae?

Ea îi ieși înainte în fuga, istovită înaintea de a fi deschis gura. Graba asta, cum și miște fum care ieșea din bucătărie îl făcuseră să creadă că s'a aprins casa și Nicolae se gîndi numai decît la emailurile lui.

— Ia ascultă, Nicolae! A venit unu din Paris! Dă dorășute cincizeci de lei pentru cufăraș... E relicvar!

O sudoare se ivi pe fruntea lui: înțelese numai decît. Rămase pironit locului, fără să scoată o vorbă, negîndindu-se la alceva decît că: "Asta

trebuia să se 'ntâmples!... S'a isprăvit!... Trebuia să se 'ntâmples!..."

Deodată, într'o săritură, intră în odaia de alături: relievarul era tot acolo! Plin de bucurie, el răsufliă din adânc. Dar în aceeaș clipă, se auzi clopoțelul sunând cu putere; negustorul, care pândise în stradă întoarcerea colecționarului și-și mirosise omul în trecere, sosea, ca să nu dea soților timp să discute asupra prețului.

— Bunăziua, domnule. V'a spus doamna? Sunteți mulțumit?

Nicolae, palid, îl privea pe om cu groază, ca pe o primejdie mare ce venea spre el; negustorul încerca să-și pună pe figură un zâmbet de groaznică bunăvoință.

— V'a dat cucoana paralele? Vedeți că eu nu sunt de loc zgâncit când e vorba de un lucru care-mi place.

— Paralele?... Care parale? Ai primit ceva Eulalia?

— Ei, a primit, firește, zise parisianul; lucrul s'a terminat, s'a isprăvit; noi ne-am înțeles, nu-i așa, doamnă? Bani puși în mână, târgul încheiat! doar nu suntem copii.

— Dar, mi domnule, vă asigur că... Vă rog să luați loc, domnule... Adu un scaun Lalio... Ședeți, domnule... Uite eu nu am de gând... Imi pare nespus de rău... Fiindcă uite, domnule, știți, vreau să le păstrez... Înțelegeți, sunt ale mele... Nu?... Și vreau să le țin, înțelegeți?

— Care va să zică nu încuviințați condițiile primite de doamna?

— O! nu, domnule, nu!

— Ei, ia lasă! cât ceri d-ta pentru relievar?

— Domnule, eu nu cer nimic!

— Ba da, văd eu!

— Nu, domnule, credeți-mă! Nu-l vând. I-am meu și s'a isprăvit.

— Haide, văd că vrei să stăm să ne tocmim.

— Ba nici decum, domnule! Eu nu mă tocmesc Țin la lucrul acesta și-atâta tot. Domnul canonic poate să vă spună că-i adevărat. Caut asemenea

lucruri, fiindcă-mi plac, am o plăcere deosebită pentru ele și-atâta tot.

— Nu vrei să le vinzi?

— Odată cu capul! Imi câștig pâinea, am serviciul meu și asta, domnule, vedeți e plăcerea mea.

— Viinde-mi numai relicvarul.

— Nu-l vând nici pentru...

Vru să zică „pentru un regat“ isari „pentru o împărăție“. Dar valoarea acestora îi păru neîndestulătoare, fiindcă aceste vorbe fuseseră ades întrebuintate. Și vrând atunci să înfățișeze printr'o meburnie ceea ce nu se poate înfățișa, strigă:

— Nu-l vând nici pentru douăzeci de mii de franci!

Negustorul răspunse liniștit:

— Îți dau pentru el două zeci și cinci de mii de lei.

Apoi reluându-și portmoneul scoase din el pachete de bancnote strânse, le socoti pe rând și le puse pe masă, tot în locul unde cu puțin înainte pusese cei două sute cincizeci de lei.

Eulalia vru să se arunce asupra lor ca asupra unei prăzi, dar prevederea obișnuită oamenilor dela câmp îi potoli acest avânt și femeea se crezi jucăria unui vis sau a unei păcăleli a acestui parisian.

Negustorul văzu îndoiala ei și vrând să nu le mai dea vreme de gândit, vorbi:

— Luați-le, doamnă, sunt hârtii adevărate, de la Bancă; eu când călătoresc nu dau cu mine de cât hârtii de acestea, fiindcă, vedeți, cecurile nu insuflă nicio încredere într'un ținut unde nu ești cunoscut, pe câtă vreme Banca Franței, cine n'o cunoaște? Luați-le doamnă.

— Adevărat? Nu sunt false?

— Nici decum. Luați-le și vă uitați.

Cu toată seriozitatea acestui străin, ea tot nu se încredea, și ca să n'aibă înfățișarea unei proaste, ea zâmbea făcând pe vicleana și tot apropiindu-se de hârtii. Zâmbetul îi era și mai bine ntipărit pe fața în clipa când întinse bra-

tu, cu degetele gata strânse ca s'apuce, întrebând din ochi pe străin.

Acesta repetă cu glas îmbietor:

— Poftim, ia-le...

Mâna se atinse de ele. Pélisson strigă:

— Nu le-atinge!

— Tu... nu?...

— Lasă-le-acolo! Tu nu vezi că domnul își bate joc de tine?

Dar negustorul sări:

— Dar bine, decâte ori să vă tot spun că vorbesc serios? Cei doizeci și cinci de mii de lei sunt ai d-voastră; luați-i.

— Și cei două sute cincizeci de lei de azi dimineață, întrebă Eulalia, trebuie oare să vi-i înapoiez?

— Nu, cucoană dragă, ține-i d-ta. Îi las pe deasupra prețului; să vă cumpărați un lucru în amintirea mea. Sunt destul de îndatoritor, nu? Haide, iscăliți-mi o chitanță, să mă duc; vremea mea e prețioasă.

Coana Eulalia se repezi să caute hârtie, condei și cerneală.

Pélisson se folosi de lipsa ei și împingând hârtiile spre străin, repede, îi spuse fără nici un înconjur:

— Domnule, ia-ți astea; aici nu e nimic de vânzare. Și du-te!

— Nu ești bine crescut.

— Se poate, dar vorba e că d-ta trebuie să pleci numaidecât; nu-i nimic de vânzare aci.

El vorbea apăsător, cu toate că gâtul îi era uscat, și fiindcă antiquarul tot nu se hotărâ să-și ia bancnotele, el le luă în mâna străină și i le puse acestuia în mână.

Eulalia se ivi aducând cele de trebuință pentru scris; ea zise cu bună-voință:

— Iată hârtie, amicul meu...

— De prisos.

— Cum?

— Domnul și-a luat banii înapoi.

— Ah!

— Sotul d-tale nu vrea să-i primească, doamnă.

— Cum să nu vrea?

— Convinge-l d-ta. Eu aștept douăzeci și patru de ceasuri. Gândiți-vă. Măine voi veni din nou.

— Nu te mai osteni, domnule, zise Pélișson; nu te mai întoarce, te rog.

Negustorul tot mai ținea bancomotele în mână, când Nicolae, ca un sergent de stradă, domol dar de neînduplecat, care împinge oamenii cu pieptul, îl duse spre ușe.

— Stai, domnule, mă iartă, că nu merge așa. Stai, domnule Pélișson.

Nicolae nu auzea nimic și-l tot împingea mereu; el scoase pe protivnicul său afară, intră în casă cu spatele, întoarse cheia de două ori în ușe, apoi, în picioare, răsuflă din adânc, oarecum istovit de abuzul de energie și gâfâind în urma acestei lupte în care izbândise; dar, de afară, cel gonit, izbea în ușe cu pumnul:

— Stai, domnule Pélișson, stai că nu merge așa! Ți am spus eu că avem de furcă amândoi. Să-mi dați cei două sute cincizeci de lei ai mei! Dați-mi banii mei!

•Pélișson uitase mărunțișul acesta.

— O să-mi înapoiați cei două sute cincizeci de lei ai mei. Am să mă duc să fac plângere că mi s'au furat! Asta e hoția! Stai că vorbim noi și-am să fac eu să mă ții d-ta minte!

Lui Pélișson îi hujia capul acum, și se simțea foarte încurcat, prins între datoria unei imediate înapoieri a sumei și primejdia de a primi din nou pe dușman în casă; înapoia lui, femeea, dușmanul dinăuntru, aștepta reînceperea luptei.

— Auzi d-ta, d-le Pélișson? Asta e tentativă de escrocherie săvârșită de un funcționar! Am să mă duc chiar acum să fac plângere!

Eulalia suspină cu prefăcătorie:

— Oh! și oamenii de pe lângă noi ascultă toți frumusețea asta!

— S'a isprăvit, se gândi bietul om, trebuie să deschid din nou.

Se întoarse spre soția sa:

— Dă-mi banii aceia, repede!

Speriată de scandal și zăpăcită de atâtea emoții succesive, ea nu se împotrivi de fel și se duse de scoase bancnotele însă domol de tot: când Nicolae deschise ușa, negustorul nu era nicăiri: pierise.

— Hei! A plecat! Unde s'o fi dus? Unde șade?

Péllisson scoborî scara, cu biletele în mână: când ajunsese în stradă nu văzu pe nimeni.

— A plecat! Pe unde-o fi luat-o? Hei! știi c'am încăput frumos de tot! Dacă i-o da prin cap să se ducă la domnul Director!... O fi știind Eulalia unde șade.

Dădu fuga spre colțul din dreapta, în vreme ce negustorul o ștergea frumos spre stânga. De altfel, acesta, pe care Péllisson și-l închipuia ca fiind grozav de mânios, se ducea liniștit la otelul lui să mănânce și-și sprănea:

— Minunată afacere mi-a scăpat din mână, dar încă nu e totul pierdut; am băgat groaza în ei; femeea e departea mea, bărbatului are să-i fie frică, la noapte au toată vremea sa ia hotărârea cea bună și cei două sute cincizeci de lei pe cari i-am lăsat și cari le stau pe inima îmi vor fi foarte folositori spre a intra din nou în vorbă. Măine am să mă duc din nou.

Controlorul se sui și intră în casă.

— Tu nu știi unde șade?

— Nu știu.

— Dar cum îl chiamă?

— Nu știu nici cum îl chiamă.

Cucoana întoarse spatetele și se închise în bucătărie, chip să se liniștească; acolo dădu peste cotlete care se arseseră în vreme ce ea stătuse sus; se necăji tare din pricina asta și se apucă de ceartă cu ele, muștrându-le pentru șaptezeci de bani cari se duseseră dracului.

— Atâta ne mai trebuia după celelalte!

Le puse, dintr'o asvârlitură, pe o farfurie, aruncând asupra lor o privire plină de necaz, apoi se depărtă de ele și veni în dreptul ferestrei. Cu nasul lipit de geam, ea se cuita în curte, prin

aburul ce eșea din suflarea sa, și se sfătua singură să fie liniștită, liniștită...

În adevăr, avea nevoie de liniște. Simțea că înnebunește; în capul său, ideile alergau ca niște călușei într'un bâlciu, fără să se poată ajunge: o cuprindea o mare mânie împotriva sa însuși că l'a lăsat să spună și să facă ce-a vrut, fără ca ea să fi zis ceva, fără să fi făcut nimic: se indigna împotriva unui soț dobitoc, care nu primea o bogăție, și se simțea plină de o neașteptată considerație pentru neghiobul acesta care știuse să adune o asemenea comoară, fără să bănuiască.

— Și-așa, numai decât! Cine știe, poate că el bănuiia, înțelegea cât costă... El a pomenit de douăzeci de mii de lei! Da, chiar el! Nimeni habar n'avea de douăzeci de mii de lei; eu n'as fi cerut atâta odată cu capul, și megustorul mă lăsa așa să cer ca o proastă... Știu că mare tâlhar mai e și-ăla! Auzi d-ta, isă vrea el să ia cu două sute cincizeci de lei o mașină care costă douăzeci și cinci de mii de lei! Ei, la urma urmii, ce-are aface? Fiecare își face meșteșugul lui... Dar Nicolae care nu-mi spunea nimic și lângă care eu n'as fi știut nimic dacă n'ar fi fost celalt! M'ar fi lăsat așa în neștiință până când m'as fi dus dracului; firește că nici n'astepta altceva decât asta. Păstra, pentru el câștigul! Și-și închipuie că eu nu văd bine ce gânduri are dumneakui, nu i-ar fi rușine să umble cu așa gânduri între bărbat și femeie!

Două lacrimi de milă pentru sine însuși îi curgeau spre vârful nasului; cu un capăt al mâinii ea își șterse aceste lacrimi și cu acest prilej șterse și geamul de abureala care o 'mpiedeca să vadă penetele gol, de cealaltă parte a curții.

— Și când te gândești la zestrea mea! Totdeauna numai și numai din zestrea mea s'au făcut toate cheltuelile de trebuință! Da, să se mai mărite o fată în ziua de astăzi, ca să se vadă cât e de nenorocită! Ah! dar nu merge așa! Ce crede

el adică? S'a isprăvit cu purtarea asta a dumnealui! Mi-a dovedit că nu umblă cu gânduri curate, dar să nu creadă că am să mă ias eu să mă tragă pe sfoară. S'a isprăvit cu dumnealui!

Gândul că arsură e așa de aproape de ea, îi dădea puteri necrezute, înaintea emailurilor, și o făcea să-și dea drepturi la cari de șaptesprezece ani abdicase. Deodată și-aduse aminte, cu spaimă, de nenorocirea pe care era s'o săvârșească, într'o zi din neștiință, aruncând averea asta în latrină.

— Sigur că a lui e vina. De ce n'a vrut să-mi spună că arăturile alea fac sute și mii de lei? E rușor de înțeles că i-a fost frică! Avea de ce să-i fie frică! Pricepea de ce nu i-a fost greu să plătească vinul ălor care au scos lucrurile din hașna. Douăzeci și cinci de mii de lei, făcea să li se dea câte un pahar de vin! Oh! liniște, liniște!...

Puțin obicinuită cu asemenea judecăți, ea trebuia să și-o repete.

— Să zicem că el n'a știut nimic; asta s'ar prea putea, i-așa de dobitoc! Dealtfel, ce s'a făcut e bun făcut; s'a isprăvit acum cu ce-a fost, să vedem de ceace are să fie; spre a duce lucrurile la bun sfârșit, trebuie liniște.

Înapoia geamului din nou aburit, ea nu mai vedea nimic; urma însă a privi țintă și ochii ei puțin câte puțin se luminau: acolo înaintea ei, se înălța un peisaj frumos, răsărind din aburi, un peisaj care lămurindu-se tot mai bine, devenea mareț.

— Douăzeci și cinci de mii de franci... Măine!

Acest măine și această sumă de bani erau așa de plăcute la privire încât Eulalia nu mai șterse geamul și nu mai băgă de seamă urâtenia peretelui gol dinaintea ei; pe nesimțite mânia ei se schimbă într'un duios extaz. Băgă de seamă că devenise nu numai liniștită dar și maldioasă.

— Asta vine ea și cum ne-ar fi murit un urâchii, aproape necunoscut, și care ne-a lăsat averea lui... douăzeci și cinci de mii de lei!

Nu mai simțea acuma nici necaz pe bărbatul ei: această evocare a moștenirii venea să în-tărească simțământul familiei și pe cel al solidari-tății casnice; în loc să-l strângă de gât pe Ni-colae, cum îi venea adineauri, acum l-ar fi să-rutat ca să-și ușureze sufletul prea plin și din care bucuria sta să se revierse. Demnitatea ei însă nu-i îngăduia să facă cel dintâiu pas spre un asemenea fapt, și, pentru întâia oară în viața ei, coana Eulalia, prea singură (cu această mare bucurie a sa, se porni pe un plâns cu lacrimi calde.

Ea suspina: „douăzeci și cinci de mii de lei!“

Când putu însfârșit să-și ștergă obrajii înro-șiți cu șorțul albastru, făcu acest lucru, cu multă grije, ca o mamă care-și șterge copilul; după a- ceea luă cele două cotlete arse și le rândui cu luarc-aminte, cât putu mai bine, pe o farfurie curată.

— Douăzeci și cinci de mii de lei!... Ești bo-gat când îi ai.

Înainte de a intra în sufagerie, ea își goni de pe față rămășița de zâmbet pe care Nicolae nu trebuia să-l vadă; apoi, rece, dar binevoitoare, se apropie de masa ovală, puse farfuria tocmai în mijlocul mușamalei întinse, drept pe locul unde, zugrăviți, se vedeau prezidentul Repu-blicei strângând mâna unui împărat al Rusiei; apoi se apucă să se învârtască împrejurul me-sei sprijinindu-și bustul (care nu mai sta așa de țeapăn, rânduiind cu vârful degetelor fel de fel de lucruri, sub cuvânt că vrea să îndrepteze mu-șamala: tot dedea târcoale mesei dintr'o parte în alta, numai și numai cu dorința de a deschide vorba, dar ferindu-se să se arate.

Însfârșit, cu glasul fără asprime zise:

— Uite, nu știu cum se făcu! Găsi cotletele astea arse.

Ea i le dete aproape, cu bunăvoința unei mame

— Și le cerusem grase de tot, cum îți plac ție... Asta fiindcă-mi părea bine.

Nicolae nu răspunse nimic.

— Nădăjduesc că n'ai să-i dai cu piciorul unei averi...

El părea că nu aude. Stând nemișcat pe scaun și cu mâinile atârinate în jos, el se uita ținută, dincolo de cotletele înegrite, la un loc al mușamalei, la o vorbă aproape ștearsă de frecarea farfuriilor, vroba: „Cronstadt“.

— Ei bine, ce faci? Nu mănânci?

— Nu pot.

— Iacă vorbă!

— Imi e stomacul strâns.

— Acuma, când îți cade norocul în mână de-a-gata?

El băgă în gură pâine, mașinalicește, fiindcă o rupsesse; dar după câteva minute se ridică, fiindcă se înăbușea.

— Unte te duci?

— Mă duc să-l caut pe ăla să-i dau banii înapoi.

Iși luă pălăria.

— Zici că nu știi cum îl cheamă?

— De unde vrei să știu... Nu l-am mai văzut niciodată, până azi dimineață.

— Am să-l caut.

Muntele de femei nu încuviința această hotărâre, dar nu zise nimic, spre a-i da blegului de bărbatu-său o aparentă mulțumire, care dovedea că ea e un suflet bun și nu stă în calea nimănui.

Când ușa se'nchise 'n urma lui Nicolae, ea se 'nvrednici de zâmbi:

— Du-te tu băiete și aleargă cu limba scoasă, dacă ai poftă să-i înapoiezi bancnotele; eu știu că am carta de vizită a negustorului și mai știu că poșta e făcută pentru oameni nu pentru câini.

Ea își sfârși masa, își spălă vasele și rânduind toate lucrurile la locul lor, încet, fără să facă zgomot; din clipa când căsuța de păpuși devenise un relievar prețuit la douăzeci și cinci de mii de franci, Eulaliei i se părea mereu că

e într'o biserică și nu mai mergea decât în vârful picioarelor.

IX

Controlorul contribuțiilor indirecte nu se'ntoarse acasă decât seara târziu, și mutra lui plouată o'nveseli numai decât pe Eulalia.

— Ei bine, întrebă ea, l-ai găsit?

Umblase, săracu, de el, prin toate oțelurile, căutând pe un domn din Paris; se duseses la comisar, arătându-i că el vrea să-i înapoieze banii negustorului, apoi îl văzuse pe director, interesându-se dacă nu cumva i s'a făcut de cineva vre-o plângere; ieșind dela acesta, s'a dus la canonic să-i ceară sfat dar canonicul plecase.

Doamna simți plăcere ascultându-l cum își povestea necazurile ce-a tras.

— Lasă, acum; liniștește-te că are să vină el mâine dimineață.

— Trebuie să se'ntoarcă?

— Firește; nu erai acoloa când a spus că mâine se'ntoarce?... Nu știu zău cum ești! Omul vorbește și ți-e gândul aiurea!

Această siguranță că primejdia va reveni în casa lui îi tăie d-lui Pélișson pofta de mâncare.

— Am să-i las paralele. Iacă-le. Când o veni să i le dai; vreau să nu-l mai văd.

Incercă să lucreze, dar adunările îl scârbeau; vru să citească, dar vorbele n'aveau pentru el nici un înțeles; se sui în patul conjugal din care o jumătate era prinsă de coana Eulalia. Ea suflă în lumânare și, fără să mai aștepte, zise:

— Cred că n'ai de gând să dai cu piciorul la o avere...

De pe perna de alături: se ridică un oftat.

— Cât l-ai plătit, cât ai dat pe căsuța aia? Acuma poți să-mi spui drept...

— Treizeci de lei.

— Vezi cum m'ai mințit? Vezi? Și mie-mi spuseseși că ai dat șaizeci și cinci de bani.

— Ca să mă lași în pace...

— De unde ai luat cei treizeci de lei?

— Te rog, lasă-mă să dorm.

— Dar cred că n'ai să dai cu piciorul la o avere...

Cântecul acesta răsună veșnic în întunec, apăsător; noaptea fu foarte lungă. Nicolae deșteptat de cele două nemulțumiri ale femeii sale și de un vis urât, privea întunecul dinaintea lui cu ochii holbați; apoi ațipea puțin pentru ca aproape numai decât să sară iarăși; insomniile și visul lui alterau legându-se unul de celalt, abia deosebindu-se fiecare, înfățișându-se o sumedenie de omizi cari forfoteau și cari îi arătau viitorul: zile bolnave și chinute, zile bosomorâte răclăite de cleiul unui greu de a trăi, zile cari se legau, cari se târau, înlănțuite și pentru totdeauna prinse de monotonia unei obsesii de care nu era chip de scăpare. «Doar n'ai de gând să dai cu piciorul la o avere?»

— Ah! eu n'am să pot lupta, eu nu... Știu bine că la urmă am să mă dau bătut... N'am să pot, și-au să se ducă, unul câte unul, lucrășoarele mele. După ce va fi vândut caseta, are să-mi vândă porumbelul eucharistic, și masa regelui pe care canonicul o admira așa de mult, apoi cutia pentru sfântul mir și apoi pe toate, pe toate!... Doamne sfinte! ai milă de mine, Doamnel!

Se sculă în zorile zilei, vrând să-și scape relicvarul de primejdia apropiată care-l amenința; după ce se îmbracă pe fugă, fără să se fi spălat, de teamă să nu facă zgomot și să se deștepte nevasta sa, vâri în buzunar un colț de pâine și o felie de brânză și tocmai deschidea ușa cu relicvarul în mână; Eulalia îl pândea. Ea se ivi în penumbra coridorului, numai în cămașă și în picioarele goale; o lumină slabă făcea să-i strălucească creștetul capului cam pleșuv.

— Unde te duci?

— Mă duc la treabă.

— Dar de ce-ai luat relicvarul? Poate că vrei să te duci la negustor?... Așteaptă că vine el aci.

— Dar nu vreau să vând nimic.

— Eu vreau!

— Sunt lucrurile mele.

— Sunt ale mele! Le-ai plătit din zestrea mea.

Se 'ncinse o luptă între ei; bărbatul, puțin zgâriat, izbuti să treacă pragul și să fugă; nevasta sa apucându-l de pulpana redingotei, trase de i-o sfâșie, dar nu-i pășă de această pagubă, gândindu-se la interese mai mari. Din susul scării, ea începu să strige.

— Hoțule! Tâlharule! E lucrul meu! Ale mele! Săriți, oameni! Hoțul!

O ușă se întredeschise deasupra și zâna noastră cea fără de voal pe ea intră pe fugă în antreu.

Nicolae, pe stradă, se gândea.

— S'a isprăvit! S'a dus liniștea de pe pământ!

El se plimba în aerul rece al dimineții, cu relicvarul subsoară și aștepta ceasul când se va putea înfățișa cuviincios canonicului, spre a-i face cunoscut cecece 'ndură și să-i încredințeze comoara sa.

— Douăzeci și cinci de mii de franci, zise bătrânul preot. N'aș fi crezut; colecționarii din Paris au înebunit cu adevărat.

El se minuna de ofertă dar nu de refuz, căci dragostea sa de lucruri vechi îl împedea de a găsi ciudat ca omul acesta să fi respins o asemenea sumă.

— Am făcut bine, domnule abate, nu-i așa?

— Firește, dacă ții așa de mult la ea... mai ales că n'ai copii, n'ai pe nimeni în urma d-tale..

— Eu îmi câștig pâinea, domnule abate, în chip modest, dar sunt mulțumit. Și apoi, afară de asta, arămurile sunt ale mele; le-am cumpărat economisindu-mi tutunul. Iacă, domnule abate, de douăzeci și trei de ani le tot adun unui câte unul, de douăzeci și trei de ani le iubesc și le port grija. Și nu te poți despărți așa, pentru parale, de un lucru care ți-e drag!

Cu prețul acesta n'aș da-o nici pe nevasta mea, care cu toate astea mereu se ține de capul meu!

— Obişnuința, fără 'ndoială...

— Și apoi, vedeți, domnule abate, mai e încă ceva. Mi-aduc foarte bine aminte ce spuneți d-voastră într-o seară în capela din Rocherolles. V'aduceți aminte? Atunci când se ridică statuile. Uite, mi-aduc aminte de par'că acum v'aș auzi ..

— Și ce spuneam eu, așa de memorabil?

— Spuneți niște adevăruri la cari de sigur că eu niciodată nu m'aș fi gândit, dacă n'ați fi fost d-voastră. Atunci m'ați făcut să înțeleg ce-i patria, ce sunt relicvele patriei, cari sunt sfințite — precum îmi lămurăți atunci, și cari nu trebuie vândute, căci astfel ajungi un adevărat Iuda.

Aprins de emoțiile din urmă, omulețul se însuflețea și îndrăzni să lovească cu palma deschisă masa de acaju, afirmându-și credința:

— Trebuie să fii un Bazaine, ca să-ți lași țara pe mâna dușmanului!

— Desmoștenind viitorul de daniile trecutului?... Da, am spus aceste cuvinte într-o vreme când eram mai tânăr' pe atunci mă aprindeam mai repede decât astăzi.

— Cum, domnule abate? D-voastră nu mai socotiți că e o trădare vânzarea amintirilor noastre istorice la străini?

— Ba da, bunul meu prieten, socotesc tot așa. Dar inconștiența celor ce săvârșesc această crimă e așa denepătruns, și mulțimea lor tot sporește în așa chip încât nu mai am curajul de a lupta cu brațele mele slăbite de bătrânețe împotriva unui șivoiu care ne năpădește. Sunt prea mulți, cum mai auzii spunându-mi-se.

— Adevărat?

— Lumea nu mai înțelege, în ziua de astăzi, nu mai simte și nu mai iubeste; ceea ce vorbeam noi odată nu mai e înțeles de nimeni; toată lumea ascultă numai sunetul napoleonilor cari zornăiesc și pentru un napoleon de aur care sună pe o tejghea, ori ce om ajunge un

Iuda, cum spui d-ta, fără ca măcar să-i dea prin gând că face rău. Goana după bani e singura țință a unei societăți care precupețește totul și conștiința de azi nu mai striga ca această goană e o ticăloșie!

— Vedeți, însă, că tot mai sunt, ici-colo, oameni...

— Sunt așa de puțini, așa de puțini! O viață și puternică dorință de a fi liber și de a sări peste zăgazuri face să nu se mai deosebească în tre ele: respect, recunoștință, amintire; nu mai există nimic din toate acestea! În vremea noastră, spre a concepe grija unei îndatoriri sufletești, trebuie să ai un suflet ales! Ideea unei datorii de împlinit a devenit privilegiul exclusiv al unei aristocrații intelectuale; inteligențele mijlocii sau de rând nu cunosc decât drepturi.

— Vorba e că...

— Și comerțul e un drept! Totul se vinde, totul se cumpără, e un drept! Relicvele țării se duc una câte una, zi cu zi, vândute și revândute de toți: e un drept. Toată lumea e în alergare după bani, cu sau fără scuza, bogății ca și săracii, oamenii cum se cade ca și pungașii, alegătorii ca și aleșii, comunele care au curajul de a voi și legile care nu îndrăznesc să oprească acest lucru. Cuprins de oboseală, am zis și eu cum a zis odinioară Mântuitorul despre cei cari-l chinuiau: „Doamne, iartă-le lor, că nu știu ce fac.

Bătrânul istovit de această neașteptată recăstigare a lirismului său de altădată, căzu din nou pe fotoliu găfâind. Pelisson care-l admira și care rămăsese cu gura căscată, întoarse ochii și vreme îndelungată privi covorul pe care-l avea sub picioare. În sfârșit oftă:

— Oh! Doamne abate, n'ar fi trebuit să-mi spuneți toate aceste lucruri.

— De ce? dragul meu.

— Fiindcă eu n'am nici o putere... eu sunt foarte slab... și mi-e teamă, mi-e așa de teamă...

— Ți-e teamă să nu-ți vină să le vinzi?

— O! nu, domnule abate, eu nu!... Dar Eulalia

are să vrea; ea are să-mi ceară... fiindcă acumă știe. Mi-a și cerut... Ce-am să mă fac?... Ce-am să mă fac? Impotriva Eulaliei eu n'am putere, știți bine, și are să le vândă și ea ca ceilalți, dacă spuneți că acumă toată lumea vinde.

X.

Demna soție, în vremea aceasta, îl primea pe negustor, își cerea iertare de cele ptrecute și tuna și fulgera împotriva aceluia care-i furase zestrea; ea făgăduia că va rândui lucrurile și jura că relicvarul tot are să i-l dea „numaidecât, domnule, măcar de-ar fi să vie judecătorul”. Lasă că nu merge așa!

— E foarte ușor, cucoană: ceri separația bunurilor, pentru risipire de avere și dovada o așază foarte repede; iacă dovada: când n'are omul ce mânca nu se apucă să colecționeze opere de artă.

— De mâncat! De mâncat am avut noi ce să mâncăm, domnule! Că doar am avut și eu zestrea mea, domnule! Bassot-ii sunt cunoscuți prin partea acestui loc și puteți să vă duceți să 'ntrebați, ca să vă 'ncredințați, la Barsenac, despărțirea Brive, Corrèze. Toată lumea are să vă vorbească...

— Nu zic de loc ba...

— Că n'am avut ce mânca! Apoi tata avea avere, domnule, cât și d-ta, ba poate c'a avut chiar mai multă decât d-ta.

— Înțeleg cucoană; crede-mă că n'am vrut să-ți spun un lucru neplăcut. Eu vream numai să arat o stare în care averea d-voastră n'ar fi putut îngădui un lux așa de costisitor; fiindcă ceea ce face bărbatul d-tale e un lux de mare bogătas, pe câtă vreme d-ta n'ai avut nici un folos.

— Așa, domnule, niciun folos; îți jur că m'am chinuit de pomână, iacă, vreme de douăzeci și nouă de ani.

— Ei bine, cucoană, reclamă. Arată cum stau lucrurile, făcând o plângere; dovedește că veniturile zestrei d-tale au slujit la cumpărări, cari la urma urzii îți aparțin. E dreptul d-tale și dacă el nu ți-l recunoaște atunci bagă spaima în el și vorbește-i limpede, cerând divorțul, pentru nepotrivire de caracter, pentru tratament rău, sau știți și eu din ce pricină.

— Stai, domnule, să-ți spun: m'a bătut adineauri.

— De minune! Divorțează! Cere despărțenia și atunci se va vinde nu numai rlicvarul, ci toată colecția.

— Toată colecția? Toate lucrurile? O să le cumperi d-ta pe toate?

— De ce nu? Am văzut vreo douăsprezece bucăți foarte interesante.

— Și cât face, cât fac toate la un loc?

— Toate la un loc? Așa, din ochi, la vreo patruzeci de mii de franci.

Ea îl privi drept în ochi, cu o uitătură cercețătoare.

— Nu face mai mult?

— De, să vedem. Vom mai vorbi despre aceasta atunci când va fi de trebuință, nu? D-ta rănduește lucrurile și încunoștiințează-mă. Iată carta mea de vizită; scrie-mi doar o vorbă și sunt iar aci.

— Din Paris?

— Din Paris. Cât despre cei două sute cincizeci de lei, nu-mi iau vorba 'napoi; în ziua vânzării ți-i pun în mână, ca comision.

Această făgăduială avea într'însa invitarea de a înapoia acum cele trei bancnote; d-na Pélișson le dădu, cu foarte mare 'ntristare, și nu primi în schimb decât carta de vizită a antiquarului, lucru care o multumea cu atât mai puțin cu cât mai avea încă una la fel, dată din ajun; oricum, e bine să iei tot ce ți se dă și două zăvoare la ușe sunt mai bune decât unu singur.

— La revedere, cucoană, pe curând.

Domnul Wilfrid Baur plecă, lăsând în urmă-i un suflet plin de o fericire nespusă.

— Toată colecția! Toată colecția!

Ceasurile acestei dimineți trebuia să fie puse printre cele mai de preț ale vieții ei întregi.

— Ai! iată e douăsprezece fără zece minute! Timpul trece ca prin farmec... Toată colecția! Patruzeci de mii de franci.

Când se întoarse mișcând mâinile de-alungul corpului și fără relicvar, Nicolae se aștepta la muștrări, la sudălmii, dar femeea nu scoase o vorbă. El se cutremură și începu să caute pricinile acestei înspăimântătoare îngăduinți. Ca Eulalia să nu se supere de o faptă pornită din propria lui voință, ca ea să îngăduie răzvrătiri fără să înceapă să țipe, acesta era un lucru cum nu se poate mai neobișnuit; ca ea să-și stăpânească furia, fără îndoială că i-a trebuit o sfortare mare! Și iarăși, desigur că o așa de mare energie ea nu putea s'o cheltuiască împotriva sa însăși decât mânăta fiind de un interes foarte mare și foarte sigur.

El o întrebă sfios:

— A venit?

— Cine să vie?

— Negustorul...

— A! negustorul din Paris? Da, da, a venit.

— I-ai dat înapoi banii?

— Banii lui? Da, da, i-am înapoiat.

În adevăr Eulalia era prea liniștită.

— Imi pregătește vreo furtună, fără îndoială... Ce mi-o fi pregătind, de nu vrea s'arate?... Ce-or fi plănuit împreună?

În tot timpul zilei nu putu să găsească nimic, și nici a doua zi. Cucoana nu mai vorbea nimic.

— Să știi că vrea să-mi vândă bietul relicvar, se gândea el; și are să mi-l vândă!

— Am să vând toată colecția, se gândea ea, și-am să capăt o avere întreagă!

Cântărind bine mijloacele judecătorești arătate de negustor, după puțin timp de chibzuire a înțeles că n'are să întrebuinteze nici unu. Să se despartă, să împărtească 'n două? Mai bine să ia tot, decât numai jumătate. De altfel, ce folos

ar avea dacă ar divorța? Nu era ea stăpâna, obișnuită să i se facă pe voie? De când cu întâmplarea aceea murdară cu haznaua — ptiu — ea se făcuse că nici nu vede emailurile, avusese puterea să se poarte ca și cum ele n'ar fi fost în casă; dar atunci voise ea să facă așa, numai din bunăvoință, fiindcă atunci nu era vorba decât de un fleac. Când însă e vorba de o hotărâre serioasă, apoi nu mai merge așa. Trebuie luate hăturile în mână. Atâta timp cât aceste emailuri reliefate, fiindcă așa le zice, nu erau decât niște vechituri fără preț, puteau să fie lăsate sub îngrijirea acestui guguman; din clipa în care ele au căpătat însă o așa de mare valoare, se înțelege că chestiunea se schimbă; și nu pot fi două inși cari să poruncească. Dacă vrei să meargă lucrurile bine, fiecare om să-și vadă de treaba lui.

— Să mai vezi cum are să se împotrivescă eu! Vorba e că eu am adus zestrea mea și el locul lui; să-și vadă deci el de Regie și eu mă ocup de menaj; banii sunt o parte din menaj.

Astfel statornicite principiile, și întărite prin argumente de neînviș, d-na Pélișson putea să meargă înainte și să rânduiască totul fără să mai ia înțelegere cu cineva, ci doar înștiințându-l pe Nicolae când va fi timpul nimerit, cum zicea negustorul de vechituri.

— Am să-i spun cât mai târziu cu putință, și numai atunci când totul va fi pe deplin pregătit. Până atunci am să-l pregătesc, încet încet.

De altfel ea nu așteptase această confirmare a ceastă recunoaștere teoretică a dreptului său de stăpânire, spre a hotărî apoi în ce chip să întrebuițeze banii; numai decât și îndată ce negustorul plecase, spunând suma de bani pe care ar da-o, în capul ei un gând mare se dezlănțuise, explodase, umplând-o de lumină fericită.

— Pământ! Să iau pământ!

Instinctul rasei, melipsit în adâncul ei, adormit din pricina lipsei, se trezea în ea la singura chemare a cifrelor cari înfățișau bani; până atunci nevoile vieții putuseră să amortească în ea.

— cum amorteste gerul pe sobol in gaura lui —
această moștenită dorință, dar acum se deștepta
la o viață vioaie, ieșea la lumină, plin de o
foame grozavă.

— Pământ!

Fiindcă împrejurări noi îndreptăteau nădej-
dea de a-l dobândi, instinctul se arăta, apăsător
ca o trebuință, imperios ca un drept care-și cu-
noaște puterea. Pământ! Să se 'ntoarcă 'n ținutul
ei și să cumpere pământ. Eulalia Pélișson, nă-
scută Bassote, avea acum un scop, un vis; în cre-
erul ei necioplit, imaginația se deșteptase și răs-
codea totul. In amintirea ei, peisagii din copilărie
se arătau și luau viață, sub culori noi și vii,
cumate cum mi le mai văzuse ea de treizeci de
ani; despărțirile se arătau bine în ochii ei,
plopilor și tufele de pe marginea drumului șe-
deau în locurile lor de demult, potecile seronau
cu cotiturile lor de odinioară, și toate anotim-
purile se înfățișau laolaltă, unul lângă altul,
vara care-și plouă arșița peste fânuri și Aprilie
care 'mbracă pădurile 'n verde, în vreme ce
zăpada iernii, zăpada albă a Crăciunului cădea
deasupra clopotniței ascuțite...

Printre ținuturi cunoscute, gândul Eulaliei a-
lerga și se zbătea în fugă, chimera ciudată, tâ-
rându-se și măsurând livezile, hotărnicind tari-
nile, numărând copacii, socotind suprafețele și
alegând, cumpărând și recumpărând, lungindu-se
pe pământ, alergând spre Apus, fugând spre Ră-
sărit, cutropind Miază-zi, năpădind Miază-noapte,
chimera de cucerire a unui Napoleon dintr'un
sat care măvălește asupra lumii vrând s'o cu-
cerească cu bani și să-și croiască o 'mpărăție!

Sub cuvânt că vrea să vadă pe o bătrână ve-
rișoară, de care habar n'avusese vreme de un
sfert de veac, ea se duse la Barsenac și stătu a-
colo o săptămână; întorcându-se, aducea docu-
mentele viitoare sale cuceriri, aducea planuri
și însemnări și venea cu sufletul mai pornit
spre luptă.

— Nici vorbă că moș Guignot are să fie bucu-

ros să 'mă lase ferma ; el e bătrân și ca să-i facă 'n necaz ginerelui său, are s'o dea ; vorba e că îndată ce voi fi luat ferma Vincent-ii au să țină la preț bucata de țarină ! Vezi, trebuie 'ntăiu să am bucata de țarină ; altfel am să fiu nevoită să plătesc nebunește un petec de pământ !

Livada lui Tavard are s'o aibă cum o deschide gura, fiindcă ăsta e foarte strămtorat bănește acum, din pricina băiatului lor care risipește în dreapta și 'n stânga ; săracu' tată-său nu mai știe ce să facă ; e lucru de milă, dar cu atât mai bine !

Într'o seară, Pélișson văzu pe dulap un plic gol, cu stampila poștei din Barsenac , plicul poate că fusese lăsat acolo 'nadins pentru ca el văzându-l să întrebe ce scrisoare i-a venit : se făcu însă că nu vede nimic, cu cât Eulalia se arăta mai radioasă.

Ea își urmă visul :

— Câmpul lui Duteux, nu-i lucru de aruncat ! Drace ! Dar e vorba că-i prea mare ; acum opt ani l-au plătit o mie șase sute de lei ; acum ar cere pe el două mii de lei, numai dacă n'armuri bătrâna azi-măine ; asta se poate întâmpla foarte bine, fără să dorești moartea cuiva ; dacă moare bătrâna, așa dar, pământul are să se scoată în vânzare, din pricina copiilor Sofiei cari sunt minori, și bătrâna n'are s'o ducă ea până la majoratul copiilor ; asta nu e cu puțință, că doar nu se poate să fiu așa de tăr' de noroc...

În acesi chip Eulalia, dintr'o singură mișcare, cumpără pământul lui Francisc Féronne, via lui Royer și ajungea până la poalele dealului, luând sfocara de pământ a lui Gaffeux.

— Dacă aş putea ajunge până la râu ?... Știu însă că ajutorul de primar n'are să vrea să vândă, fiind-că țintește să ajungă primar, și o vânzare de pământ nu e semn îmbucurător.

Atâta pământ !

Dar și ce muncă, ce străduință ! Să cumperi fără să te arăți că vrei să cumperi ! E destulă bătaie de cap pentru doi ani de zile ; Nicolae,

de acum în doi ani are să iasă la pensie și până atunci tocmai bine arămurile au să fie vândute.

Toată colecția ! Cât aur o fi făcând toată colecția ? Ticălosul ăla din Paris crede că a dat peste chilipir și mă socotește proastă fiindcă primisem cele două sute cinci zeci de lei ; pe vremea aceea însă, nu știam nimic, pe când acum știu ; mulțumită lui, dacă e vorba ; știu acumă cât știe și el sau aproape atât, și n'are să mă mai lege la gard. Imi dedia el patruzeci de mii : asta 'nseamnă că lucrurile fac mai mult, mult mai mult. Dar cât ?

Relicvarul singur douăzeci și cinci de mii de lei ! Dar cealaltă ? O sută opt bucăți, socotită pe o mie de lei fiecare de-arândul, fac sau nu fac o sută de mii de lei ? Cu relicvarul, o sută douăzeci de mii de lei ! Aș ! e prea mult ! Nu trebuie să m'aștept la atât. Dar cincizeci de mii e cu puțință ; să zicem așa dar că ar fi cincizeci de mii de lei : jumătate ar fi pentru cumpărare de pământ și jumătate pentru fonduri de Stat, opt sute de lei venit ! Puși alături de venitul zestrei mele, fac o mie ! Cu pensia, două mii și pământ ; Pământ productiv, cu soare, și fermă, cu vite, câmpii cu bucate.

Cine mai are atâta avere, în tot ținutul ? Nimeni, afară de Brinchoux, notarul.

Moștenitoarea familiei Bassote abia-și mai încăpea în piele de mândrie. În viitor, ea se vedea întorcându-se în sat, Duminecile, în rochie de mătase, în admirația a sute de ochi holbați cari priveau trecerea plini de respect și de invidie ; ea se bucura mai mult de invidia ior decât de respect.

— Știu că neamurile n'au să poată spune că mi-am prăpădit zestrea, risipind-o ! Ba mi se pare că, dimpotrivă, am sporit-o !

De pe acu ea se uita cu alți ochi la lucrurile dimprejur : bogată în puteri, ea nu se mai uita decât cu un fel de milă și cu oarecare rușine la sărăcia din casa sa : farfurii crăpate, lucruri

prăpădite, tingiri găurite, — vechi tovarăși de nenorocire cu care trebuia să umble cu grije spre a le putea prelungi viața, ele erau hotărâte acum pieirei ; o mână aspră umbla cu ele fără grije și băgare de seamă.

— Ori că azi, ori că mâine, tot au să se spargă și-i cu atât mai rău pentru ele!

Nu că gospodina noastră ar fi încetat de a mai fi econoamă ; era tot așa, dar gospodăria pe care o avea nu mai era potrivită cu ea și cu viitoarea ei stare ; simțea că această gospodărie e vremeinică și de pe acum o umilea ca pe o rămășiță din cine știe ce vremuri depărtate, neavând pentru ea decât grija de neapărată nevoie trebuincioasă întreținerii sale.

În schimb, emailurile deveneau sfințite ; le cinștea în vederea viitorului de care le vedea pline, tot așa cum bărbatul său le cinștea din pricina dragostei lui de trecut. Ea le ștergea cu cârpa sau le muta din loc cu multă grije ; când le lua în mână, sta cu ele așa multă vreme, privind-le, încercând să-l prețaluiească pe fiecare după strălucirea mai mare sau mai mică pe care o avea, și le dedia nume : relicvarul, care fusese adus din nou acasă, era ferma, și când îl privea mai mult, căsuța asta de aramă se ridica, se destindea ajungând la mărimea unei case de locuit ; placa aceasta era pământul lui Duteux, iar crucea aceasta al lui Tavard ; celelalte lucruri înfățișau pe Guignot, pe Vincent, pe Feronne...

După câteva luni de zile sosi o nouă scrisoare ; plicul, în colțul din stânga, avea însemnat : „Studiu al d-lui Brinchoux, notar“.

— Poți s'o citești.

— Nu, mulțumesc.

Refuzul acesta îi dovedi femeii că vulpoiul de bărbatu-său, deși se făcea că nu știe nimic, știa foarte bine ce se petrece și la ce să se aștepte ; îi era teamă, zău așa ! Și teama asta-l făcea să întoarcă capul tocmai cum fac copiii cari duși fiind la dentist se roagă să nu li se arate de mai înainte instrumentele.

— Nu vrea să citească ? Mi-am făcut datoria

și de-acum sunt liberă să lucrez cum voiți găsi cu cale.

De acum ea socoti că ar fi nimerit ca din când în când să-și arate gândul prin aluzii mai de-a-dreptul făcute ; nu trebuia ca într'o bună dimineață dobitocul să spună : „Păi, eu n'am știut nimic“ și să mai facă iar pe grozavul ca atunci când a amenințat-o cu moartea. Fiindcă urma să facă înainte pe dobitocul, are să-l prindă chiar în dobitocia asta a lui și prins are să rămână !

Ea își mări treptat ghiesurile, reînviindu-le în fiecare săptămână de două-trei ori, și formulele ei luau o înfățișare din ce în ce mai limpede, încât după opt luni ea ajunsese limpede :

— Când vei fi la pensie și când vom fi bogați...

Stând de vorbă la masă sau în pat, ea dispunea de un capital de patru-zeci de mii de lei, fără să fi arătat însă de unde are acești bani, așa că chestiunea vânzării nu fu cercetată. Nicolae, temându-se de ceartă, nu zicea nimic ; bietul om păstra aceeaș dureroasă tăcere, și fiecare din aceste tăceri era tot una cu o consimțire nouă, care se adăoga la celelalte.

— Vrea să-mi vândă tot ! Are să-mi vândă tot.

Intr'o zi, d. Wilfrid Baur scrisese, întrebând pe doamna Pélișson dacă gândurile soțului ei nu se schimbaseră în vremea acestor opt luni, el își reînoui oferta de serviciu. Cu o înfățișare de izbândă, doamna Pélișson puse această scrisoare pe farfuria domnului pentru ca el s'o citeasca :

— Vezi ? Se ține de noi ! Asta vrea să zică, limpede, că-i convine dumnealui să dea patru-zeci de mii de lei... Dar dacă lui îi convine, și a-facerea e bună pentru el, ea nu e bună pentru noi. Ce zici ? Mi s'a părut că ai vrut să spui ceva. În orice caz, tu nu poți să te împotrivești ; dacă le-aș da cu patru-zeci de mii, aș fi în pagubă, de altfel, eu nu prea am încredere în domnu'-ăla. Am să-i răspund, fiindcă nu-i bine să ne stricăm cu el : poate să ne fie de folos, precum, iarăși, poate să ne și păgubească. Am să fiu cu multă luare-aminte.

Corespondența cu Brinchoux ajunsese acum re-

gulață; de câteori Eulalia primea o scrisoare nouă, nu uita să i-o înfățișeze bărbatului său, de oare-ce acest sistem de comunicare i se părea ușor și folositor.

— Ia uite ici, citește !

— N'am poftă...

— Citește, de! Nu se poate nega, Brinchoux s'a apucat în adevăr să ne sprijinească interesele. Ți-am spus totdeauna că ăla e om cum-se-cade : o să ne facă să luăm pământul lui Duteux numai pe o mie de lei !

Nicolae se simțea pierdut; vremea sfârșitului era aproape.

— Are să ție așa, până când m'o da gata....

Când Eulalia sta cu spatele spre el, Nicolae se uita la ceafa aceasta tare în care sălășluia hotărârea ingenuchierii lui, și prin vine simțea că-i aleargă o teamă, teama de această voință, teama de lașitatea lui, din a căreia pricină, într'o zi, comoara îi va fi răpită, părăsită, vândută.

— Niți vorbă că am să primesc, ca să mă lase 'n pace ! Oh ! nenorocitul de mine, cât sunt de nemernic !

Se ducea adeseori la canonic, ca să-și verse focul și să capete noi puteri ; putere însă nu mai prea avea bătrânul pentru el, dar să mai dea și altora ? Auzea foarte greu ceea ce i se spunea și abia răspundea. Infundat în fotoliul său, și cu mâinile încrucișate pe pantece, el zicea din când în când :

— Hei ! ce vrei ?.. Așa e viața... Bucuriile noastre nu sunt din lumea asta...

Sau alte ori :

— Dragă prietene, îți văd ochii cam umezi... Trebuie oarecare tărie în viața asta, ca să poți lupta împotriva necazurilor...

Ori alte dăți :

— Firește, ai fi făcut mai bine dacă lăsași muzeului toate lucrurile, cum am făcut eu... Fiindcă iacă, eu simt că m'apropii de sfârșit...

Colecționarul se întorcea și mai descurajat, plecând de la acest om care era o putere istovită și acasă d-na Pélișson îi apărea înaintea ochilor

înarmată cu o putere și mai de neînving. Aproape nu mai îndrăznește să se uite la emailuri ; ci numai pe ascuns, sau cu coada ochiului le privea nevoind să atragă luarea-aminte a femeii asupra lor ; când însă femeia lipsea de acasă, ori când dormea, el se ducea la ele, și într'o întâlnire dragăstoasă, cu blândețe, atingându-le, le mângâia de pe acum ca de rămas-bun.

Intr'o seară, venind acasă, aduse vestea că abatele e bolnav rău ; bătrânul răcise, după cum spunea doctorul.

D-na Pélișson se 'nvrednici să-i răspundă :

— Auzi !... Și părea sănătos bătrânul, când l-am văzut...

In gând, ea adăogă :

— Acum e vremea să-l apuc iar ; trebuie să mă folosesc.

De aceea, când se culcară, ea începu :

— Brinchoux îmi scrie un lucru foarte la locul lui și trebuie să recunoști că eu m'am gândit la el mai 'nainte de el și ți l-am și spus : îmi scrie să-ți spun să nu prea te încrezi în Baur ăsta de la Paris, care îmi oferea două sute cincizeci de lei pentru un relicvar, pe câtă vreme lucrul costă două-zeci și cinci de mii de lei, și poate chiar mai mult ! Pungașu-ăla vrea să ne tragă pe sfoară, și, ai văzut ?... eu, care nu sunt notar, ți-am spus-o de la 'nceput. Brinchoux are dreptate când te sfătuiește să te adresezi la oameni serioși.

După o săptămână de zile, abatele Ribert muru. Nicolae avu simțimântul limpede că stingându-se abatele, nu mai rămânea pe pământ un singur om care să gândească cum gândea el și că nici un om nu se va putea stăpâni să nu râdă când îl va auzi pe el spunându-și amarul.

D-na Pélișson declară că socoate de datoria dumneaei să fie de față la înmormântare :

— E drept că-i datorăm mult, zise ea : dacă n'ar fi fost el, n'ar fi venit nimeni să ne vadă și să am fi rămas ca niște păcătoși.

Intr'o dimineață cețoasă de toamnă, convoiul se vedea mergând încet. La marginea gropii deschise, Nicolae simți că se face și 'n el un gol,

că se deschide 'n el o spărtură ca și groapa negricioasă : un suspin i se opri în gât : nu crezuse că îi păstra atâta dragoste acestui sârman preot bătrân, — abia acum băga de seamă. Dragostea oamenilor vrâstnici pentru oameni foarte 'n vârstă și ei, are ca temelie întru câtva trebuința de a fi sprijinit ; în vârsta cea plină de visuri, cât suntem în putere, copilăria noastră rămâne în noi, cu slăbiciunea ei cea fără de leac și acei cari odinioară fură 'n stare să ne ocrotească pe vremea când eram mici, păstrează în amintirea noastră prețioasa însușire a unora ce ne-ar fi fost păzitori plini de binevoitoare grije.

Când întâia mână de pământ căzu cu zgomot pe cosciug, Nicolae Pélișson se dădu cu un pas înapoi, și cercetă peisagiul dimprejuru-i spre a-și adăposti într'insul ochii sau spiritul ; orizontul era închis însă de un zid de ceață dincolo de care se desemnau ca niște fantome 'ntr'un vis, chiparoși și tise ; toată ceața asta dimprejur îi pătrunse 'n suflet adânc, și-i întunecă crezul ; — se simți spăimântător de singur, și uită pe mort, spre a se plânge pe el însuși.

Ieșind din cimitir, el mergea cu capu 'n jos, cu spatele încovoiat, cu sufletul sfâșiat ; nevestă-sa îi zise :

— Înțelegi că eu nu pot fi decât de părerea lui Brinchoux, adică e vorba să ne adresăm „Ser viciului vânzătorilor din Paris“, unde lucrurile se fac la lumina zilei, și fiindcă notarul nostru chiar cunoaște pe un prețuitor de obiecte ce se vând la mezat, e bine să ne folosim.

El nu răspunse, dar a doua zi femeea îi înfățișă o hârtie :

— Iacă-i adresa, zise ea.

— Ce adresă ?

— Adresa prețuitorului. E mai bine să-i scrii chiar tu, Brinchoux i-a făcut cunoscut și acum așteaptă doar scrisoarea ta.

— Care va să zică, tu vrei să...

— E vorba să se facă un catalog, cum zic ei, tu să trimieți lista lucrurilor pe cari le ai.

— Dar afară de Freclivar vrei să mai îmi iei și pe celelalte?...

— Iacă vorbă și pe tine! Nu, zău, să vorbim la drept: ai tu vreo trebuință de mașinile alea? Nu ți-ajunge de când te tot uiți la ele?... Sunt douăzeci și cinci de ani de zile... Cred că n'o să dai cu piciorul unei averi...

Péllisson, fără să zică o vorbă, luă hârtia și o puse pe masă. Apoi eși.

Când fu singur, pe câmp, plânse, plânse ca un copil, fiindcă trecuse vremea când mai putea să nădăjduiască, — și vânzarea se hotărâse.

XI.

Prețuitorul făcu cunoscut că a trimis la Poitiers pe însărcinatul unui expert, ca să întocmească acolo catalogul, în înțelegere cu d-l Péllisson și să ia lucrurile în primire. D-na Péllisson nu mai putea de necaz:

— Auzi d-ta! Ce idee pe el, să facă atâta cheltuială. Are să vrea să vină cu clasa II-a, ca de, nu plătește dumnealui! Și are să pretindă mâncare și mai știu eu ce! Și la urmă te pomenești că face și o socoteală de eșim pe dos! Dacă vânzarea dumnealui m'o scoate la covrigi!

Din clipa acea o cuprinse o mare neliniște, fiind vorba de atâtea cheltueli și suferi de insomnia de care suferă un candidat care nu prea e pregătit. Timp de două zile tot rânduimereu mobilele, ca să nu-i fie rusine când o veni unu din parisieniiăștia cari se cred așa de mult și cari știu numai să-și bată joc de oameni.

— Auzi d-ta! Parcă n'ai fi putut și tu să trimiți lucrurile cu drumul de fier, cu valoarea declarată!... ar fi putut și ei singuri să facă acolo catalogul, fără tine, fiindcă tu-ți cunoști lucrurile, știi ce ai... Odată ce-ți dau eu voie să faci un lucru, înseamnă că sunt încredințată de ce poți tu!

Atâtea griji o făceau să fie foarte arțăgoasă; lui Nicolae însă nu-i păsa, el avea alte griji.

Când auzi sunetul clopoțelului vestind venirea expertului, d-l Pélișson avu simțământul că se duce să deschidă unui cioclu. Era galben și tremura.

— Haide, frate, ce dracu?... Ce-are să zică ăla când te-o vedea așa?

Infățișarea vizitatorului nu-l liniști de loc; era un tânăr bălan, care ieșea din școala Luvrului și care avea infățișarea rece a unui diplomat și privirea unui învățat cu care nu prea poți sta de vorbă. Il poftiră să șadă; el se declară foarte mulțumit de averea pe care o avea și arăta că n'a intrat în slujba de expert decât ca să se deprindă mai bine cu cunoașterea mărunțișurilor de artă; anul trecut a publicat în *Revista Artei Franceze* un studiu asupra „albastrului de Limoges din al XII-lea până în al XIV-lea veac” și se crezu dator să facă cunoscut găzduitorilor săi acest lucru. Apoi vază emailurile, le admiră cu răceală, cu siguranța omului de meserie; fu chiar de o asprime gălcevitoare și tot părea că se uita 'mprejur căutând pe cinva care să-l contrazică, afirmând că trei bucăți erau stinghere. Coana Eulalia fu des nădăjduită și fu de părere că spelbu' ăsta spilcuit, ca un simplu însărcinat de expert ce era, se cam trece cu firea prețuindu-i marfa așa de prost.

— Să știi că vrea să câștige el, în paguba noastră...

Și de aceea și răspunse, cu un ton înțepat:

— O fi, domnule, da, vezi că asta nu l-a împiedicat pe d. Baur să ne ofere paisprezece mii de lei.

— A! zise specialistul, Wilfrid a fost pe aci de le-a văzut?

Și zâmbi cu un aer de înțelegere. Coana Eulalia făcu și inghiți, de teamă să nu cumva să facă vreo boroboată, fiindcă fleacu ăsta cu infățișarea așa de pretențioasă îi plăcea mai puțin decât celălalt.

— Tare mi-e teamă c'am nimerit-o prost cu ăsta...

Nicolae îl privea cu mai puțină răutate, fiind că el nu-l judeca de loc; simțea însă o suferință când îl vedea cum îi umblă cu lucrurile și această suferință creștea ajungând până la nerăbdarea unui tânăr care și-a adus adrata să i-o cerceteze un doctor de mahala: această pricepere fără dragoste, această știință care dă un drept, aceste atingeri de cari nu se poate să nu suferi și cari scoboară lucrul sfânt făcând din el o materie oarecare, această banalizare care pângărește cultul răneau și deșteptau în sufletul lui toate pudorile dragostei și-i răneau sfințenia simțirilor.

— Nu le mai tot atinge atât, fiindcă văd nu le iubești de loc.

Se gândi la canonic, ale cărui priviri și degete se umpleau de venerație spre a-i atinge aceste relicve, — și în chip nelămurit simți că o semireligie, un sacerdoțiu fără de credință, o erezie de sceptic sunt mai primejdioase și mai turburătoare pentru credincioși decât nepăsarea desăvârșită a celor cari trec fără să vadă nimic. Așa că atunci când diplomatul se apropia de micul prieten de bronz, care fusese cel dintâi, și cel căruia se destănuise, care fusese începutul dragostei lui, această dragoste amenințată scoase un strigăt de răsvrătire.

— Mă rog... mă rog, domnule... crucifixul acesta așa voi să fiți bun să-l lăsați.

— Vreți să păstrați crucifixul?

— 'M-da... așa fi bucuros...

— Foarte ușor, nu-l punem pe listă.

Eulalia, care cosea în oadaia vecină și sedea lângă ușa deschisă, ca să audă aprecierile și să-și facă o idee de preț, — dete fuga.

— Care? Ba da, să-l puneți, de ce nu? Toată lumea-l găsește frumos... Nu-i așa domnule, că-i frumos?

— E minunat, doamnă.

— Ei vezi?... Domnu' spune că e minunat, și dumnealui știe ce spune, că doar asta-i e măsura.

— Dar, așa fi fost bucuros...

— Ce ai fi fost bucuros? Să-l păstrezi? N'are aface. Că doar nu-i o vânzare poruncită de judecător, în care trebuie să vinzi totul cu si'a. Vinzi fiindcă ai plăcere să vinzi. Așa că tot tu ești stăpân pe lucrurile tale și în cele din urmă poți să oprești pe ori care din ele. Nu-i așa domnule?

— De sigur, doamnă.

— Ei, vezi? Ideea mea e să-l punem pe listă, domnule; să-l punem, fiindcă i bine, asta trebuie să se recunoască. Să-l punem, și dacă vrei, îl retragi pe urmă, după ce va fi fost văzut. Puneți-l pe listă, domnule.

— Bun, doamnă... „Un crist, email reliefat, din Limoges, veacul XII-lea, înălțimea...” Sunteți bun să măsurati d-voastră, d-le Pélișson?

Pélișson ascultă, sub privirea soției sale.

— Doamnei! Doamnei!... Nu, nu-i drept... Sunt prea slab, n'am puterea s'o fac.... Optsprezece centimetri.

Eulalia se 'ntoarse 'n camera vecină și-și văzu mâinile de cusut.

Scotind ca o datorie, grozavă sau de neînlaturat, „să poftască pe băiatul ăsta la masă”, ea cumpăraseră un pui de trei lei și șaptezeci și cinci de bani; musafirul se scuză, însă, cu băgare de seamă. Ea fu foarte supărată din această pricină. Răceala aceasta a unui funcționaras nu era de loc semn bun: vânzarea trebuia să iasă prost. De altfel Nicolae nu făcea nimic, dar absolut nimic, ca să 'mbuneze lucrurile; ba chiar dimpotrivă. Nu vorbea, și-l lăsa numai pe infumuratu ăla să tot vorbească și să spună numele lucrurilor: avea înfățișarea unui adevărat idiot! Pe urmă, nu se apucase, dobitocul, să plângă, când a văzut că i se iau lucrurile și se rânduiesc în cutia lor? Se apleca cât putea, deasupra lor, ferindu-se să nu-l vadă cineva și sforăia, încându-se, în vreme ce celălalt, în picioare alături de neghiob, zâmbea în bătaie de joc și-și tot freca mustața! Ea fusese nevoită să se amestece încă într'un rând:

— Lasă-mă pe mine aci și du-te ți ia-ți o batistă.

Péllisson se dusesese de se trântise în pat, cu fața 'n jos, și ofta pe înfundate, cu capul în pernă; se auzea prin ușe cum suspina: „Doamne sfinte!.. Doamne!“ Desigur că n'ar fi plâns mai mult dacă i-ar fi murit un copil.

— Ia uite colo, ia uite colo ce batjocură, ce-geamite omul!

Fu o adevărată ușurare pentru ea când plecă parisiianul, împreună cu comisionarul care ducea cutia 'n spate.

Ea intră în camera de culcare.

— Hai, poți să vii, s'a isprăvit. Au ieșit.

— S'au dus... dus?

— Da. Am cerut să-mi dea o chitanță, se 'ntelege. Dacă n'aș avea eu grije de toate... Haide, îți zic, ieși pe afară de liniștește-te; are să-ți facă bine aerul. Și bagă de seamă, nu mai bâzâi, că se uită lumea la tine pe stradă.

El o apucă spre gară și ajunsese tocmai la timp ca să vadă trecând în fugă trenul care-i ducea viața. Mașina tocmai flueră; Nicolae simți că se rupe ceva 'n el, și trebui să se sprijine de un pom.

— S'a isprăvit...

Adevărui era că emailurile lui nu erau în trenul care plecase. Dar ce-are aface? Ce-ar mai fi cu durerile și cu bucuriile noastre, dacă le-am da la o parte pe toate acelea cari se întemeiază pe o credință greșită?

Adeseori adevărul nu se află în această vale a plângerii; ci numai suferința o 'ntâlnești o 'ntâlnești pretutindeni și ori când.

XII.

Intr'un colț al vagonului ce alerga spre Paris, d-l Péllisson s'a așezat în fața soției sale, în clasa III-a; nu vorbeau de fel, nici unul nici altul și nici nu luau în seamă privelistile noi ce se desfășurau și pe lângă cari treceau amân-

două; Eulalia, silindu-se să pară liniștită, nu mai putea de bucurie, pe când Nicolae avea chipul prăpădit al unui osândit la moarte care se supune soartei.

Drept orice bagaj, avea o cărticică pe care o răsfoia la fiecare minut; citea în ea pe la sfârșit sau prin mijloc, cerceta figurile din ea, ori se uita la scoarța pe care sta scris.

**COLECTIA D-LUI NICOLAE PELISSON
OBIECTE DE ARTA ȘI DE MARE CURIOSITATE**

Pentru întâia oară își vedea numele tipărit, și această glorie îl umplea de întristare.

Pe fila de după scoarță:

Catalog al emailurilor reliefate ce alcătuiesc colecția d-lui Nicolae Pélișson și a căror vânzare se va face Joi, 20 Mai la Hotel Drouot, sala No. 9.

Veneau apoi numele prețuitorului și al expertului, două călăi prin cari ori ce bucurie a sa avea să se ducă pentru totdeauna.

— Haide, omule, și liniștește-te odată!.. Tremuri mereu... Ce dracu tremuri așa?

— Nu prea mi-e bine... simt că mi-e rău.

— Ce ai?

— Nu știu... Capul, așa, și nervii...

— Ei bine, dormi.

El închise ochii, gândindu-se:

— De azi încolo, ce-am să mai iubesc eu pe pământul acesta?

Sosirea la Paris nu-i pricinui bietului om de cât o zăpăcire groaznică. Ce sgomot! ce de lume! ce mai alergare! Își simțea viața înecată de viața celorlalți, și prin geamul trăsorei, se uita la străzi, la trecători, la firme, stăpânit de gândul de a găsi pe un perete cele trei vorbe cari alcătuiau spaima sa:

SALA DE VANZARI

Soții descinseseră într-o casă ca vai de lume, care le fusese arătată ca fiind aproape de stra-

da Drouot; pe scară, d-na Pélișson întâlnește persoane foarte elegante, pe cari le salută cu politețe, dar cari îi părură de neam prost.

După ce-și potrivește rochia de mătase și lui Nicolae redingota, cari aveau să le 'ngăduie să se înfățișeze cum-se-cade la vânzare, ieșiră să mănânce; văzură bulevardele și intrară într'o ospătărie.

— Ce lux la Paris, frate dragă, ce lux!.

Dar prețurile erau nebunești.

— Fiindcă nu-i așa departe, zise Nicolae, n'ai vrea să mergem pe la sala de vânzări, unde sunt?

Eulalia era pornită să fie îndatoritoare; ea ridică din umeri și porniră oprindu-se înaintea fațadei.

Aproape de ușe erau lipite afișe de toate culorile; pe unul din ele scria:

**· OBIECTE DE ARTA ȘI DE
MARE CURIOSITATE
NICOLAE PELISSON**

— Vezi, te-a pus pe pereți, ca pe deputați!

Colecționarul, cu moartea 'n suflet, ocoli cubul enorm în care zilnic vin să se îngoape ruinele și doliurile, — prăvălie a morții unde durerile vieții se risipesc în nepăsare.

— Ce mă fac eu acum?

Din când în când simțea o durere în frunte și înăuntru capului. Deși nevasta sa nu încuviință această cheltuială de prisos când fură acasă, Nicolae cumpără un ziar, ca să poată s'adoarmă citindu-l; îndată ce se culcară, Eulalia îl luă.

Stând cu fața în sus, el se uita în tavan, zicându-și: "Doamne tare-i tristă viața asta.."

Eulalia, sări deodată 'n sus:

— Ei, te-a pus în jurnal, uite! Nicolae citi: „Artă și curiozitate“. Măine, la hotel Drouot o foarte remarcabilă expoziție de emailuri reliefate, provenind din celebra colecție a d-lui Nicolae Pélișson, așa de renumit pentru cunoștin-

tele sale în această materie; vânzarea se va face poimâne; dintre cele mai bine de o sută de bucăți ce alcătuiesc colecțiunea expusă, trebuie să cităm în primul rând..."

Nicolae nu putu să citească mai mult, și izbucni în suspine.

— S'a sfârșit... s'a sfârșit...

Eulalia, care era hotărâtă să fie îngăduitoare, îi zise, vrând să-l mângâie:

— Ei, haide, nu fii prost! Taci ce taci și numai te pomenești plângând, par'că ești un copil... Prejutorul a pus astea în jurnal și știu că n'o să le plătim noi.

Nicolae nu putu dormi și toată noaptea fu chinat de friguri și de vise rele. Nevastă-sa pe care o supărau ploșnițele și sgomotele de pe drum, nu dormi nici ea mai bine; îi păru rău după liniștea din căsuța ei și viața parisienilor nu-i mai păru ceva de invidiat.

— Aștia din Paris ard lumânarea la amândouă capetele!

Spre ceasurile trei dimineața întunerecul nopții se risipi.

Péligsson se sculă cu noaptea 'n cap; ieși pe stradă și se plimbă, prin nouri de praf ridicați de măturători, ori șezu pe băncile de pe trotuare. Ceasurile treceau greu. Sergenții de stradă se uitau lung la acest individ ciudat și cu înfățișarea suspectă. Puțin câte puțin străzile se populară, fără ca această mișcare să-l scoată din gândurile lui triste.

-- Acuma, totdeauna are să-mi fie urât, totdeauna și pretutindeni....

Se plimbă multă vreme prin apropierea hotelului Drouot; ușile acestuia rămăneau închise; se înapcoie intrând în camera sa și se așeză pe un fotoliu verde; doamna Péligsson se îmbrăca.

— Dar mă jenez de tine, dragă, ce Dumnezeu, nu simți? Du-te de te plimbă. Nicolae își luă iar pălăria și prinse să rătăcească pe unde mai rătăcise; trepădă vreme de un ceas cele patru străzi cari înconjură hotelul Drouot; o răpăială de ploaie îl sili să intre într'un pasaj.

— Acum, iacă, plouă! Oh! ce urât mi-e în toate părțile!.. Ce urât mi-e!

În sfârșit casa fatală își deschise o ușe cu grilaj și Pelisson intră sub boltă.

— Vă rog, domnule sunteți bun să-mi spuneți unde e sala No. 9?

— La etajul întâiu.

Acolo era iar o ușe mare închisă, pe care era afișat: „Nicolae Pélișson, obiecte de artă...”

— Aș vrea să intru aci, domnule.

— La ceasurile două.

— Da, dar... aș fi vrut să le văd.

— Vă spun că la ceasurile două se deschide expoziția.

— Domnule, dar, vedeți... domnul Pélișson sunt chiar eu.

— Ce să vă fac, domnule? De, trebuie să așteptați acasă la d-voastră, aici nu e voie.

Omul cu bluză albastră își întoarse spatele puternic și plecă; Nicolae se simți plin de părere de rău când îl văzu depărtându-se, dar, printr'o îndelungată educație el era deprins să se supună regulamentelor administrative a căror însemnătate știa s'o respecte.

Se întoarse din nou lângă Eulalia și se așeză pe fotoliul verde.

— De pe acum au și pus stăpânire pe ele: nu mai mi se dă voie să le văd.

— Ei cum? Și te mai plângi?... Ar trebui să-mi mulțumești că am avut grije de ți-am rânduit toate treburile. O să avem acum o fermă și moșie, și cincizeci de mii de lei și mai bine poate, pentru bătrânețe, în loc să tragem targa pe uscat.

Ea râdea, plină de bucuria izbândeii, arătându-și dinții lați și galbeni, plini de piatră; dar Nicolae își întoarse capul ca să n'o vadă râzând și să nu fie văzut în mâhnirea lui.

Doamna Pélișson fu mai bucuroasă să mănânce într'un restaurant cu preț fix, spre a înlătura cine știe ce surpriză a adunării pe care ar face-o omul de serviciu, Nicolae însă abia băga în gură.,

— Mănâncă, omule, ce faci?

— Nu mi-e foame.

— Ei, ce-are aface? Mănâncă acoloa, fiindcă tot atâta plătim. Fii sigur că nu scade nici un gologan.

— Sunt bolnav.....

— Iar povestea asta!

— Capul... nu mai pot de cap...

— Era mai bine, atunci, dacă mâncam cu porția.

— Da.

— Iacă, asvârlim paralele 'n vânt! Dă-mi mie farfuria ta, să isprăvesc porția care ți-a dat-o... Pune-o 'ncet să nu se bage de seamă.

Cei doi provinciali se despărțiră pe bulevard; cucoana voia să se ducă până la prețuitor „să-l pregătească“.

— Înțelegi, trebuie să-l muștrulesc puțin, să-i fac lecția. Și apoi, e și lucru de om bine crescut, să-i fac o vizită; el trebuie să se simtă foarte măgulit.

— Da.

— Vii cu mine?

— Acuma s'a deschis... e expoziție publică... mă duc să le văd...

— Vezi de le laudă, atunci; vără-te și tu printre oameni și vorbește-le de ele. Dă fuga.

Nu putu să alerge, cu toată dorința pe care o avea și când însfârșit ajunsese în clădirea cea grozavă trebui să se țină cu putere de rampa scării, spre a se sui la locul de chin. Fiindcă nu mai avea curajul să mai ceară să i se facă un hatâr, așteptă până se deschiseră sălile, ghemuit în coridorul cu aerul fierbinte și stricat: se înăbușea, căra îi era arsă, simțea o apăsare la lingurea și se uita la ceasul său de argint.

În sfârșit, ușa se dădu în lături și el se repezi înăuntru.

— Iată-le!... Ele sunt! Ce frumoase sunt!... Le-a văzut pe toate deodată, dintr'o singură aruncătură de ochi; în cutii de sticlă, cubice sau plate, rânduite în chip meșteșugit; sub limpe-

zimea care cade de sus, ele strălucesc cu lumini tainice, ca niște pietre scumpe pierdute într'o ceață; iată-le din nou pe cele din vremea lui Suger, gravate pe arcadele lor înflorite; pe cele din vremea Sfântului Ludovic, albastre ca limpedele dimineții și aurii ca visul; pe cele din vremea Prințului Negru, culori năprasnice de războiu! Ele cântă. Nicolae, cu ochii, percepe melodia lor, și această muzică e blândă și încetă, fiindcă ele sunt ținute în închisoare. Ele îl cheamă. Căci l-au recunoscut și ele, și-și salută stăpânul de altă dată și prietenul de totdeauna; dar la fericirea acestei revederi se alătură umbra unei muștrări din pricina părăsirii: „De ce ne-ai părăsit? De ce ne-ai dat? Așa dar nu ne mai iubeai? Noi aveam încredere în tine și tu ne-ai trădat...”

Bunul și micul prieten de bronz! Oh! ce înfățișare tristă are! El e mai trist ca toate celelalte dimprejur; pare că e bolnav! Frumoșii lui ochi de sticlă se acoperă ca de un văl, — par'că vrea să doarmă, — să nu mai vadă.

— Prin urmare, i-adevărat?... E cu puțință oare?... Și uite cum se uită la mine, bietul prieten... Înțelege; îi e milă de mine... Nu-i așa că ți-e milă de mine?

Pélisson nu mai putea să îndure privirea aceluia căruia i se destăinuise și care știa tot.

Se depărtează călcând de-a 'ndaratele, și se dă lângă alt geam; sunt cinci la număr, și el se 'nvârtește împrejurul lor, merge, stă locului, pleacă de lângă unul ca să dea fuga la celălalt, se înapoiază, își cere iertare, îngână câteva vorbe de mângâere, și buzele i se mișcă, ochii prind să i se umple de o apă fierbinte. Când stă mai multă vreme pe loc, vizitatorii îl împing cu cotul sau cu umărul, ca să-i ia locul.

Întâi și întâi nu băgase de seamă pe oameni; dar după ce a trecut prima emoție, el a început să audă convorbirile celor adunați; acum îi pândește și ciulește urechia: tatăl vrea să știe, vrea să audă ce se vorbește despre copiii săi.

— E minunată bucata aceea, zise unul.

— Sunt lucruri de toată frumusețea răspuase altul.

Un domn cu barbă mare albă, arătos ca un director general, și bine îmbrăcat, se aprinde cu gesturi socotite; Pélișson se ia după acest personaj care vorbește 'n gura mare și ale cărui judecări par definitive; alți amatori mai mici merg alături de el și-l întrebă:

— Ai văzut placa aceea din al paisprezecelea?

— Un email civil? Ospățul?

— Admirabil!

— Frumoasă bucată!

— Unde dracu' a putut ticălosul ăla s'o găsească, nene?

— Da' cine-i Pélișson ăsta, frate dragă?

— Ia, un neghiob, după cât se pare; unu care nu pricepea de loc cu ce lucruri umblă și care le-aduna ca pe niște mărci poștale.

— Ce tot spui d-ta, domnule, omul care a adunat o asemenea serie nu se poate să fie un neghiob.

Pélișson, care era aci, salută murmurând:

— Domnule...

— Ce poțtești, mă rog?

— Nimica, domnule, nu vreau nimic; vă mulțumesc însă fiindcă i-ați spus dumnealui că nu sunt un neghiob.

— Aa! d-ta ești d-l Pélișson? Toate complimentele mele, d-le Pélișson.

Amatorul își spuse numele, dar provincialul nu cunoștea acest nume celebru. De altfel oamenii și începură să-l înconjure, năpădindu-l cu întrebările unde a găsit lucrurile, cât le-a plătit, și altele; el răspundea cu nevinovăție, se minuna de tot ce vedea; văzu pe niște curioși, cari plecați asupra geamurilor, luau însemnări în taină; unii, pe șoptite, schimbau între ei vorbe scurte, iar alții, vrând să facă pe cunoscătorii, dedeau sentințe cu glas tare; locuțiunile erau foarte obicinuite: „calitate aleasă, epocă bună, epocă vechie“; unii colecționari cari aveau un vocabular mai mare vorbeau de „Coeficientul de raritate“; apoi plecau, și noui

sosiți le luau locul mereu; Nicolae, care se simțea cu desăvârșire singur în mijlocul acestor gânduri dușmane, se uita cum trece acest șir de oameni, căutând să ghicească cine vor fi înăine stăpânii comoarei sale.

Când se 'ntoarse la camera care o luaseră, nevasta-sa îi puse o sumedenie de întrebări:

— Ei, ce-ai făcut? I-ai văzut pe cumpărători? Sunt doritori sau nu? Mulți-s? Aș putea să fac prinsoare că nici n'ai deschis gura să spui o vorbă de laudă! Trebuia să merg cu tine! Ci răspunde odată: ce ziceau?

— Nu ziceau nimic.

— Neghiob ce ești!

Acasă, în intimitate, ca și atunci când era în mijlocul lumii, i se dedia acelaș epitet, și blândul nevinovat, din ce în ce mai scârbit de viață oameni, încheiă:

— Uite, îmi iau tot ce mi-e drag în viața asta și mă fac și neghiob...

XIII.

În dimineața zilei celei mari, d-na Pélisson dete fuga la o biserică unde ascultă liturghia și spuse o rugăciune, ca vânzarea să iasă bine.

Grăbi cu masa de prânz.

— Trebuie să fiu acolo să supraveghiez, înțelegi?.. N'o să-i las pe ăla să ne fure..

Nicolae se ținea cu greu după ea, izbindu-se de camenii din drum.

— C.: dracu-ți târăști așa picioarele?. Vezi că se uită după tine?

Cei doi soți sosiră de vreme. Pélisson, având pe cap pălăria înaltă cu care era când se însurase, se așeză aproape de tribuna prețuitorului: el era de o paliditate neobicinuită, cu privirea stinsă; nevasta-sa, aprinsă de apropierea luptei hotărâtoare, se alăturase de el; interesele lor comune, ca și locul, depărtat de ceilalți, în care se aflau, o făceau să fie mai apropiată și, la fie care minut, se întorcea spre el să-i spună ceva.

ascunzându-și gura înapoia mânei îmbrăcată în mînușa neagră.

— E o prostie, dar uite, mă simt nu știu cum, așa, neliniștită... Numai dacă ar ieși bine vânzarea, nu-i așa?

Colecționarul, cufundat în mâhnirea lui, n'o auzea. Băncile începeau să fie ocupate de oameni.

— Ce mutre ciudate!.. Până acum nu prea-i văd să aibă vreo înfățișare de cine știe ce propoziți....

Un om se văzu deschizând un capac de sticlă.

— Ah! au și început?...

— E expertul; salută-l!

În loc să facă cum i se spunea, Nicolae întoarse capul, să nu vadă. D-na Pélișson își îndoi gâtul într'un salut și-și întinse gura într'un zâmbet. De-o dată, prețuitorul se ivi, în picioare, la masă, ca și cum s'ar fi pregătit să țină o predică. Cum răsărise el, așa deodată, acolo? Tinea în mână un ciocan de fildes, cu coada lungă, și văzând acest instrument al chinului, Nicolae simți un fior între umeri.

Eulalia nu-și mai găsea loc pe scaun?

— D'a ce, nu mai începe o dată, ori vrea să aștepte până s'o tixi sala?. Scoală-te tu în picioare și spune-i!...

Niclae nu se mișca. Un glas subțire, ca un sunet de flaut, se auzi într'un colț:

— Vindem un ornament de zabală, de aramă, reliefată și emailată, veacul XIV-lea... Cerem două sute de lei... Cinci zeci de lei pe de-asupra.

— Ce face? sări Eulalia. Se poate una ca asta?.... Ridică-te tu și spune-i că e prea puțin.

Un glas puternic se auzi: „Cincizeci!” Și sunetul glasului acesta, aruncat de sus, se răspândea în sală cu tăria aspră a unei provocări: — prețuitorul vorbise! Apoi numai decăt, singur, urmă:

— Cinci! șaizeci! zece! optzeci!.. zece! o sută! treizeci! cincizeci! O sută cincizeci!

Un tânăr oacheș care se apropie de tribună strigă:

— O sută optzeci! Altceineva? Altceineva?... Două sute!

Prețuitorul se auzi iar, cu tărie:

— Două sute cincizeci!

Eulalia aplauda, și inima-i bătea; se gândea: „Asta da, se vede că ține cu noi; dar nu ca expertul!”

— Două sute cincizeci!... Nimeni?.. Nimeni?... Optzeci!.. Două sute optzeci! Mai e cineva?

— Nu mai e nimeni?

— Două sute optzeci! Nimeni?.. Nimeni?..

Cea dintâi lovitură de ciocan răsună pe masa de scânduri și Nicolae îl auzi sunând în capul lui; un oftat scurt îi trecu cu greu prin gât.

Glasul magistral încheie:

— Adjudecat, cu două sute optzeci, domnului!

Nicolae să gândi: „Asta nu mai e al meu”, iar Eulalia îi spusese repede:

— Foarte bine i-a făcut expertului! Auziși ce spunea, că cincizeci de franci pe deasupra?... Să se învețe minte dumnealui, așa înaintea oamenilor! Cât zici că dăduseși tu pe mașina aia de aramă?...

— Treizeci și cinci de bani.

— Dac'o face iar așa, apoi să știi că mă scol eu, și-i spun să facă bunătate să nu-și rădă de avutul nostru!

Expertul începea din nou:

— Vindem numărul două, o bucată de legătură a unei cruci procesionale, cerem cincizeci de lei; douăzeci de lei pe de-asupra.

— Hoțul! Se înțelege cu negustorii și-o mai și spune! Păi să nu crează că mă las eu așa trasă pe sfoară. Ea se tot mișca pe scaun, neputându-se astâmpăra și-și motolăa mânășă neagră ca pe o cârpă. Rând pe rând auzi vânzându-se două bucăți, una pe treizeci și cinci de lei și alta pe șaiszeci. Apoi cu asemenea prețuri unde are să ajungă? S'a isprăvit cu pământul pe care-l nădăjduia, cu livezile și cu ferma! Și când te gândești că și drumul funcționarului care venise acasă trebuie și el plătit pe de-asupra târgului. Ei, vezi d-ta, era de o

mie de ori mai bine dacă primea acolo propunerea pe care i-a făcut-o Baur, patru zeci de mii de lei, numărați în mână; dar Nicolae e pricina, că el n'a primit! Nădejde după nădejde se nimicea în ea, la fiecare lovitură a ciocanului. Sufla greu, cu urechia întinsă, repetând în vârful buzelor, fiecare cifră ce auzea spunându-se. Dar cifrele și adjudecările se urmau așa de repede, încât ea n'avea vreme nici să se gândească bine la ele, nici să le socotească. Femeii i se părea că stă să se năbușească într'o groapă adâncă, în vreme ce Nicolae, la fiecare lovitură de ciocan sărea în sus, cuprins de o durere fizică.

— Ce ai, omule, de nu te mai astâmperi?

— Mi-e rău... În cap simt așa.. Mi-e rău..

— Din pricina gândurilor.

— Vreau să plec!... Nu mai pot să stau...

— Ce ești nebun?

— Mă 'năbuș... Imi trebuie aer... vreau să ies...

Se pregătea să iasă, când ea îl apucă cu putere și-l așază la loc. Bărbatul rămase sdrobot, zăpăcit, nepăsându-i de prețuri, nedându-și seama de nimic decât de faptul că lucrurile lui se duceau, unul câte unul, trecând dintr'o mână în alta, întoarse, cercetate, pângărite; se uita la ele cu o privire posomorâtă și părea că nu mai înțelege.

Domnul cel oacheș se apropie de biurou, ținând în fiecare mână câte un obiect.

— Nu, zise prețuitorul, pe șoptite, mai lasă bucățile cele mari; lasă placa și ia Cristul.

Apoi tare, zise:

— Vindem un Crist!

— Ca Iuda, zise un mucalit. Lumea râse. Pélișson ridică deodată capul.

— Iuda! Care Iuda ?

Dar prețuitorul reluă cu un glas aspru:

— Numărul nouăsprezece, un Crist, email reliefat din Limoges, secolul al XII-lea.

Nicolae sări deodată în sus.

— Lăsați-l!

— Optzeci de lei cærem, patruzeci pe deasupra.

Péllisson își împreună mâinile către prețuitor:
— Domnule, vă rog, domnule, dați-mi-l, domnule!

Dar domnul cel oacheș, se și pornise:

— Cinci, cincizeci, cinci, șaizeci, cinci!

Nicolae se aprindea.

— Nu, pe ăsta nu, vă rog!

Prețuitorul nu-i răspunse decât printr'un semn din cap, și urmă:

— Șaptezeci!

— Șaptezeci și cinci!

— Optzeci.

— Domnule, vă rog, domnule!...

Nicolae sta în picioare aproape de estradă, ridicându-și mâinile împreunate; Eulalia îl trăgea de pulpana redingotei; în sală, unii din oameni râdeau. Un cumpărător spiritual strigă de departe:

— Aa! care va să zică e amator?

Nouăzeci! atunci.

— O sută, răspunse un glas. Ciocanul se auzi lovind și Péllisson căzu din nou pe scaun.

— S'a isprăvit, s'a isprăvit!... N'am să-l mai văd... Bietul prieten... Nici odată...

Dar omul cel oacheș, se oprise înaintea lui și-i întindea cristul; Péllisson și închipui că i-l aducea să-și ia rămas bun de la el, și ochii i se umplură de lacrimi; luă încet în mână bronzul iubit.....

— Scumpe prieten, sărmame prieten...

Prețuitorul se plecă spre el pe deasupra mesii, și-i șopti.

— Am bătut cam repede, fiindcă voiai să-l oprești.

— Cum? E... al meu?

— Da, pentru d-ta l-am oprit; o sută de lei.

Bucuria lui fu atât de mare încât uită tot ce îndurase până acum. Eulalia se indignă în zadar:

— Ce? l-ai cumpărat tu? Ești nebun să dai o sută de lei pe el?. Auzi d-ta câte parale aruncate!...

El se uita la prietenul de bronz zâmbindu-i cu dragoste, și nu auzea nimic.

O singură dată se întoarse spre nevasta-sa:

— Tu n'ai recunoscut glasul care vorbea adineauri de Iuda? Nu l-ai recunoscut?

— Ia lasă-mă 'n pace cu prostiile tale.

— Eu, eu am recunoscut-o... canonicul era! Glasul lui... Iuda care l-a vândut pe Christ.. Iuda!

Ea ridică din umeri, și de atunci vânzarea urmă fără ca lui Nicolae să-i mai pese; loviturile de ciocan răsunau fără ca el să le audă: cel mai de preț fusese scăpat, și, mulțumită acestuia, de-acum iar n'are să mai fie singur pe lume; avea puterea să-și aducă aminte: oare nu era acest prieten cel care-i făcuse cu puțință viața? Nu era el cel care-i cunoștea toate necazurile și tot amarul?

— Haide, dragă prietene!

Dar Eulalia îl lovea cu cotul:

— Auzi?

— Da: Iuda.....

— Treizeci și două de mii de lei pentru placă! Au ajuns acum la treizeci și două de mii de lei!

— Placa aia mică pe care e un rege la masă cu regina....

— Da.

— Ah! ascultă... Treizeci și patru....

Acuma merg cu miile de franci!

Prețuitorul, ca un șef de-asupra orchestrei, în picioare și cu mâinile întinse, mișcând ciocanul, răscolind sala cu privirea lui pătrunzătoare, deșteptând dorințele, cu gestul, cu strigătul, făcea lupta pătimase și electriza atmosfera.

— Treizeci și cinci de mii!.. Și șase! șapte.. Treizeci și opt de mii!..

— Să mai vedem placa.

— Treceți-o la stânga! Patruzeci de mii! Patruzeci și una... și două... Patruzeci și trei... și trei.... Dumneavoastră... și cinci! Cincizeci de mii de lei, domnilor! Mai e cineva?.. O dată.... de două ori....

O tăcere, ciocanul sta ridicat în aer apoi căzu

deodată, repede, spre a se opri în cădere tocmai pe marginea mesii și spre a se ridica într'o săritură provocatoare.

— Nu mai e nimeni?

Eulalia nu mai putea să răsuflă: unu din cei de față, unu care ei i se păruse foarte neînsemnat și nici de cum lucru mare, ținea în mână placa aruncând asupra ei o privire leneșe; o înapoie însfârșit, cu o mișcare obosită și, ridicând din umeri, spuse liniștit, ca la el acasă:

— Șaizeci și două de mii, haide, să se isprăvească odată.

Eulalia, cuprinsă de o uimire nespusă, se temu ca nu cumva omul să-și ia seama; ea își pironi asupra prețitorului privirea înflăcărată de neliniște, spunându-i să lovească cu ciocanul, repede de tot.

Dar stăpânitorul luptei se auzea strigând, cu glasul lui războinic:

— Șaizeci și două de mii! Șaizeci și două de mii? S'a văzut bine? Șaizeci și două de mii! Nu mai e nimeni? Ad... Adju... Adjudecat pentru șaizeci și două de mii de lei!

Glasul unui necunoscut se auzi în fundul sălii.

— În drum spre Kensington!

— La Kensington sau la Berlin?

Cumpărătorul se întoarse privind într'acolo, cu nepăsare;

— La urma urmii, ce te privește?

Eulalia spunea mereu cifra:

— Șaizeci de mii! Șaizeci de mii de lei!

Ai auzit, Nicolae? Par'că nu mai înțelegi nimic; unde te gândești?

— Da.

Acum bucățile cele mari veneau, una după alta: pentru relicvar se dote patruzeci și șapte de mii de lei, iar pentru căsuța în care își ținea Pélișson hârțile și condeele se dote treisprezece mii; pentru porumbielul eucharistic, pentru vasele de tămâie și pentru toate cari se înfățișau bacnotele curgeau, veneau în pachetele pe cari un funcționar le număra cu luare aminte și apoi le băga în sertarul mesii sale.

Doamna Pélișson se ridică, se îndreaptă șezând țeapănă, pentru ca lumea să poată vedea și admira pe o femeie cu adevărat bogată, — proprietara acestor minunății pe cari toți le priveau; își făcea vânt cu catalogul, cum fac cucoanele la bal, și la fiecare minut îi da lui Nicolae cu cotul.

— Vezi? Vezi cum mai vin biletele? Numai dacă nu s'ar înșela la urmă, când o fi la socoteală, să-mi dea banii.

— Da.

D-na Pélișson ar fi vrut ca vânzarea să se fi și sfârșit, ca să știe totalul, ca să vadă toate biletele țanc grămădite, și să se uite la ele de aproape; apoi, iarăși, ar fi voit ca vânzarea să țină mult, să nu se mai sfârșească.

— De pe acum e mai bine de o sută de mi de lei.

Numai aceste vorbe singure: „o sută de mii de lei“ o făceau să ardă de dorința de a se scula în picioare.

— Nicolae, n'auzi?

— Da.

— Ce, n'auzi, omule?

— Da.

Tot ținutul i-al nostru, până la gârlă!

— Iuda.....

— Tiiii, ce dobitoc ești! Barem taci din gură, că aici ești între oameni și se uită la tine.

În adevăr Nicolae, incremenit pe scaunul lui, cu spatele încovoiat și cu capul înainte, își ținea prietenul de bronz în mâinile împreunate și sprijinite pe genuchi, nemai luându-și ochii de la el; din când în când îi zâmbea, apoi mișca buzele ca și când i-ar fi vorbit în taină, își încrunta sprâncenele, ridicându-le și lăsându-le rând pe rând.

— Adjudecat pentru șapte sute zece lei! Domnilor, vânzarea s'a terminat.

Eulalia se ridică:

— Cât e cu totul?

— Să vedem, doamnă.

— Dar așa, aproape... A mers bine?

— De sigur, doamnă... N'a mers de loc rău.

— Auzi, Nicolae? A mers bine! Ridică-te și hai să mergem.

— Da.

— Ce faci? Dormi?

— Da.

Oamenii se ridicaseră și ieșeau, cete, cete, vorbind despre prețuri; funcționarii, pe estradă își revedau conturile. Eulalia, arzând toată, îi privea socotind, silindu-se să citească totalul în josul paginilor.

— Cât e?

— O sută nouăzeci și trei de mii, opt sute treizeci de lei.

— Auzi, Nicolae? Suntem bogați. Pélișson care sta și acum de vorbă cu crucifixul lui, nu se mișca.

— Hai, ridică-te de-acolo când îți zic!

Du-te de-i mulțumește domnului ăla de colo, că a făcut vânzarea așa de bine.

Ea îl zgudui de umăr, și atunci Nicolae întoarse capul spre dânsa aruncându-i o privire scurtoasă, apoi se apucă să clipească.

— Du-te de-i vorbește, îți zic! Mulțumește-i.

— Trebuie?

— Eine înțeles! Du-te la el.

Pélișson stătu multă vreme la îndoială, apoi se ridică deodată, și, drept, în josul tribunei, începu să vorbească, cu glas tare și fără să se încurce:

— Domnule dacă e o urmare a bunăvoinței d-voastră, domnule, vă rog să aveți bunătatea să mă înscrieți pentru cruciada a noua. Am depus jurământul Fazanului, înțelegeți, domnule? Și dacă ducele Burgundiei își nesocotește jurământul, rău face și am să i-o spun; eu, domnule, mă înscriu, și plec. Inscribeți-mă: Iuda Pélișson.

— Nicolae, ce tot spui tu acolo?

— Plec; i-am jurat Acestuia. Și arătând crucifixul, îl lua ca dovadă, și se aprindea:

— Nu-i așa? Spune-i tu!... Am jurat. Impreună, plecăm! Să te liberăm, să te liberăm din

mâna necredincioșilor cari voiau să te ia cu optzeci de lei!

— Nicolae, visezi de-a 'mpicioarele! Ea îi prinse brațul cu mâinele ei zdravene de femeie dela câmp, și-l zgudui; dar, dintr'o zmuncitură puternică, el scăpă și se întoarse cu fața spre sala goală; apoi, înălțându-se în vârful picioarelor, cu umerii lipiți de tribună și ținând pe crist în mâna-i dreaptă ridicată, urlă de trei ori:

Dumnezeu voește! Dumnezeu voește! Dumnezeu voește!

Fu scos afară.

— Iacă unu fără noroc, zise comisarul; n'are să se poată bucura de fel de banii pe cari i-a dobândit. Drace! tare mi-ă sete!

XIV

Nicolae Pélișson, fost controlor al contribuțiilor indirecte, atins de nebunie, fu pus sub interdicție, de judecata tribunalului, și închis; nebunia lui, care de obicei rămânea liniștită, consta în acea că veșnic pune la cale pornirea unei cruciade care, condusă fiind de el, avea să-l libereze pe Crist și pe toți creștii. Doamna Pélișson binevoise să-i lase crucifixul cu vesmânt albastru, și pe care el nu-l slăbea din mână sub nici un cuvânt.

Mai trăi așa încă vreo câțiva ani.

Nevasta-sa, înapoiată în ținutul Bassot-ilor, întrebuințase banii dobândiți în cumpărare de proprietăți funciare și rente ale Statului.

Din când în când ea se gândea:

— Dacă expertul nu s'ar fi înțeles cu negustorii ăia, aș fi avut mai bine de două sute de mii.

N'are aface; ea își împlinise visul; iubită puțin, dar respectată și invidiată, se purta cu multă grije, economisind paralele și ținând pe jumeni de scurt. Când vreunul voia s'o sgândăre, o întreba ce-i mai face bărbatul, d-l Pélișson.

Ea se făcea că nu înțelege gândul celui cu care vorbea și scrâșnind pe furiș, răspundea liniștită și domoală, cu înfățișarea unei mame îngândurate al cărei copil a ajuns rău din pricina neascultării lui:

— Ei, ce vrei? Fiecare familie are buba ei...

Insfârșit Nicolae muri după câtăva vreme; aceasta fu o mare ușurare pentru ea.

42. **I. Ciocărlan.** — Vis de primăvară.
43. **Jules Claretie.**—Mansarda.
44. **E. Zola.** — Două Nuvele.
45. **Ioan Slavici.** — Educația Rațională.
46. **Slavici.** — Educația Fizică.
47. **Leon Tolstoi.** — Amintiri dela Sevastopol. Vol. I.
48. **Leon Tolstoi.** — Amintiri dela Sevastopol Vol. II.
49. **Sextil Pușcariu.** — Cinci ani de mișcare literară.
50. **Dr. I. Duscian.** — Tuberculoza.
51. **André Theuriet.** — Mănunchiul de rugioare.
52. **M. Harry.**—Nuvele arabe.
53. **C. Flammarion.** — Erupția vulcanului Krakatoa.
54. **Adalbert de Chamisso.**—Minunata poveste a lui Petre Schlemil.
55. **Nicolae Gogol.** — Poveste.
56. **Douglas Jerrold.** — Muștrările Doamnei Caudel.
57. **I. Slavici.** — Educațiunea Morală.
58. **E. Renan.** — Pagini alese.
59. **J. M. Guyau.** — Pentru părinți și copii.
60. **H. Macpherson (Jun).** — Astronomie populară.
61. **Ivan Turghenief.** — Asia
62. **Honoré de Balzac.** — Albert Savarus.
63. **Virgil Caraiivan.** — Domnița Ilina.
64. **D'Aununzio, Zuccoli, Ojetti.** — Nuvele.
65. **André Theuriet.** — Prăvălia la doi crăpi.
66. **Emile Zola.** — Cum mor oamenii.
67. **Ivan Turghenief.**—Intâia iubire
68. **E. de Amicis.** — Din împărăția iubirei.
69. **André Theuriet.**—Amintiri și Nuvele.
70. **H. Taine.**—Despre natura operei de artă.
71. **Henry Murger.**—Balade.
72. **Artur Gorovei.**—Datinele noastre la nuntă.
73. **Liviu Marian.** — Suflete stinghere.
74. **M. Gorki.** — Conovalow.
75. **Xavier de Maistre.**—Siberiana.
76. **I. Boteni.**—In zile de vacanță.
- 77—78. **Ivan Turghenief.** — Apele primăverii.
79. **N. Cehov.** — Nuvele.
80. **Prof. Dr. Petrini-Galatz.** — Tratatamentul general al Sifilisului.
- 81—82. **E. de Amicis.** — Constantinopolul.
- 83 **H. de Balzac.**—Colonelul Chabert.
84. **C. Flammarion.** — Cataclismul din Martinica.
85. **Voltaire.** — Micromegas.
86. **I. Slavici.** — Românii din Ardeal.
87. **J. M. Guyau.** — Spre mai bine.
88. **H. Zschökke.** — Ionatan Frock.
89. **A. Dumas.** — Diana de Lys.
90. **H. Taine.** — Despre producerea operei de artă.
- 91—92. **Silvio Pellico.** — Ani de temniță. Vol. I și II.
93. **Xavier de Maistre.**—Călătorie împrejurul odăii mele.

- 94—95. Clara Tschudi. — Tinerețea Mariei Antoneta. Vol. I și II.
96. I. Boteni. — Drumuri.
97. Sacher Masoch. — Buni și răi.
98. Sacher Masoch. — Creditorii.
99. Chateaubriand. — Atala.
100. Dr. Th. Mironescu. — Cura de slăbit și de îngrășat.
- 101—102. C. Flammarion. — Urania Vol. I și II.
103. Oscar Wilde. — Pescarul și sufletul său.
104. I. Ciocârlan. — Inimă de mamă.
105. Emilia Tailler. — Succesul în viață.
106. Al. Dumas - Tatăl. -- Maistrul Adam Calabrezul.
- 107—108. Edmond About. -- Grecia de azi. Vol. I și II.
109. H. Sienkiewitz. — Doamna Elzen.
- 110—111. Carles Lane Poor. — Sistemul solar. Vol. I și II.
112. Goethe. — Hermann și Dorotea.
113. Ivan Turghenief. — Faust
114. Liviu. — Legende Eroice.
115. Teodor Simons. -- Pagini Romane.
116. H. de Balzac. — Amorul născut.
117. M. Lungianu. — La cruci.
118. Edgare Poë. — Povestiri extraordinare.
119. Voltaire. — Prințesa din Babilon.
120. Carl Ewald. — Icoane din viața plantelor și animalelor.
121. V. Vereșaghiu. — Amintiri din războiul din 1877.
122. Pietari Păivărinta. — Nuvele finlandeze.
123. Ouida. — O frunză în vijelie.
124. Leon Tolstoi. — Povestiri populare.
125. Al. Dumas-fiul — Un pachet de scrisori.
- 126—127. L. Tolstoi. — Cazacii.
128. C. Mendes. — Romanul Roșu.
129. M. Gorki. — Suflete des-nădăjduite.
130. N. Vaschide. — Somnul și Visele.
- 131—132. Tit. Liviu. — Războiul Romanilor cu Hanibal.
133. B. Constant. — Pribeagul.
134. George Ohnet. — Jale și bucurie.
135. Saltikow-Șcedrin. — Povești.
136. Al. Cazaban. — Rozica.
137. Harriet Beecher Stowe. — Coliba lui moș Toma.
138. Al. Dumas-Tatăl. — Cei doi studenți.
139. Voltaire. — Povestiri.
140. Carl Ewald. — Icoane din viața plantelor și animalelor. Vol. II.
141. Edmond Haraucourt. — Pél'sson.
- 142 V. Rakosi. — Satul meu.
- 143—144. Camille Cocuand. — Suferințele Vulturășului.
145. Arthur Conan Doyle. — Doctorul negru.
146. I. Ciocârlan. — Fără noroc.